

Finanse

Potencjał działalności kredytowej sektora bankowego w obliczu pandemii COVID-19

Perspektywa *credit crunch*

Iwona Dorota Czechowska, Czesław Lipiński
Joanna Stawska, Wojciech Zatoń

Potencjał działalności kredytowej sektora bankowego w obliczu pandemii COVID-19

Perspektywa *credit crunch*

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Finanse

Potencjał działalności kredytowej sektora bankowego w obliczu pandemii COVID-19

Perspektywa *credit crunch*

Iwona Dorota Czechowska, Czesław Lipiński
Joanna Stawska, Wojciech Zatoń

Publikacja powstała na podstawie raportu przygotowanego w ramach współpracy
z Programem Analityczno-Badawczym Warszawskiego Instytutu Bankowości

Iwona Dorota Czechowska, Czesław Lipiński, Joanna Stawska, Wojciech Zatoń
– Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów
Katedra Bankowości Centralnej i Pośrednictwa Finansowego
90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 39

RECENZENCI

Krystyna Brzozowska, Krzysztof Waliszewski

REDAKTOR INICJUJĄCY

Beata Koźniewska

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Piotr Pietrych

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Anna Jakubczyk

PROJEKT OKŁADKI

Agencja Reklamowa efektoro.pl

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/lightsource

© Copyright by Authors, Łódź 2022

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2022

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND)

<https://doi.org/10.18778/8220-777-4>

Monografia finansowana ze środków Dziekana Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego

Praca powstała w wyniku realizacji projektu badawczego
o nr UMO-2017/26 / D / HS4 / 00954 finansowanego
ze środków Narodowego Centrum Nauki

Niniejsza publikacja stanowi rozszerzoną wersję
raportu pt. „Dostępność kredytowa – monitoring
zjawisk bieżących i perspektywy” realizowanego
na zamówienie Warszawskiego Instytutu Bankowości
w ramach Programu Analityczno-Badawczego

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.10531.21.0.K

Ark. wyd. 8,0; ark. druk. 9,5

ISBN 978-83-8220-777-4

e-ISBN 978-83-8220-778-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 34A

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 635 55 77

Spis treści

Streszczenie	7
Wstęp	15
Rozdział 1	
Credit crunch – charakterystyka zjawiska	17
1.1. Definiowanie pojęcia <i>credit crunch</i>	17
1.2. Symptomy i przyczyny zjawiska <i>credit crunch</i>	19
Rozdział 2	
Doświadczenia krajowe i europejskie w zakresie zjawiska <i>credit crunch</i>	21
Rozdział 3	
Kondycja sektora bankowego w perspektywie efektywności kosztowej	31
3.1. Deskrypcja efektywności banków	31
3.2. Obciążenia fiskalne sektora bankowego	41
Rozdział 4	
Kredyty bankowe w Polsce w latach 2004–2020 – analiza determinant	47
1.1. Kredyty udzielane przez banki w Polsce w okresie 2004–2020	47
4.1.1. Czynniki kształtujące dynamikę wolumenu kredytów	51
4.1.1.1. Kredyty a koniunktura gospodarcza	51
4.1.1.2. Relacja wolumenu kredytów do wolumenu PKB	54
4.1.1.3. Kredyty dla przedsiębiorstw w różnych uwarunkowaniach makroekonomicznych	60
4.1.2. Struktura walutowa należności kredytowych	68
4.2. Kredyty nieobsługiwane (NPL)	78
4.2.1. Struktura jakościowa należności kredytowych	78
4.2.2. Odpisy na należności zagrożone	85
4.2.3. Odzwierciedlenie ryzyka kredytowego w wymogach kapitałowych	89

Rozdział 5

Sektor bankowy w czasie pandemii COVID-19 w perspektywie działania sieci bezpieczeństwa finansowego **95**

- 5.1. Uwarunkowania globalne 96
- 5.2. Zmienne ekonomiczne dotyczące polityki fiskalnej 99
- 5.3. Zmienne ekonomiczne dotyczące polityki pieniężnej 104
- 5.4. Działania instytucji sieci bezpieczeństwa i banków 107

Rozdział 6

Podażowe i popytowe uwarunkowania poziomu akcji kredytowej banków w okresie pandemii COVID-19 **115**

- 6.1. Czynniki wpływające na podaż kredytów oraz popyt na kredyty 115
- 6.2. Identyfikacja czynników i działań wpływających na poziom kredytów udzielonych przez banki 116

Rozdział 7

Ocena perspektyw dla potencjału sektora bankowego w Polsce oraz zagrożenia wystąpieniem zjawiska *credit crunch* – podsumowanie **123**

- 7.1. Ocena krótkookresowa 123
- 7.2. Diagnoza dla perspektywy długoterminowej 127

Zakończenie 137

Bibliografia 139

Streszczenie

1. Spadek zadłużenia kredytowego sektora przedsiębiorstw niefinansowych, większy niż w czasie globalnego kryzysu finansowego, wywołał pytanie o możliwość nadmiernego ograniczania podaży kredytu przez banki, w związku ze skutkami pandemii COVID-19. Tendencja polegająca na ograniczaniu dostępności/podaży kredytu występuje w dyskursie ekonomicznym pod nazwą *credit crunch* (polski odpowiednik to: zapaść kredytowa, nadzwyczajne, nadmierne ograniczenie podaży kredytu, niedopasowanie podaży kredytu do racjonalnego popytu). Finansowanie za pomocą kredytu bankowego ma duże znaczenie dla funkcjonowania gospodarki. Chronologicznie za pierwszy przejaw *credit crunch* (CC) uznano zastosowanie przez FED w latach 60. XX w. restrykcyjnej polityki pieniężnej.
2. Aby ocenić zagrożenie występowania zjawiska CC w polskiej gospodarce warto przyjrzeć się tego typu wstrząsom, generowanym przez sektor bankowy w innych krajach. Reakcje na kryzys łączą się z kształtowaniem poziomu kredytowania. Działania tego typu mogą przybierać różny stopień intensywności, od subtelного dostrajania (*fine tuning*) aż do drastycznego załamania kredytowania w postaci CC. Literatura poświęcona tematowi CC jest obszerna. Badano wpływ ograniczeń kredytowych na firmy o różnej wielkości. Analizowano związki CC z kryzysem finansowym, kryzysem w gospodarce. Przedmiotem badań były także narzędzia służące ograniczaniu CC, takie jak np. polityka monetarna oraz inne środki wspierające gospodarkę.
3. W badanych krajach, w okresie dobrej koniunktury gospodarczej następował wzrost poziomu zadłużenia. Okres ekspansji kredytowej zazwyczaj kończył się kryzysem finansowym, w postaci niepożądanego ograniczania akcji kredytowej i dostępności kredytów dla podmiotów gospodarujących. Jest to zjawisko o negatywnych konsekwencjach, z powodu m.in. reakcji PKB na szok kredytowy, bardziej intensywniej w recesyjnej fazie cyklu koniunkturalnego. Pogorszenie koniunktury związane z zapaściami kredytowymi i zakłócenia finansowe są poważniejsze niż inne rodzaje spowolnień gospodarczych. Blokada rynku kredytowego wpływa negatywnie na aktywność gospodarczą.
4. CC wystąpił m.in. w Chinach w 2007 r., kiedy rząd wprowadził restrykcje w dostępie do kredytów bankowych dla przedsiębiorstw. To spowodowało

znaczący wzrost kosztów operacyjnych i obniżenie produktywności przedsiębiorstw. W badaniach chińskich przedsiębiorstw zauważono, że polityka CC wpływa obniżająco na poziom ROA. Zwiększył się koszt zadłużenia przedsiębiorstw. Za klasyczny przykład można uznać kryzys kredytowy CC w Czechach, gdzie nadmierny wzrost konsumpcji powiązany z *boomem* kredytowym zintensyfikował kryzys w gospodarce. Z kolei w badaniach dotyczących Niemiec stwierdzono, że CC nie wystąpił w tym kraju podczas ostatniego kryzysu gospodarczego, a także podczas kolejnego ożywienia, które rozpoczęło się w 2010 r.

5. Włochy to ciekawy przypadek problemu dostępności kredytów, ponieważ system bankowy został dotknięty dwoma wstrząsami (kryzysem płynnościowym na rynkach międzybankowych i kryzysem zadłużenia państwowego). Ten kraj ma niejednorodną strukturę sektora bankowego: dużą liczbę małych banków lokalnych (np. banków spółdzielczych) oraz kilka dużych krajowych. Taka struktura powoduje różny odbiór egzogenicznych wstrząsów. W badaniach ustalono, że rola podaży kredytu zależy od: wielkości firmy, sektora gospodarczego, stopnia uzależnienia finansowego oraz położenia w określonych obszarach geograficznych. Dostępność kredytu jest ważna głównie dla małych firm, bardziej narażonych na pogorszenie warunków ich pozyskiwania. Wpływ ten jest silniejszy na prowincji, gdzie działalność gospodarcza jest w większym stopniu uzależniona od finansowania zewnętrznego.
6. Przeprowadzona analiza umożliwiła sformułowanie wniosków ogólnych. Istotne jest ustalenie mechanizmów załamania kredytowego i stopnia jego dotkliwości. CC było zróżnicowane w zależności od rodzaju rynku, terytorium, budowy sektora bankowego, wielkości banków, a także rodzaju branży czy wielkości przedsiębiorstw. Ważne jest utrzymanie w równowadze makrosystemu ekonomicznego, a w przypadku braku równowagi podjęcie środków stabilizujących sferę finansową i realną. Wobec zagrożenia pandemią COVID-19 i wynikającego z niej kryzysu gospodarczego trzeba rozwiązywać problemy płynności przedsiębiorstw. Zamiast interwencji w postaci np. *helicopter money*, wzmacniać, tak jak to uczynił rząd włoski, publiczne fundusze gwarancyjne i zwiększać luzowanie ilościowe, po to, aby zachęcić banki do udzielania kredytów.
7. W kontekście zjawiska *credit crunch* w Polsce nie stwierdzono dłuższych okresów utrzymywania się wyraźnie zwiększonych kryteriów przyznawania kredytów. W niektórych okresach (kryzys finansowy w latach 2008–2009 oraz pojawienie się pandemii w roku 2020) następuje w tym zakresie gwałtowne pogorszenie, ale równie szybko i w podobnej skali następuje poprawa – ograniczenia w dostępie do kredytów mają zatem charakter jedynie krótkotrwały.
8. W obliczu kryzysu COVID-19 władze gospodarcze w Polsce podjęły niezbędne działania w ramach instytucji sieci bezpieczeństwa

finansowego, takie jak: przygotowanie i wdrożenie przez KNF „Pakietu Impulsów Nadzorczych na rzecz Bezpieczeństwa i Rozwoju”, wdrożenie pakietu działań Tarczy Antykryzysowej o wartości szacowanej na 212 mld zł (10% PKB), w tym również Tarczy Finansowej Polskiego Funduszu Rozwoju (PFR) dla Firm i Pracowników, wprowadzenie gwarancji kredytowych BGK dla przedsiębiorstw, uruchomienie przez NBP pakietu działań zasilających banki i gospodarkę w płynność, wprowadzenie rekomendacji i działań KSF, ograniczających ryzyko braku dopływu pieniądza do gospodarki. Po dużym załamaniu na rynku kredytowym, tuż po wybuchu pandemii, w kolejnych miesiącach sytuacja zaczęła się stopniowo poprawiać. W I kwartale 2021 r. banki bardziej optymistycznie postrzegały sytuację na rynku kredytów dla gospodarstw domowych niż dla przedsiębiorstw. Łagodziły kryteria udzielania kredytów mieszkaniowych i konsumpcyjnych, nieznacznie je zaostrzały wobec dużych przedsiębiorstw i pozostawiały niezmienione dla sektora MSP. Taka polityka kredytowa wynikała z pozytywnych oczekiwań co do ogólnej sytuacji gospodarczej, ale także z utrzymywania się ograniczeń i ryzyka pogorszenia stanu branż szczególnie narażonych na skutki pandemii COVID-19. Za jeden z czynników obniżających popyt na kredyt banki uznały publiczne wsparcie antykryzysowe kierowane do przedsiębiorstw.

9. W przypadku zmian kryteriów dostępności kredytów dla przedsiębiorstw istotną rolę odgrywa sytuacja kapitałowa banku, ryzyko związane z przewidywaną sytuacją gospodarczą oraz zmiana udziału kredytów zagrożonych w portfelu banku. Zaostrzenie polityki kredytowej przejawia się w przypadku kredytów dla przedsiębiorstw poprzez ograniczanie maksymalnej kwoty kredytu oraz zwiększanie wymogów dotyczących ustanowienia prawnych zabezpieczeń spłaty kredytu. W przypadku zmian w dostępności kredytów mieszkaniowych przyczynami są obawy o sytuację kapitałową banku i niepewność związana z sytuacją gospodarczą. Zmiany w polityce przyznawania kredytów mieszkaniowych objawiają się przede wszystkim w zmianach w wysokości wymaganego wkładu własnego kredytobiorcy. W przypadku polityki przyznawania kredytów konsumpcyjnych zmiany wynikają z przewidywań odnośnie sytuacji gospodarczej, ale także z presji konkurencji. Zmiany w dostępności kredytów konsumpcyjnych są konsekwencją wymaganych zabezpieczeń, maksymalnej kwoty kredytu oraz innych warunków.
10. Odsetek przedsiębiorstw ubiegających się o kredyt jest na niskim poziomie, ale jest to zjawisko o długoterminowym charakterze wynikające z niskiej skłonności do inwestowania. Jest to problem o dużej wadze w skali całej gospodarki, którego źródła tkwią w polityce gospodarczej sprzyjającej zwiększaniu konsumpcji przy niskiej stopie inwestycji. W tym przypadku mamy zatem do czynienia raczej z problemem pobudzenia popytu na kredyt, a nie ograniczeniami w jego dostępności.

11. Wytlumaczeniem relatywnie niskiego wykorzystania kredytu bankowego przez MSP są pozabankowe źródła finansowania. W Polsce, zgodnie z badaniami prowadzonymi przez Komisję Europejską (SAFE¹) były to środki własne oraz leasing i kredyt handlowy. Za przyczynę stosunkowo niskiego poziomu relacji kredytów dla sektora przedsiębiorstw niefinansowych do PKB odpowiada np. ograniczona podaż projektów inwestycyjnych o satysfakcjonującej stopie zwrotu, dominujący model **hierarchii finansowania** inwestycji, oznaczający finansowanie głównie ze środków własnych, co jest korzystne zwłaszcza w warunkach niepewności. Bariery dostępności kredytu dla MSP wynikają ze wzrostu restrykcyjności polityki kredytowej, uzasadnianej krótką historią przedsiębiorstwa, małymi zabezpieczeniami, niską przejrzystością informacyjną, mniejszymi obowiązkami sprawozdawczymi, uproszczonymi procedurami kontroli, niską przeżywalnością, brakiem wiedzy i doświadczenia menedżerów. Powyższe ograniczenia powodują relatywnie wysokie koszty przygotowania i weryfikacji wniosków kredytowych, przy dużym prawdopodobieństwie ich negatywnego rozpatrzenia². (Podobne bariery dostępności kredytowej dla sektora MSP występują także w innych krajach np. Niemczech.)
12. Realizując wymogi nadzorcze w zakresie adekwatności kapitałowej, polski sektor bankowy posiada bardzo duże i systematycznie rosnące w stosunku do ponoszonego ryzyka, zasoby kapitałowe. Przy utrudnionych warunkach wypracowania zadowalającego poziomu zysku (m. in. ze względu na niski poziom stóp procentowych, obniżoną dynamikę wzrostu dochodowych aktywów, odpisy z tytułu ryzyka kredytowego i prawnego, obciążenia fiskalne) oznacza to obniżenie rentowności kapitału, co zmusza do powolnego zwiększania bazy kapitałowej przez wzrost organiczny (z wypracowanych zysków), zniechęcając potencjalnych nowych inwestorów. Jednak z drugiej strony oznacza to, że istnieje duży potencjał do zwiększenia podaży kredytów, gdyby udało się pobudzić popyt – szczególnie gdy po zakończeniu działania antykryzysowych „tarcz finansowych” oczekuje się odrodzenia zapotrzebowania na kredyty obrotowe i inwestycyjne w sektorze przedsiębiorstw.
13. Pomędzy koniunkturą gospodarczą a popytem na kredyty bankowe istnieje silny związek, mający charakter sprzężenia zwrotnego. Z jednej strony, zwiększanie skali działalności gospodarczej wymaga uprzedniego zainwestowania w środki produkcji, finansowanego przez zgromadzone wcześniej własne fundusze przedsiębiorstw (zatrzymane zyski, emisja akcji czy udziałów) lub środki obce (kredyty bankowe, wyemitowane dłużne papiery wartościowe, leasing). Jednak w rzeczywistości decyzje przedsiębiorców o zaciąganiu długu są silnie uzależnione od samooceny przedsiębiorców pod kątem

1 https://ec.europa.eu/growth/access-to-finance/data-surveys_en [dostęp: 22.07.2021].

2 P. Boguszewski, *Dostępność finansowania przedsiębiorstw niefinansowych w Polsce*, Departament Stabilności Finansowej NBP, Warszawa 2016.

możliwości spłaty tego długu. Popyt na kredyty inwestycyjne wzrasta więc w fazie wzrostowej cyklu koniunkturalnego, zaś maleje w okresach spowolnienia. To zaś oznacza, że dynamika kredytów bankowych powinna być przedstawiona jako funkcja dynamiki PKB, w dodatku nie tyle obserwowanej dynamiki bieżącej, co raczej nieznanej dynamiki w przyszłych okresach. Ta silna współzależność zdecydowanie utrudnia modelowanie i prognozowanie popytu na kredyty bankowe.

14. Dobrym miernikiem rozwoju systemu bankowego w aspekcie akcji kredytowej jest relacja wolumenu kredytów do wolumenu PKB, która jest o tyle istotna, że pośrednio charakteryzuje zdolność do obsługi zaciągniętych kredytów w zdeterminowanej przez koniunkturę sytuacji finansowej kredytobiorców, a także potencjał skali korzystania z kredytów w porównywalnej sytuacji makroekonomicznej. W zagregowanym ujęciu wskaźnik ten osiągnął maksymalny poziom w roku 2015 (57,4%), ulegając do końca roku 2020 obniżeniu o ponad 3 punkty procentowe w wyniku osłabienia dynamiki wzrostu wolumenu kredytów względem dynamiki PKB. Porównanie tego wskaźnika z poziomami obserwowanymi w sąsiednich krajach i średnim poziomem dla Unii Europejskiej pokazuje, że rola banków w finansowaniu realnej gospodarki jest znacząco mniejsza, pomimo ich przeważającego udziału w aktywach systemu finansowego i znacznie słabiej rozwiniętego finansowania poprzez rynek kapitałowy.
15. Bardzo realnym i bardzo poważnym zagrożeniem dla sektora bankowego jest rozwiązanie problemu walutowych kredytów mieszkaniowych. Udzielane na szeroką skalę do momentu wybuchu globalnego kryzysu finansowego walutowe kredyty mieszkaniowe (zwłaszcza denominowane lub indeksowane do CHF) charakteryzują się istotnym pogorszeniem się warunków ich spłacania w wyniku znaczącego wzrostu kursu wymiany franka szwajcarskiego. Nie wpłynęło to istotnie na jakość tych należności, jeżeli brać pod uwagę relację należności ze stwierdzoną utratą wartości do kwoty należności brutto. Istotnym problemem staje się natomiast ryzyko prawne związane z kwestionowaniem niektórych zasad ich udzielenia w aspekcie ochrony praw konsumentów, jako „słabszej strony” umów kredytowych (szczególnie dotyczy to zasad ustalania przez banki kursów kupna i sprzedaży walut obcych, co utrudnia rzetelne oszacowanie kwot spłat, jak też kwoty zadłużenia pozostającej do spłaty). Rozwiązanie tych problemów przez przewalutowanie tych kredytów na złotowe (według zasad ustalonych ustawowo lub w drodze ugody banków z klientami) wymaga wcześniejszego wyjaśnienia licznych wątpliwości prawnych i ustalenia jednolitego sposobu postępowania, satysfakcjonującego obie strony sporu – banki, które zaangażowały się w sprzedaż spornych kredytów, i samych kredytobiorców. Skala wchodzących w grę rezerw na to ryzyko może obciążyć kapitały banków w stopniu zagrażającym ich adekwatności kapitałowej, co w najbardziej pesymistycznych scenariuszach oznacza istotne zagrożenie dla stabilności

- polskiego systemu bankowego. Ostatecznie wpłynie to na znaczne ograniczenie dostępności do kredytów, choć będzie to proces rozłożony w czasie.
16. Z punktu widzenia rentowności sektora bankowego istotnym problemem może także być wpływ odpisów z tytułu utraty wartości kredytów. Udział należności ze stwierdzoną utratą wartości (szczególnie wysoki w przypadku kredytów dla MSP i kredytów konsumpcyjnych) jest znacząco wyższy w porównaniu z innymi krajami UE, ale są to należności w znacznym stopniu pokryte odpowiednimi rezerwami. Pandemia COVID-19 spowodowała przejściowy wzrost poziomu odpisów wymaganych przez MSSF 9 dla należności klasyfikowanych w fazie 2, ze względu na niejasne konsekwencje wpływu zamknięcia gospodarki na sytuację makroekonomiczną i zdolność do obsługi kredytów, ale zastosowanie moratoriów kredytowych i pomysłne dane statystyczne w roku 2021 pozwoliły na obniżenie negatywnych prognoz, odwrócenie części utworzonych odpisów i niższą skalę odpisów nowych. Konsekwencją niepewności co do przyszłych warunków makroekonomicznych jest dynamiczne tworzenie odpisów z tytułu utraty wartości kredytów, które pociąga za sobą pewne zagrożenie dla wyników finansowych sektora, ale nie powinno istotnie wpłynąć na ograniczenie dostępności kredytów.
 17. Najistotniejszymi obciążeniami fiskalnymi banków w Polsce są podatek bankowy i składki na BFG. Dodatkowo ich ciężar jest spotęgowany tym, że nie stanowią one kosztów uzyskania przychodu dla banków (podobnie zresztą, jak koszty tworzenia odpisów z tytułu utraty wartości kredytów). Mniej dotkliwymi obciążeniami są wpłaty na Fundusz Wsparcia Kredytobiorców i opłaty na pokrycie kosztów nadzoru finansowego. Od 2015 r. banki wykazują wyraźnie spadającą rentowność, co wynika głównie z tego, że aktywa i kapitały przyrastały szybciej niż wyniki finansowe.
 18. Na pogorszenie sytuacji banków w Polsce z pewnością wpłynęła obniżka stóp procentowych przez NBP, powodując spadek wyniku odsetkowego. Niskie stopy procentowe mogą oddziaływać na wyniki sektora bankowego również w pozytywny sposób, np. poprzez potencjalny spadek ryzyka kredytowego (i jego kosztów), a nawet na jakość portfela kredytowego w przypadku poprawy sytuacji ekonomicznej zadłużonych gospodarstw i przedsiębiorstw. Niskie stopy procentowe z jednej strony stanowią potencjalną zachętę dla gospodarstw domowych i przedsiębiorstw do zaciągania kredytów w bankach. Z drugiej strony są elementem ryzyka w przypadku wzrostu stóp procentowych. Jednak na popyt konsumpcyjny i inwestycyjny wpływa wiele innych czynników, które mogą skutecznie ten popyt ograniczać, np. niepewność i wysokie ryzyko na rynkach finansowych.
 19. Polski sektor bankowy w perspektywie długoterminowej znajduje się w **pułapce niskiej strukturalnej dostępności kredytowej i chronicznie słabego ukredytowania** polskiej gospodarki. Świadczą o tym: relatywnie niska (i nierówna) relacja kredytów dla sektora niefinansowego do PKB, słabe tempo

wzrostu tych należności oraz niska elastyczność i dynamika akcji kredytowej. Obraz tego stanu dopełnia i utrwala wysoki wskaźnik kredytów zagrożonych, a w szczególności praktycznie brak jego poprawy w ostatnich latach. Pozostawanie w tej pułapce nie rokuje poprawy zarówno po stronie popytu na kredyty, jak i ich podaży, natomiast w przypadku załamania koniunktury będzie powodować skokowe pogorszenie wyników sektora ze względu na szokowy wzrost odpisów z tytułu utraty wartości kredytów.

20. Równolegle do **pułapki niskiej strukturalnej dostępności kredytowej i chronicznie słabego ukredytowania** można mówić o towarzyszącym jej **reżimie niskiej rentowności** polskiego sektora bankowego. Wyniki przeprowadzonych analiz wskazują, że ta sytuacja nie jest głównie konsekwencją niskiego poziomu lewarowania w polskim sektorze bankowym, nadmiernego gromadzenia funduszy własnych spowodowanych wdrażaniem nadzorczych regulacji ani nawet obniżenia stóp procentowych. Głównym powodem niskiej rentowności są wysokie obciążenia fiskalne (podatkowo-składkowe), a w szczególności podatek bankowy. Wprowadzenie tego podatku spowodowało drastyczny wzrost efektywnej stopy podatkowej płaconej przez polskie banki. Jej wartość osiągnęła poziom 40%, podczas gdy w przypadku braku podatku bankowego kształtowała się ona w roku 2015 na poziomie 21% i byłaby na zbliżonym poziomie w kolejnych latach. Taki poziom stopy podatkowej (20–30%) jest zgodny z poziomem płaconym przez szereg największych europejskich banków.
21. **Pułapka niskiej strukturalnej dostępności kredytowej i chronicznie słabego ukredytowania** polskiej gospodarki oraz **reżim niskiej rentowności** będą mieć negatywne konsekwencje dla sfery realnej, utrudniając ekspansję gospodarki w długim terminie. Zmiana tego stanu wymaga istotnej rewizji i konsekwentnej realizacji strategii gospodarczej dla Polski poprzez intensyfikację i promowanie przedsięwzięć inwestycyjnych. Z drugiej strony pożądane jest racjonalne (np. elastyczne w zależności od koniunktury gospodarczej) podejście do obciążeń fiskalnych sektora bankowego. Wzmocnienie tego sektora będzie skutkować zmniejszeniem awersji do ryzyka kredytowego i wzrostem podaży kredytów w reakcji na zwiększony popyt. Harmonijny rozwój sfery realnej i sektora bankowego jest jedynym sposobem na wyjście z opisanego stanu.

Wstęp

Sektor bankowy pełni bardzo ważne funkcje dla gospodarki. Jedną z ważniejszych jest dostarczanie sferze realnej środków pieniężnych na realizację różnych przedsięwzięć, które mogą wpływać na rozwój społeczeństwa. Wobec tego istnieje zarówno społeczne, jak i komercyjne zapotrzebowanie na zbadanie zagadnienia, jakim jest akcja kredytowa banków. Głównym celem niniejszego opracowania jest analiza dostępności kredytowej. Do podjęcia tego tematu skłoniły autorów nowe przesłanki, związane ze zmianą warunków działania podmiotów gospodarczych w następstwie wybuchu pandemii COVID-19. W połowie roku 2020 zaobserwowano w Polsce, po raz pierwszy od 2009 r. występowanie w układzie m/m następujących zjawisk: spadek zadłużenia kredytowego sektora przedsiębiorstw niefinansowych, większy niż w okresie globalnego kryzysu finansowego, deklaracja sektora bankowego dotycząca zaostrzenia polityki kredytowej¹. W takich okolicznościach powstaje pytanie o możliwość nadmiernego ograniczania podaży kredytu przez banki, w związku ze skutkami pandemii COVID-19. Efekty pandemii zwiększają prawdopodobieństwo problemów związanych z terminową obsługą zadłużenia. Tendencja polegająca na ograniczaniu podaży kredytu występuje w dyskursie ekonomicznym pod nazwą *credit crunch* (CC; polski odpowiednik tego pojęcia to: zapaść kredytowa, nadzwyczajne, nadmierne ograniczenie podaży kredytu). Odpowiedzi na pytanie badawcze, czy w Polsce występuje zagrożenie *credit crunch*, autorzy będą poszukiwać na podstawie przeglądu literatury i zamieszczonych tam rozważań teoretycznych oraz badań empirycznych, opisujących istotę zjawiska *credit crunch*, jego przyczyny, przejawy i skutki w różnych krajach. Analiza doświadczeń pochodzących z innych krajów, a także analiza uwarunkowań kredytowania w Polsce da podstawy do diagnozy oraz oceny potencjału sektora bankowego i perspektyw w kontekście dostępności kredytowej, odnoszącej się do zagrożenia występowania zjawiska *credit crunch*. Mając na uwadze duże znaczenie finansowania kredytowego przedsiębiorstw dla ich aktywności inwestycyjnej, trzeba uznać, że zagadnienie dostępności kredytowej jest szczególnie istotne w okresach kryzysu. Powszechnie uważa się, że spadek aktywności inwestycyjnej jest spowodowany przez *credit crunch* poprzez efekt akceleratora finansowego².

1 P. Boguszewski, A. Głogowski, P. Popowski, Ł. Postek, K. Puchalska, A. Sawicka, I. Tymoczko, *Aktywność kredytowa sektora przedsiębiorstw niefinansowych w Polsce w okresie pandemii COVID-19. Wybrane zagadnienia*, wrzesień 2020, Departament Analiz Ekonomicznych NBP, Warszawa 2020, s. 4.

2 B. Bernanke, M. Gertler, S. Gilchrist, *The financial accelerator and the flight to quality*, „The Review of Economics and Statistics” 1996, No. 78, s. 1–15.

Rozdział 1

***Credit crunch* – charakterystyka zjawiska**

1.1. Definiowanie pojęcia *credit crunch*

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na teoretyczne trudności dotyczące definiowania złożonego pojęcia *credit crunch*, występującego również pod nazwą: *credit squeeze*, *credit tightening*. Polskie odpowiedniki tego pojęcia to: zapaść kredytowa, niedopasowanie podaży kredytu do racjonalnego popytu, nadmierne ograniczenie dostępności kredytu dla podmiotów sfery realnej, ograniczanie dopływu kredytu do gospodarki. Definicje *credit crunch* zmieniały się w czasie i w odniesieniu do rozwiązywania różnych problemów. W najszerszej definicji *credit crunch* jest utożsamiany z kryzysem w sektorze finansowym, połączonym z kryzysem sfery realnej gospodarki i pojęcie *credit crunch* oraz kryzys finansowy były używane jako tożsame¹. W węższym odnosi się do nadmiernego ograniczenia dostępności kredytowej z przyczyn popytowych. Jak podają Czekaj i Oleksy, termin *credit crunch* został po raz pierwszy użyty przez Homera i Kufmana w latach 60. XX w. Zastosowali oni to określenie do sekwencji zdarzeń w gospodarce amerykańskiej, kiedy to, na skutek restrykcyjnej polityki pieniężnej FED, nastąpiło wycofanie depozytów bankowych i zmniejszyły się możliwości kredytowe banków.

Definicja *credit crunch*, do której odwołuje się większość autorów, została sformułowana przez Bernanke'a, Lowna i Friedmana, jako silne przesunięcie krzywej podaży kredytu w lewo mimo niezmiennej zdolności kredytowej kredytobiorców i wolnej od ryzyka realnej stopy procentowej. Zgodnie z tą definicją okres spowolnienia tempa wzrostu kredytów jest szybszy niż oczekiwano na etapie cyklu gospodarczego². Jak podano w analizach NBP, Berger i Udell opisują *credit crunch* jako „znaczący spadek podaży kredytu dostępnego dla działających na zasadach

1 J. Czekaj, P. Oleksy, *Zagrożenia credit crunch w Polsce w okresie pandemii COVID-19*, Raport opracowany na zlecenie Programu Analityczno-Badawczego Fundacji Warszawski Instytut Bankowości, Sygn. WIB PAB 15/2020, Warszawa 2020, s. 16.

2 B.S. Bernanke, C.S. Lown, B.M. Friedman, *The credit crunch*, „Brookings Papers on Economic Activity” 1991, No. 2, s. 207.

rynkowych kredytobiorców”³. W tym przypadku nacisk trzeba położyć na sformułowanie **nadzwyczajne** ograniczenie podaży kredytu przez banki, które nie jest efektem kondycji kredytobiorców. Do tej definicji nawiązano w innym dokumencie NBP – *Raporcie o stabilności systemu finansowego* z czerwca 2020 r., w którym *credit crunch* opisano jako **nadmierne ograniczenie dostępności** kredytu w gospodarce⁴, niebędące rezultatem ani ograniczonego potencjału kredytowego banku, ani braku zdolności kredytowej dłużnika. Wartościowe dla dalszych rozważań jest zwrócenie uwagi, że w kontekście epidemii COVID-19 przyczyny ograniczenia podaży środków finansowych mogą mieć charakter obiektywny i subiektywny⁵. Nadmierne ograniczenie dostępności kredytu o charakterze **obiektywnym** będzie wynikało z nadzwyczajnej ostrożności wynikającej z sytuacji ekonomicznej banków. Natomiast nadmierne ograniczenie dostępności kredytu o charakterze **subiektywnym** będzie wiązało się z wyostrożoną reakcją banków na zaburzenia gospodarcze czy społeczne, niezależną od oceny zdolności kredytowej dłużników. W niepewnych warunkach gospodarczych (konsekwencje COVID-19) powstaje problem odróżnienia powściągliwego zachowania banków od nadmiernie restrykcyjnego.

W dokumentach Europejskiej Rady ds. Ryzyka Systemowego cechą charakterystyczną *credit crunch* jest ograniczanie dostępności kredytowej dla sektora niefinansowego poprzez zaostreżenie warunków kredytowania⁶. Za *credit crunch* uznaje się obniżenie podaży kredytu będące efektem obniżenia skłonności banków do kreacji kredytu, np. na skutek ograniczeń po stronie kapitałów lub źródeł finansowania, natomiast spadek podaży kredytu będący np. konsekwencją pogorszenia się wiarygodności kredytowej kredytobiorców nie jest zjawiskiem *credit crunch*. Nie jest nim także spadek akcji kredytowej wynikający z ograniczenia popytu⁷.

Odwołując się do prasy specjalistycznej w jednym z krajów, w którym *credit crunch* wystąpił, można odnaleźć następujące wyjaśnienie tego pojęcia: *credit crunch* to „zapaść kredytowa; dochodzi do niej, gdy banki z różnych powodów, decydują się zmniejszyć ilość środków finansowych przekazywanych

3 A.N. Berger, G.F. Udell, *Did risk-based capital allocate bank credit and cause a „credit crunch” in the United States?*, „Journal of Money, Credit and Banking” 1994, Vol. 26(3). Cyt. za: P. Boguszewski, A. Głogowski, P. Popowski, Ł. Postek, K. Puchalska, A. Sawicka, I. Tymoczko, *Aktywność kredytowa sektora przedsiębiorstw niefinansowych w Polsce w okresie pandemii COVID-19. Wybrane zagadnienia*, wrzesień 2020, Departament Analiz Ekonomicznych NBP, Warszawa 2020, s. 5.

4 *Raport o stabilności systemu finansowego. Wydanie specjalne: skutki pandemii COVID-19*, czerwiec 2020, Departament Stabilności Finansowej NBP, Warszawa 2020, s. 7, <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rsf062020.pdf> [dostęp: 17.01.2021].

5 P. Boguszewski et al., *op. cit.*, s. 5.

6 *Zalecenie Europejskiej Rady ds. Ryzyka Systemowego z dnia 4 kwietnia 2013 r. w sprawie celów pośrednich i instrumentów polityki makroostrożnościowej*, ERRS/2013/1, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013Y0615\(01\)&from=PL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013Y0615(01)&from=PL) [dostęp: 17.01.2021].

7 *Raport o stabilności systemu finansowego. Ocena skutków pandemii COVID-19*, grudzień 2020, Departament Stabilności Finansowej NBP, Warszawa 2020, s. 37–38, <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rsf122020.pdf> [dostęp: 17.01.2021].

przedsiębiorstwom oraz udzielać mniej pożyczek rodzinom lub rozpoczynając udzielanie kredytów z coraz większymi stopami procentowymi. Rezultatem takiej sytuacji może być powstanie dużego kryzysu na rynku finansowym⁸. W publikacjach naukowych, obok pojęcia *credit crunch* występuje także *liquidity crunch* oraz *capital crunch*⁹. *Liquidity crunch* to jedna z faz *credit crunch*, charakteryzująca się załamaniem rynku płynności w gospodarce, przede wszystkim krótkoterminowego rynku międzybankowego¹⁰. Natomiast *capital crunch* dotyczy takiego rodzaju *credit crunch*, którego przyczyną są niedobory kapitałowe banków spowodowane poniesionymi stratami lub zmianami wymogów nadzorczych (współczynników kapitałowych)¹¹.

Podsumowując powyższe rozważania, autorzy opracowania przyjmują jako definicję *credit crunch* określenie zastosowane w *Raporcie o stabilności systemu finansowego*: *credit crunch* jest to **ryzyko nadmiernego ograniczania dostępności kredytu**, które może mieć negatywny wpływ na sferę realną gospodarki i system finansowy¹². Przyjęcie takiej definicji oznacza, że ryzyko *credit crunch* zależy m.in. od sytuacji finansowej banków i ich oceny ryzyka kredytowego, zwłaszcza od awersji banków do ryzyka w środowisku zwiększonej niepewności. Ocena zjawiska *credit crunch* jest dokonywana w kontekście jego przyczyn, oznak, instrumentów minimalizowania. Dla pełniejszego obrazu specyfiki *credit crunch* i wynikających z niego zagrożeń warto dokonać porównań nie tylko w skali krajowej, ale również w odniesieniu do doświadczeń innych krajów.

1.2. Symptomy i przyczyny zjawiska *credit crunch*

Analizując zjawisko *credit crunch* trzeba pamiętać zarówno o jego przejawach, jak i przyczynach. Do jego symptomów można zaliczyć:

- spadek tempa wzrostu akcji kredytowej,

8 Określenie z włoskiego dziennika ekonomicznego „Il sole 24 ore”, cyt. za: R. Mankowska, *Credit crunch, spread i rating we włoskim języku ekonomii i finansów*, „Linguistische Treffen in Wrocław” 2019, Vol. 15(1), s. 319–327.

9 J. Czekaj, P. Oleksy, *op. cit.*, s. 11.

10 R. Iyer, J.L. Peydró, S. da-Rocha-Lopes, A. Schoar, *Interbank liquidity crunch and the firm credit crunch: evidence from the 2007–2009 crisis*, „The Review of Financial Studies” 2014, Vol. 27(1), s. 347–372.

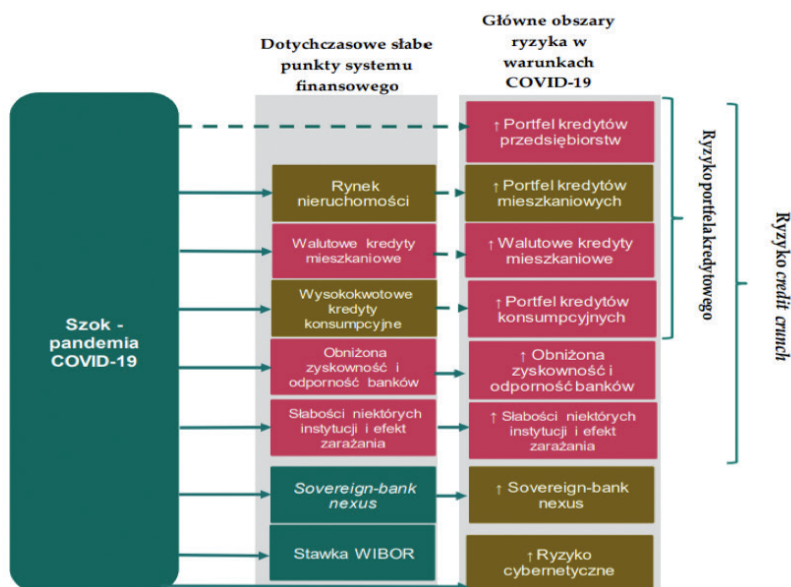
11 D. Hancock, J.A. Wilcox, *Has there been a „capital crunch” in banking? The effects on bank lending of real estate market conditions and bank capital shortfalls*, „Journal of Housing Economics” 1993, Vol. 3(1), <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S105113778371003X?via%3Dihub> [dostęp: 17.01.2021].

12 *Raport o stabilności systemu finansowego. Wydanie specjalne: skutki pandemii COVID-19*, s. 7.

- straty kredytowe i odpisy z tytułu ryzyka prawnego związanego z kredytami mieszkaniowymi w walutach obcych,
- obniżenie rentowności sektora bankowego,
- osłabienie pozycji kapitałowej,
- wzrost liczby procesów sądowych z powodu kredytów mieszkaniowych w walutach obcych.

Natomiast za **przyczyny występowania ryzyka *credit crunch*** najczęściej w literaturze przedmiotu uznaje się:

- niepewność co do rozwoju gospodarki, zwłaszcza w branżach wrażliwych na oddziaływanie pandemii,
- podejmowane przez regulatorów i instytucje finansowe działania na rzecz wzmocnienia odporności systemu finansowego,
- skuteczność publicznych programów i działań osłonowych, wprowadzonych w reakcji na COVID-19, wpływających na popyt na kredyt,
- percepcję ryzyka kredytowego przez banki,
- zyskowność banków.

Rysunek 1.1. Zmiany w ocenie słabych punktów w systemie finansowym

Uwagi: strzałki poziome oznaczają wpływ szoku; strzałka przerywana oznacza zmianę charakteru ryzyka. Kolor oznacza intensywność ryzyka – od niskiego i umiarkowanego (kolor zielony), przez podwyższone (kolor brązowy), po wysokie (kolor czerwony). Strzałka pionowa w ramach danego obszaru ryzyka wskazuje, że ryzyko wzrosło

Źródło: Raport o stabilności systemu finansowego. Wydanie specjalne: skutki pandemii COVID-19, czerwiec 2020, Departament Stabilności Finansowej NBP, Warszawa 2020, s. 72, <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rsf062020.pdf> [dostęp: 17.01.2021].

Rozdział 2

Doświadczenia krajowe i europejskie w zakresie zjawiska *credit crunch*

Aby ocenić zagrożenie występowania zjawiska *credit crunch* w polskiej gospodarce warto przyrzeć się tego typu wstrząsom generowanym przez sektor bankowy w innych krajach. Polityka ograniczania kredytu, *credit crunch* występowała na różnych kontynentach: w Azji¹, Ameryce Północnej, Ameryce Południowej czy Europie², a także w poszczególnych krajach np. w Stanach Zjednoczonych³, Chinach, Meksyku, Malezji, Tajlandii, Korei Południowej⁴, Filipinach, Indonezji, Czechach, Holandii, Finlandii⁵, Rumunii⁶, Włoszech, Wielkiej Brytanii oraz w wielu innych.

Gospodarka według teorii kryzysu H. Minsky'ego narażona jest na kryzysy, które mogą być spowodowane przez niestabilność, zmienność koniunktury⁷. W sytuacji dobrej koniunktury uczestnicy rynku wykazują nadmierny optymizm, który przejawia się wzrostem inwestycji, wzrostem angażowania się w innowacje, wzrostem nadmiernego zadłużania się, podwyższaniem poziomu akcji kredytowej.

- 1 P.R. Agénor, J. Aizenman, A.W. Hoffmaister, *The credit crunch in East Asia: what can bank excess liquid assets tell us?*, „Journal of International Money and Finance” 2004, Vol. 23(1), <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2003.08.008>
- 2 H.S. Hempell, C.K. Sorensen, *The impact of supply constraints on bank lending in the Euro Area crisis induced crunching?*, „ECB Working Paper Series” 2010, No. 1262.
- 3 G. Udell, *How will a credit crunch affect small business finance?*, „Federal Reserve Bank of San Francisco Economic Letter” 2009–09.
- 4 E. Borensztein, J.W. Lee, *Financial crisis and credit crunch in Korea: evidence from firm-level data*, „Journal of Monetary Economics” 2002, Vol. 49(4), [https://doi.org/10.1016/S0304-3932\(02\)00116-2](https://doi.org/10.1016/S0304-3932(02)00116-2)
- 5 C. Pazarbasioglu, *A credit crunch? A case study of Finland in the aftermath of the banking crisis*, „IMF Working Paper” 1996, No. 135.
- 6 C.T. Albulescu, *Forecasting credit growth rate in Romania: from credit boom to credit crunch?*, <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/16740/> [dostęp: 17.04.2020].
- 7 H.P. Minsky, *The financial instability hypothesis*, „The Jerome Levy Economics Institute Working Paper” 1992, No. 74. Zob. J. Czekaj, P. Oleksy, *Zagrożenia credit crunch w Polsce w okresie pandemii COVID-19*. Sygn. WIB PAB 15/2020, Warszawa 2020, s. 10.

W konsekwencji takich działań ceny aktywów ulegają załamaniu i wybucha kryzys⁸. Oznacza to, że sytuacje kryzysowe w gospodarce, a także reakcja na kryzys bardzo często łączą się z kształtowaniem poziomu kredytowania. Działania tego typu mogą przybierać różny stopień intensywności, począwszy od subtelnej dostrajania *fine tuning*, aż do drastycznego załamania kredytowania w postaci *credit crunch*.

W tym fragmencie monografii zostaną przedstawione wnioski wynikające z badań mechanizmów *credit crunch* i ich efektów w kilku przykładowych krajach. Zjawisko *credit crunch* było przedmiotem analiz wielu badaczy. Literatura poświęcona temu tematowi jest bogata. Autorzy, badając ten problem, odnosili się do analizy sytuacji w określonych krajach⁹, o różnej wielkości¹⁰. Badano wpływ ograniczeń kredytowych na firmy o różnych skalach działania¹¹. Analizowano związki *credit crunch* z kryzysem finansowym¹², kryzysem w gospodarce¹³, oceniano jego wpływ na poziom PKB. Analizowano również sytuacje związane z *credit crunch* w różnych perspektywach czasowych¹⁴. Przedmiotem badań były różnego rodzaju narzędzia, takie jak polityka monetarna¹⁵ oraz inne środki wspierające gospodarkę w sytuacji zagrożenia *credit crunch*¹⁶. Wykorzystywano do badań różne metody, np. porównanie szacowanego popytu z podażą¹⁷.

8 *Ibidem*, s. 11.

9 A. Silva, *Financial constraints and exports: evidence from Portuguese manufacturing firms*, „International Journal of Economic Sciences and Applied Research” 2011, Vol. 4(3).

10 M. Brzoza-Brzezina, K. Makarski, *Credit crunch in a small open economy*, „Journal of International Money and Finance” 2011, Vol. 30(7), <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2011.07.010>

11 T. Beck, A. Demirgüç-Kunt, V. Maksimovic, *Financial and legal constraints to growth: does firm size matter?*, „The Journal of Finance” 2005, Vol. 60(1), <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2005.00727.x>

12 P. Mizen, *The credit crunch of 2007–2008: a discussion of the background, market reactions, and policy responses*, „Federal Reserve Bank of St. Louis Review” 2008, Vol. 90(5); M. Campello, J.R. Graham, C.R. Harvey, *The real effects of financial constraints: evidence from a financial crisis*, „Journal of Financial Economics” 2010, Vol. 97(3), <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2010.02.009>

13 S. Bartoletto, B. Chiarini, E. Marzano, P. Piselli, *Business cycles, credit cycles, and asymmetric effects of credit fluctuations: Evidence from Italy for the period of 1861–2013*, „Journal of Macroeconomics” 2019, Vol. 61, <https://doi.org/10.1016/j.jmacro.2019.103130>

14 G. Galati, J. Kakes, R. Moessner, *Effects of credit restrictions in the Netherlands and lessons for macroprudential policy*, „BIS Working Papers” 2020, No. 872.

15 M. Bijapur, *Does monetary policy lose effectiveness during a credit crunch?*, „Economics Letters” 2010, Vol. 106(1), <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2009.09.020>

16 M. Desogus, E. Casu, *What are the impacts of credit crunch on the bank-enterprise system? An analysis through dynamic modelling and an Italian dataset*, „Applied Mathematical Sciences” 2020, Vol. 14(14), <https://doi.org/10.12988/ams.2020.914238>; P. Fan, K. Uchida, *Credit crunch and timing of initial public offerings*, „Pacific-Basin Finance Journal” 2019, Vol. 53, <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2018.09.003>

17 H. Nehls, T. Schmidt, *Credit crunch in Germany?*, „RWI Discussion Papers” 2003, No. 6, https://www.econstor.eu/bitstream/10419/18557/1/DP_03_006.pdf [dostęp: 15.04.2021].

Analizę w zakresie przyczyn *credit crunch* mającego miejsce w latach 2007–2008, który został zapoczątkowany w **Stanach Zjednoczonych**, wraz z opisem ówczesnej sytuacji rynkowej, jak również reakcji rynku oraz instytucji na tę sytuację przedstawił w artykule P. Mizen¹⁸. Autor wskazuje, że do *credit crunch* przyczynił się szereg czynników. W szczególności były to:

- długi okres wyjątkowej stabilności makroekonomicznej przy bardzo niskich długoterminowych stopach procentowych przy jednoczesnym globalnym nadmiarze oszczędności napływających z rozwijających się uprzemysłowionych gospodarek;
- rozwój bardziej złożonych instrumentów finansowych charakteryzujących się wyższą dźwignią i niższą jakością aktywów bazowych, takich jak np. *Mortgage Backed Securities* (MBS);
- nieoczekiwany spadek cen nieruchomości w całym kraju, który nie był uwzględniany w modelach szacowania ryzyka, a który po jego uwzględnieniu i ponownej ocenie ryzyka przyczynił się do wzrostu poziomu niewykonanych zobowiązań, co stało się impulsem inicjującym kryzys.

Jednocześnie autor zauważa, że takim impulsem w tamtym czasie mogłyby być także charakteryzujące się wysoka stopą zwrotu fundusze hedgingowe, fundusze *private equity* czy też akcje rynków wschodzących, jednak okazało się, że pierwszy był kryzys na rynku kredytów *subprime*. Jak wskazano w artykule, zdaniem wielu komentatorów banki zastąpiły tradycyjne model kredytowania polegający na udzielaniu finansowania i jego utrzymaniu (ang. *originate and hold*) na model polegający na udzieleniu finansowania i następnie sprzedaży wierzytelności innej stronie (ang. *originate and distribute*), co w głównym stopniu przyczyniło się do powstania kryzysu. Upadek kilku banków spowodował, że inne wstrzymały się z pożyczkami na rynku pieniężnym. Władze postanowiły działać w celu zapewnienia płynności rynkom oraz upadającym bankom. Jak wskazuje autor, banki centralne z punktu widzenia zapewnienia płynności podjęły adekwatne działania, niemniej jednak spready na rynku pozostały na wyższym poziomie niż to miało miejsce przed *credit crunch*. Mniej pozytywnie ocenione zostały w artykule działania w zakresie zapewnienia płynności upadającym instytucjom, co miało negatywne konsekwencje dla podatników. W rezultacie przyczyniło się do powstania szeregu regulacji mających na celu zapobieżenie podobnym sytuacjom w przyszłości. Konsekwencje *credit crunch* mającego miejsce w latach 2007–2008 stały się dotkliwe dla wielu krajów poza Stanami Zjednoczonymi i przybrały postać ogólnoswiatowego kryzysu gospodarczego.

Zjawisko *credit crunch/squeeze* wystąpiło m.in. w **Chinach** w 2007 r., kiedy rząd ustanowił wzrost restrykcyjności dla kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorstwom. Polityka *credit squeeze* w znaczący sposób podniosła koszty operacyjne firm i wpłynęła na obniżenie produktywności przedsiębiorstw. Pojawił się kryzys kredytowy. Poszukiwano kompromisu między systematycznym ryzykiem

18 P. Mizen, *op. cit.*

zadłużania a przetrwaniem firmy. W badaniach przeprowadzonych przez Dongyang Zhang analizowano przyczynowy wpływ polityki *credit squeeze* na wskaźnik przetrwania przedsiębiorstw na rynku w perspektywie ograniczeń kredytowych i struktury własnościowej. W tym celu wykorzystano zbiór danych panelowych z lat 2002–2013¹⁹. W toku tych badań sformułowano wnioski, że polityka *credit crunch/squeeze* miała wpływ obniżający na poziom ROA i TFP. Zwiększył się koszt zadłużenia, co dodatkowo wpłynęło na ograniczenie finansowania i prowadziło do problemów z przetrwaniem badanych firm. Efekty *credit crunch/squeeze* w postaci wzrostu kosztów działania przedsiębiorstw były widoczne zwłaszcza w regionach rozwijających się, tam gdzie firmy poszukiwały dostępu do zewnętrznego wsparcia. Podsumowując: *credit crunch/squeeze* spowodował wypadanie firm z rynku. Firmy o niskiej produktywności, niskiej rentowności, wysokich kosztach finansowania miały więcej trudności w okresie występowania *credit crunch/squeeze*²⁰.

Klasycznym przykładem kryzysu kredytowego, *credit crunch*, polegającego na zmniejszeniu dostępności kredytu była w latach 1997–1999 sytuacja w **Republice Czeskiej**. W tym kraju odnotowano roczny spadek realnego kredytu od 10 do 15%. Przedmiotem badań dotyczących Czech, w odniesieniu do zjawiska *credit crunch*, był również znaczny spadek kredytów po kryzysie finansowym w 2008 r. Kryzys został przeniesiony z rynków finansowych do gospodarek realnych w krajach na całym świecie. Zależności między zmianami kapitału bankowego a akcją kredytową zostały uznane za jeden z najważniejszych wyznaczników związku między finansowymi uwarunkowaniami a realną aktywnością. Zakłada się, że dobrze skapitalizowany bank, z dostępem do dodatkowych źródeł kapitału, powinien sprostać ewentualnym szokom płynności finansowania bez ograniczania aktywów i akcji kredytowej²¹.

Ważną obserwacją, istotną dla dalszych rozważań, jest to, że kanał kredytu bankowego i pośrednictwo bankowe odgrywają w krajach europejskich, w gospodarkach strefy euro, większą rolę w funkcjonowaniu sfery realnej niż w innych krajach²². Sektor bankowy bierze aktywny udział w ożywianiu gospodarki, w okresach po kryzysach finansowych. W Czechach nadmierny wzrost konsumpcji powiązany z *boomem* kredytowym zintensyfikował wpływ kryzysu finansowego na gospodarkę. W toku badań wykazano, że kraje, w których występował największy

19 D. Zhang, *Do credit squeezes influence firm survival? An empirical investigation of China*, „Economic Systems” 2020, Vol. 44(3), <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2020.100790>

20 *Ibidem*.

21 L. Režňáková, S. Kapounek, *Is there a credit crunch in the Czech Republic?*, „Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis” 2015, Vol. 63(3), <http://dx.doi.org/10.1118/actaun201563030995>

22 G. Barone, G. De Blasio, S. Mocetti, *The real effects of credit crunch in the great recession: evidence from Italian provinces*, „Regional Science and Urban Economics” 2018, Vol. 70, <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2017.10.003>

boom kredytowy w latach 2002–2008, w okresie po kryzysie finansowym charakteryzowały się również największym ograniczeniem akcji kredytowej, co potwierdzono na przykładzie Bułgarii, Czech, Estonii, Łotwy, Litwy i Słowenii²³. Badając przyczyny spadku kredytów, wskazywano na spadek popytu²⁴. Taki wniosek uzyskano np. w wyniku badań kryzysów walutowych na 15 wschodzących rynkach w okresie 1981–2004²⁵, a także w rezultacie badania ostatniego kryzysu finansowego w sześciu krajach Europy Wschodniej w latach 2008–2009²⁶. Podstawę teoretyczną wyjaśniającą wnioski pochodzące z empirycznych badań można odnaleźć w postkeynesowskiej teorii endogeniczności pieniądza. Zgodnie z tą teorią podaż pieniądza jest określana przez popyt na pieniądz, na który wpływają inwestycje i aktywność gospodarcza. Proces kreacji pieniądza wynika z działalności gospodarczej i inwestycyjnej, która wpłynęła zmniejszająco na skutki kryzysu finansowego. Mając powyższe na uwadze, ustalono, że w Czechach, w których występuje system bankowy silnie powiązany z systemem bankowym strefy euro, prawdopodobieństwo *credit crunch* jest bardzo niskie²⁷.

Przykładem kolejnego kraju, będącego przedmiotem badań w perspektywie występowania *credit crunch* w okresie ostatniego kryzysu są **Niemcy**. W badaniach tego kraju analizowano zarówno cały sektor bankowy, jak i sektor podzielony na pięć grup banków (duże banki prywatne, Landesbanken, kasy oszczędnościowe, spółdzielnie kredytowe, regionalne instytucje spółdzielni kredytowych). Banki znajdujące się w tych grupach różniły pod względem specyfiki wykonywanych operacji, a także rodzaju obsługiwanych klientów. Rezultaty tego badania sugerują, że *credit crunch* nie wystąpił w Niemczech podczas ostatniego kryzysu gospodarczego, a także podczas kolejnego ożywienia, które rozpoczęło się w 2010 r. Analiza pięciu grup bankowych wykazała istotne różnice. Stwierdzono, że podaż kredytów dla dużych banków prywatnych, Landesbanken i regionalnych instytucji spółdzielni kredytowych była ograniczona od czasu *credit crunch* w latach 2003–2004. Dwie pozostałe analizowane grupy bankowe również zmniejszyły podaż kredytu w czasie kryzysu kredytowego, ale zwiększały tę podaż, poczynawszy od 2006 r. Te grupy bankowe, jak również regionalne instytucje spółdzielni kredytowych, wykazywały niewielkie oznaki ograniczania podaży kredytu w okresie ostatniego kryzysu na rynkach finansowych. Ta konkluzja, wynikająca z badań, sugeruje, że małe i średnie przedsiębiorstwa nie zostały znacząco dotknięte kryzysem finansowym

23 A. Zdzenicka, *A re-assessment of credit development in European transition economies*, „Economie internationale” 2011, No. 4, <https://www.cairn.info/revue-economie-internationale-2011-4-page-33.htm> [dostęp: 17.01.2021].

24 G. Hale, C. Arteta, *Currency crises and foreign credit in emerging markets: credit crunch or demand effect?*, „European Economic Review” 2009, Vol. 53(7), <https://doi.org/10.1016/j.eurocorev.2009.03.001>

25 *Ibidem*.

26 H. Nguyen, R. Qian, *Demand collapse or credit crunch to firms? Evidence from the World Bank's financial crisis survey in Eastern Europe*, „Journal of International Money and Finance” 2014, Vol. 47, <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2014.05.013>

27 L. Režňáková, S. Kapounek, *op. cit.*

z powodu ograniczeń kredytowych, ponieważ były one częściej klientami kas oszczędnościowych i spółdzielni kredytowych. Natomiast duże firmy uniknęły niedoboru zewnętrznego kapitału poprzez emisję obligacji korporacyjnych. Firmy te były zazwyczaj klientami dużych banków, które zostały silnie dotknięte kryzysem finansowym z powodu ogromnych strat, znacznie ograniczających podaż kredytów (duże banki prywatne i Landesbanken). To oznacza, że banki duże, które w największym stopniu zostały dotknięte kryzysem finansowym oraz jego efektami w postaci strat²⁸, w największym stopniu ograniczyły podaż kredytów. Uznano, że na stabilizację finansowania kredytowego wpłynęły zarówno czynniki podażowe, jak i popytowe. Struktura niemieckiego sektora bankowego oraz środki polityki gospodarczej (np. polityka pieniężna banku centralnego) pozwoliły uniknąć *credit crunch*²⁹.

Kolejnym krajem, w którym analizowano wpływ na realną gospodarkę gwałtownego ograniczenia podaży kredytu były **Włochy**. Jest to ciekawy przypadek do badań, w kontekście dostępności kredytów, ponieważ włoski system bankowy został dotknięty dwoma dużymi wstrząsami (kryzysem płynnościowym na rynkach międzybankowych i kryzysem zadłużenia państwowego). Poza tym ten kraj ma wysoce niejednorodną strukturę sektora bankowego: dużą liczbę małych banków lokalnych (np. banków spółdzielczych) oraz kilku dużych graczy krajowych. Taka zróżnicowana struktura powoduje różny odbiór egzogenicznych wstrząsów międzynarodowych³⁰. Tak jak w przypadkach wielu innych krajów, problem *credit crunch* we Włoszech badano w perspektywie efektów ostatniego kryzysu finansowego z 2008 r. Przedmiotem badań były banki finansujące przedsiębiorstwa. W tym kraju odnotowano realne skutki *credit crunch* widoczne na przykładzie kredytu udzielanego małym przedsiębiorstwom, bardziej zależnym od zewnętrznego finansowania³¹. W badaniach *credit crunch* na przykładzie Włoch zauważono, że zmniejszenie podaży kredytu przyczyniło się do spadku zatrudnienia. Ustalono także, że rola podaży kredytu zależy od wielkości firmy, sektora gospodarczego, stopnia uzależnienia finansowego oraz położenia w określonych obszarach geograficznych. Od podaży kredytu zależą przede wszystkim małe firmy, w dużym stopniu uzależnione od kredytów bankowych, a w związku z tym bardziej narażone na pogorszenie warunków podaży – w szczególności dlatego, że nie mają dostępu do innych źródeł finansowania niż pożyczki bankowe³². Wpływ ten jest również silniejszy w prowincjach, które są w większym stopniu uzależnione

28 Podobna sytuacja miała miejsce w odniesieniu do banków dużych w Niemczech w roku 2002, zob.: H. Nehls, T. Schmidt, *op. cit.*; F. Westermann, *The credit crunch: a comparison of Germany and Japan*, „CESifo forum” 2003, No. 1.

29 T. Schmidt, L. Zwick, *In search for a credit crunch in Germany*, „Ruhr Economic Paper” 2012, Vol. 361, <http://dx.doi.org/10.4419/86788415>

30 G. Barone, G. De Blasio, S. Mocetti, *op. cit.*

31 *Ibidem*.

32 M. Gertler, S. Gilchrist, *Monetary policy, business cycles and the behavior of small manufacturing firms*, „Quarterly Journal of Economics” 1994, Vol. 109, <https://doi.org/10.2307/2118465>

od finansowania zewnętrznego³³. Chodorow-Reich, badając rynek kredytowy w okresie 2008–2009, stwierdził, że firmy, które miały przed kryzysem relacje z mniej zdrowymi pożyczkodawcami, płaciły wyższe oprocentowanie w późniejszym okresie i zmniejszyły zatrudnienie w większym stopniu niż firmy, które były klientami zdrowszych pożyczkodawców sprzed kryzysu³⁴. W badaniach dotyczących przypadku włoskiego Cingano i współautorzy, wykorzystując jako źródło zmienności podaży kredytów bankowych ekspozycję na rynki międzybankowe, pokazali także, że negatywny szok kredytowy obniżył inwestycje firm włoskich³⁵. Gaiotti pokazał, że elastyczność inwestycji firmy względem dostępności kredytu bankowego jest duża w okresach spowolnienia gospodarczego³⁶. Badania, w których przedmiotem analizy była gospodarka włoska, sugerują, że znaczenie szoku podaży kredytu w gospodarce realnej może różnić się w zależności od terytorium (i bardziej ogólnie, być różne w różnych krajach) w zależności od przemysłowych i finansowych cech lokalnej gospodarki i struktury systemu bankowego³⁷. Dowody pochodzące z badań empirycznych pokazują także, że z jednej strony problemy *credit crunch* są mniej prawdopodobne w okresach trwałego wzrostu gospodarczego lub gdy dostępność kredytów dla sektora produkcyjnego jest stosunkowo duża. Z drugiej strony zaostrzenie polityki pieniężnej lub pogorszenie jakości bilansów bankowych może prowadzić do zwiększania prawdopodobieństwa wystąpienia *credit crunch*³⁸.

Przedmiotem interesujących badań w kontekście *credit crunch* była również recesja w **Wielkiej Brytanii** w latach 2008–2009, określana jako najgorsza od czasów kryzysu w latach 30. XX w.; badano w szczególności to, w jakim stopniu i czy w ogóle wpłynęła ona na finansowanie i wyniki segmentu małych i średnich przedsiębiorstw w tym kraju³⁹. W efekcie ustalono, że małe i średnie firmy doświadczyły *credit crunch* na wiele różnych sposobów. Część z przedsiębiorstw dotknęły negatywne skutki finansowe, takie jak opóźnienia w płatnościach od klientów, zaostrzenie warunków kredytowych, nieściągalne zadłużenie lub niepewność

33 G. Barone, G. De Blasio, S. Mocetti, *op. cit.*

34 G. Chodorow-Reich, *The employment effects of credit market disruptions: firm-level evidence from the 2008–2009 financial crisis*, „Quarterly Journal of Economics” 2014, Vol. 129, <https://doi.org/10.1093/qje/qjt031>

35 F. Cingano, F. Manaresi, E. Sette, *Does credit crunch investments down? New evidence on the real effects of the bank-lending channel*, „MOFIR Working Paper” 2013, Vol. 91.

36 E. Gaiotti, *Credit availability and investment: Lessons from the ‘great recession’*, „European Economic Review” 2013, Vol. 59, <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2012.12.007>; zob. też S. Bartoletto et al., *op. cit.*

37 G. Barone, G. De Blasio, S. Mocetti, *op. cit.*

38 A. Girardi, M. Ventura, P. Margani, *An indicator of credit crunch using Italian business surveys*, „MPRA Paper” 2018, No. 88839, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/88839/> [dostęp: 20.04.2021].

39 J. Kitching, D. Smallbone, M. Xheneti, *Have UK small enterprises been victims of the ‘credit crunch’?*, „Small Business Research Centre”, Kingston University, Paper to be presented at the XXIII RENT conference, Budapest 2009, November 19–20, <https://eprints.kingston.ac.uk/id/eprint/6916/2/Kitching-J-6916.pdf> [dostęp: 20.01.2021].

co do płatności, lecz nie dotyczyło to wszystkich przedsiębiorstw. Ponadto, pomimo ograniczonego dostępu do kredytu, firmy zgłaszały duże zróżnicowanie wyników sprzedaży i marż zysku. Na podstawie tych ustaleń wysnuto wnioski, że wpływ *credit crunch* na małe i średnie przedsiębiorstwa jest w pewnym stopniu uzależniony od możliwości dostosowania się przedsiębiorstw do zmieniających się warunków. Badacze zwrócili przy tym uwagę, że poziom adaptacji okazał się zróżnicowany, lecz żaden szczególny sposób przystosowania się do sytuacji będącej wynikiem *credit crunch* nie gwarantował wysokiego poziomu wydajności, a nawet przetrwania biznesu w czasie recesji. Ponadto ustalono, że dostępne zasoby, zbieżność własności i zarządzania oraz warunki na rynku kredytowym mają kluczowe znaczenie dla reakcji i wyników biznesowych. Ze względu na ograniczone zasoby małe i średnie przedsiębiorstwa były często narażone na spadającą sprzedaż, opóźnienia w płatnościach, nieściągalne długi lub niepewność co do płatności oraz zaostrzające się warunki kredytu, a także mogły nie mieć możliwości odpowiedniego dostosowania się do warunków będących wynikiem *credit crunch*. Choć autorzy badania wskazują, że właściciele małych i średnich przedsiębiorstw w Wielkiej Brytanii mogli poprzez własną działalność wykazać się pewnym stopniem odporności i uniknąć najgorszego wpływu restrykcyjnych warunków na rynku kredytowym, to nie ulega wątpliwości, że sytuacja będąca wynikiem *credit crunch* stanowi szok środowiskowy, który nie pozostaje bez wpływu na małe i średnie przedsiębiorstwa, jak i w rezultacie na gospodarkę danego kraju.

Przeprowadzona w tym fragmencie monografii analiza umożliwia sformułowanie kilku wniosków o ogólnym charakterze. Literatura poświęcona temu tematowi jest obszerna. Bardziej szczegółowa prezentacja przekracza ramy określone dla tego opracowania. Dlatego skoncentrowano się na kilku przykładach. Analizowane przypadki poszczególnych krajów będące ilustracją zjawiska *credit crunch*, pozwalają stwierdzić występowanie zagrożenia związanego z kredytowaniem sektora niefinansowego. Zjawisko *credit crunch* zdefiniowane w latach 60. ubiegłego wieku ulegało przekształceniu. Początkowo dotyczyło restrykcyjnej polityki pieniężnej, następnie rozszerzono jego znaczenie do powstawania napięć, związanych z określonym przebiegiem cyklu koniunkturalnego na rynku kredytu bankowego, którego konsekwencją jest ograniczenie finansowania gospodarki. W badanych krajach, w okresie dobrej koniunktury gospodarczej następował wzrost poziomu zadłużenia. Okres ekspansji kredytowej zazwyczaj kończy się kryzysem finansowym, w postaci niepożądanego ograniczania akcji kredytowej i dostępności kredytów dla podmiotów gospodarujących. Jest to zjawisko o negatywnych konotacjach, z powodu m.in. reakcji PKB na szok kredytowy, bardziej intensywniej w recesyjnej fazie cyklu koniunkturalnego. Pogorszenie koniunktury związane z zapaściami kredytowymi i zakłócenia finansowe są poważniejsze niż inne rodzaje spowolnień gospodarczych. Blokada rynku kredytowego wpływa negatywnie na aktywność gospodarczą i prowadzi do zwiększenia niepewności na rynkach finansowych. W krajach, w których *credit crunch* wystąpił, np. Włochy, Chiny, istotne było ustalenie mechanizmów załamania kredytowego,

stopnia jego dotkliwości. Okazało się, że była ona różna w zależności od rodzaju określonego rynku, terytorium, budowy sektora bankowego, wielkości banków, a także rodzaju branży czy wielkości przedsiębiorstwa. Mając na uwadze wnioski wynikające z doświadczeń innych krajów dla Polski, trzeba stwierdzić, że ważne jest utrzymanie w odpowiedniej równowadze makrosystemu ekonomicznego. W przypadku braku równowagi wskazane jest podjęcie środków, których celem będzie ustabilizowanie sfery finansowej i sfery realnej. W przypadku sytuacji zagrożenia pandemią COVID-19 i wnioskującego z niej kryzysu gospodarczego ważne jest zarządzanie i rozwiązywanie problemów związanych z płynnością przedsiębiorstw. I tak zamiast interwencji w postaci np. *helicopter money*⁴⁰, można wzmacniać, tak jak to uczynił rząd włoski, publiczne fundusze gwarancyjne i jednocześnie dążyć do większego luzowania ilościowego, po to, aby zachęcić banki do udzielania kredytów. Powyższe rozwiązania będą przedmiotem kolejnych fragmentów monografii.

40 Idea *helicopter money* – przekazanie konsumentom środków pieniężnych bez żadnych warunków, inaczej: rozdawnictwo środków pieniężnych; sama nazwa nawiązuje do wyobrażenia helikoptera przelatującego nad miastem i zrzucającego z nieba banknoty. Ideę *helicopter money* do ekonomii wprowadził Milton Friedman, rozpowszechnił Ben Bernanke.

Rozdział 3

Kondycja sektora bankowego w perspektywie efektywności kosztowej

3.1. Deskrypcja efektywności banków

Przed przystąpieniem do analizy tematu dostępności kredytowej, warto spojrzeć na to zagadnienie w szerszym kontekście i perspektywie kondycji sektora bankowego. Wychodzimy bowiem z założenia, że tylko sektor bankowy z dobrą kondycją, efektywny jest skuteczny w udostępnianiu środków pieniężnych dla sfery realnej. Efektywność jest ważnym elementem wykorzystywanym w gospodarce. Określenie istoty efektywności, a także wskazanie i wybór najlepszych metod jej pomiaru, zależy od kontekstu, w którym pojęcie efektywności jest stosowane. Pojęcie to ma liczne definicje i zastosowania w literaturze naukowej, jest obecne np. w teorii organizacji oraz ekonomii (zob. tab. 3.1). W przypadku teorii organizacji występuje pojęcie stopnia realizacji celów, skuteczności¹. W ramach teorii ekonomii, w klasycznym podejściu kryterium efektywności było odnoszone do relacji między efektami/wynikami i nakładami/zasobami i występowało pod nazwą optymalizacja alokacji zasobów². Efektywność ekonomiczna mierzona jest poprzez analizę kosztów. Kryterium efektywności pozwala na dokonanie oceny, jak

1 E.A. Studzińska, *Metody pomiaru efektywności banków*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu / Research Papers of Wrocław University of Economics” 2012, nr 264, s. 413.

2 Zagadnienie optymalizacji alokacji zasobów jako pierwszy poruszył A. Smith, następnie do wyboru i alokacji zasobów odniósł się V. Pareto, a kolejno – T.Ch. Koopmans i G. Debrau. Efektywność Pareto-Koopmansa dotyczy wykorzystania technicznych możliwości wytwórczych. Wobec tego stosuje się do tej koncepcji efektywności określenie efektywność techniczna/technologiczna. A. Kopiński, D. Porębski, *Próba oceny efektywności banków komercyjnych za pomocą metody DEA*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2015, t. 49, nr 4, s. 258. Zob. też A.N. Berger, D.B. Humphrey, *Efficiency of financial institutions: international survey and directions for future research*, „European Journal of Operational Research” 1997, Vol. 98.

dobrze rynek alokuje zasoby. Alokacja w takim ujęciu była tym lepsza, im koszty (nakłady) produkcji były mniejsze³.

Tabela 3.1. Definicje efektywności w polskiej literaturze, przed kryzysem z roku 2008

Autor	Definicja
Capiga [2003]	Efektywność organizacyjna to stopień, w jakim organizacja realizuje założone wcześniej cele
Węgrzyńska [2003]	Efektywność ekologiczna (środowiskowa) to skutek ekonomiczny podjętych działań proekologicznych
Barburski [2005]	Efektywność oznacza relację efektów do określonych czynników produkcji
Bywalec [2005]	Spółeczna efektywność gospodarki to stosunek społecznego efektu gospodarowania do istniejącego potencjału gospodarczego. Efekt społeczny rozumiany jest jako poziom życia, dobrobyt społeczny albo jakość życia. Potencjał gospodarczy to składniki materialne i osobowe
Rybicki [2005]	Efektywność definiuje się jako istotność, sprawność i skuteczność działania
Osbert-Pociecha [2006]	Efektywność to zdolność organizacji do realizacji celów, jak również do skutecznego pozyskiwania zasobów z otoczenia oraz ich umiejętnego wykorzystania
Jaworski, Zawadzka [2006]	Efektywność to relacja wymiernych korzyści ekonomicznych do poniesionych nakładów
Kurowski [2006]	Efektywność makroekonomiczna w skali całej gospodarki narodowej jest kategorią złożoną i wielowarstwową obejmującą efektywność statyczną, dynamiczną i dystrybucyjną
Kisielevska, Kozuń-Cieślak [2007]	Efektywność to cecha działania, która przynosi pozytywny efekt

Źródło: M. Capiga, *Ocena działalności placówki operacyjnej banku: dylematy metodologiczne i praktyczne*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2003, s. 57–61; J. Barburski, *Efektywność gospodarowania instytucji finansowych w świetle mikroekonomicznej teorii firm*, „Bank i Kredyt” 2005, nr 2; C. Bywalec, *Metody pomiaru społecznej efektywności rozwoju gospodarczego*, „Gospodarka Narodowa” 2005, nr 11; W. Rybicki, *O wielostronności, relatywizmie i złożoności kategorii efektywności*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu” 2005, nr 1060, s. 359; W.L. Jaworski, Z. Zawadzka, *Bankowość*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2006, s. 50; L. Kurowski, *Efektywność i opłacalność gospodarowania w okresie transformacji*, [w:] *Efektywność źródłem bogactwa narodów*, red. T. Dudycz, SWSPiZ w Łodzi, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Łódź–Wrocław 2006; M. Kisielewska, G. Kozuń-Cieślak, *Pojęcie i pomiar efektywności – studia literaturowe*, [w:] *Zarządzanie finansami firm – teoria i praktyka*, red. W. Pluta, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu” 2007, nr 1152; cyt. za T. Siudek, K. Drabarczyk, *Wzrost i rozwój gospodarczy a efektywność finansowa banków komercyjnych w krajach Unii Europejskiej*, „Problems of World Agriculture/Problemy Rolnictwa Światowego” 2015, Vol. 15(30), s. 131.

3 A.K. Nowak, A. Matuszczyk, *Wykorzystanie metody DEA do oceny efektywności banków komercyjnych*, „Bezpieczny Bank” 2012, nr 1 (46), s. 76–78.

Sektor bankowy jest jednym z bardziej złożonych sektorów gospodarki i jednym z głównych sektorów wnoszących bardzo duży wkład do krajowego dobrobytu⁴. Ten sektor, jak wskazują badacze, odgrywa rosnącą rolę w rozwoju systemu finansowego⁵. Ocena instytucji finansowych, którymi są banki, jest bardzo ważna dla wspomagania procesu podejmowania decyzji, nie tylko w perspektywie mikroekonomicznej, ale także makroekonomicznej, m.in. dla kształtowania regulacji, w celu budowania efektywnego systemu bankowego, również dla klientów⁶ korzystających z różnych produktów bankowych, zwłaszcza kredytów, czy innych interesariuszy. Pojęcie efektywności banków czy efektywności systemu bankowego doczekało się wielu opisów. W bardzo szerokim ujęciu efektywność systemu bankowego obejmuje możliwie jak najwięcej interakcji między systemem bankowym i jego otoczeniem, nie ogranicza się jedynie do wewnętrznych efektywności banków, ale bierze pod uwagę jego wpływ na gospodarkę i społeczeństwo⁷. Efektywność banków jest determinowana przez czynniki związane z makrootoczeniem – np. politykę fiskalną, stopy procentowe NBP, wymagania regulacyjne. W wąskim ujęciu efektywność banków zależy od przyjętej polityki operacyjnej, np. udzielania kredytów⁸, od polityki cenowej banku, polityki dywidendy, struktury i jakości aktywów.

Na podstawie literatury finansowej poświęconej zagadnieniu badania efektywności banków wyróżnia się⁹: **efektywność kosztową** (w ramach której dokonuje się oceny, jak efektywnie bank zarządza kosztami, w jakim stopniu koszty danego banku zbliżone są do kosztów poniesionych przez bank o najwyższej efektywności¹⁰); **efektywność dochodową** (dotyczącą oceny maksymalizowania zysku przy określonych cenach i określonej wielkości nakładów i efektów, oceny stopnia zbliżenia zysku danego banku do podmiotu generującego zysk najwyższy, przy takich samych zasobach); **efektywność techniczną** (będącą miarą względną, odnoszącą się do innych obiektów badanej grupy¹¹, oceny, jak efektywnie bank

4 Banki np. zasilają finanse publiczne, odprowadzając podatki. Zob. <https://taxtracker.eu/bank-profiles> [dostęp: 22.07.2021].

5 I.C. Henriques, V.A. Sobreiro, H. Kimura, E.B. Mariano, *Two-stage DEA in banks: terminological controversies and future directions*, „Expert Systems with Applications” 2020, Vol. 161, <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2020.113632>; T. Siudek, K. Drabarczyk, *Wzrost i rozwój gospodarczy a efektywność finansowa banków komercyjnych w krajach Unii Europejskiej*, „Problems of World Agriculture/Problemy Rolnictwa Światowego” 2015, Vol. 15(30), s. 131.

6 A. Kopiński, D. Porębski, *Próba oceny efektywności banków komercyjnych za pomocą metody DEA*, s. 258.

7 P. Gołędzinowski, *Wpływ regulacji systemu bankowego na jego efektywność*, „Materiały i Studia NBP” 2009, z. 235, s. 16.

8 E. Stola, *Efektywność banków komercyjnych a ograniczenia działalności kredytowej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2010, t. 45, nr 2.

9 A. Perek, *Wykorzystanie metody DEA do oceny banków spółdzielczych w Polsce*, „Economics and Management” 2014, No. 3, s. 223–224.

10 E. Stola, *op. cit.*, s. 232.

11 M. Pawłowska, S. Kozak, *Przystąpienie Polski do strefy euro. Efektywność, poziom konkurencji oraz wyniki polskiego sektora finansowego*, „Materiały i Studia NBP” 2008, z. 228.

zarządza kosztami), inaczej nieefektywność techniczna to zbyt duże użycie nakładów do wytworzenia określonej wielkości produkcji; **efektywność organizacyjna** (w ramach której dokonuje się ocena stopnia realizacji celów); **efektywność finansowa** (ocena osiąganych wyników finansowych na podstawie sprawozdań finansowych i zestawu wskaźników), jej determinantami są: kapitał, aktywa, zysk.

W praktyce gospodarczej, w zależności od rodzaju efektywności¹², do jej oceny stosuje się przede wszystkim **tradycyjne metody oparte na analizie wskaźnikowej**. Ta grupa metod jest uzupełniana przez **metody parametryczne i nieparametryczne** stosowane w ramach ekonometrii, statystyki czy badań operacyjnych.

W ramach **analizy wskaźnikowej** wykorzystywanej do oceny efektywności banku często wykorzystywane są wskaźniki wyliczane na podstawie sprawozdań finansowych, takie jak: marża odsetkowa netto NIM (ang. *net interest margin*), interpretowana w raportach NBP jako relacja różnicy między przychodami a kosztami odsetkowymi do średniej wartości aktywów. Ten wskaźnik służy do oceny efektywności dochodowej. Mierzy wynagrodzenie, pobierane przez banki za wykonane usługi, które jest interpretowane w kontekście kosztów ponoszonych przez społeczeństwo¹³. W raportach o instytucjach finansowych NBP posługuje się ponadto wskaźnikami: ROA (ang. *return on assets* – zysk netto do aktywów) i ROE (ang. *return on equity* – zysk netto do funduszy własnych)¹⁴. Spośród szerokiej grupy wskaźników finansowych¹⁵, wykorzystywanych w ramach analizy finansowej i służących do oceny kondycji banku, wskaźniki rentowności są uważane za jedne z najważniejszych. Jak wspomniano wyżej, do ich budowy wykorzystywane są relacje zysku do przychodów, kapitałów czy aktywów. To, że banki generują jak największe przychody może wpływać na wzrost ich rentowności czy decydować o udziale w rynku. Dlatego ocena efektywności przy wykorzystaniu tych wskaźników jest bardzo ważna zarówno dla perspektywy teoretycznego, jak i praktycznego poznania¹⁶. Metoda wskaźnikowa ma liczne zalety, np. relatywnie prosty sposób pozyskania danych, nieskomplikowana formuła obliczania. Ma także wady, do których należą np. problemy z precyzyjnym ustaleniem, które wartości wskaźników należy uznać w określonych warunkach

12 E. Stola, *op. cit.*, s. 233.

13 E.A. Studzińska, *op. cit.*, s. 423.

14 *Rozwój system finansowego w Polsce w 2019*, NBP, Warszawa 2020, s. 116.

15 Szczegółowy opis wskaźników stosowanych w analizie finansowej banków można odnaleźć w takich pozycjach, jak np.: L.M. Fraser, *Ocena działalności banku komercyjnego. Analiza finansowa*, Związek Banków Polskich, Warszawa 1996; M. Iwanicz-Drozdowska, *Metody oceny działalności banku*, Poltext, Warszawa 1999; M. Marcinkowska, *Ocena działalności instytucji finansowych*, Difin, Warszawa 2007; A. Kopiński, *Analiza finansowa banku*, PWE, Warszawa 2008. Synteza zasad analizy finansowej zob. D. Wędzki, *Analiza wskaźnikowa sprawozdania finansowego*, t. 2, *Wskaźniki finansowe*, Wolters Kluwer Polska, Kraków 2009.

16 A. Kopiński, D. Porębski, *Próba oceny efektywności banków komercyjnych z uwzględnieniem dynamiki ich rentowności*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2018, nr 92, <https://doi.org/10.18276/frfu.2018.92-06>

za satysfakcjonujące¹⁷. Za pomocą metody wskaźnikowej dokonuje się oceny sytuacji z przeszłości, *ex post*. Natomiast kolejna grupa metod, parametrycznych i nieparametrycznych, jest narzędziem *ex ante*, wykorzystywanym do prognozowania efektywności i konkurencyjności banków¹⁸.

Ocena instytucji finansowych dokonywana jest w różnych obszarach, jednym z nich jest efektywność ekonomiczna. W tym przypadku stosowane są metody parametryczne i nieparametryczne. Metody **parametryczne** stosowane do pomiaru efektywności polegają na rozwiązaniu zagadnienia optymalizacyjnego. W ramach podejścia ekonometrycznego stosuje się stochastyczne modele (funkcje) graniczne. Problem w stosowaniu tych metod stanowi identyfikacja nakładów i efektów instytucji bankowych. Wykorzystując podejście Sealeya i Lindleya uznano, że **czynniki produkcji** są kapitał ludzki, kapitał finansowy i kapitał rzeczowy. Natomiast ostatecznym **efektem** działalności są te usługi, które mają wyższą wartość w porównaniu z poniesionymi nakładami, czyli kredyty i pożyczki¹⁹. Pierwsze badania z zakresu analizy i oceny działalności banków w Polsce z zastosowaniem stochastycznych modeli granicznych zostały przeprowadzone przez Osiewalskiego i Marca w 1998 r.²⁰ Do grupy metod parametrycznych zalicza się m.in. TFA (ang. *Thick Frontier Approach*) oraz DFA (ang. *Distribution-Free Approach*)²¹. Do metod parametrycznych zalicza się także stochastyczną metodę graniczną SFA (ang. *Stochastic Frontier Approach*). Metody parametryczne są stosowane do analizy efektywności kosztowej i dochodowej²². W przypadku metod parametrycznych przyjmuje się założenia dotyczące relacji między nakładami i wynikami. Natomiast w przypadku metod nieparametrycznych określa się funkcję produkcji, która jest ustalana wobec najlepszych w danym okresie banków, a w następnym etapie ocenia się względne oddalenie pozostałych banków od wyznaczonego wcześniej wzorca. W tym przypadku oddalenie stanowi miarę nieefektywności danego banku wobec banków liderów²³.

Pośród metod nieparametrycznych, wykorzystywanych do badania efektywności technicznej banków, wskazuje się często DEA²⁴ (ang. *Data Envelopment*

17 T. Siudek, K. Drabarczyk, *op. cit.*, s. 128–139.

18 B. Pawłowska, *Nieparametryczna a tradycyjna analiza efektywności banków komercyjnych*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów” 2007, z. 81, s. 172.

19 C.W. Sealey, J.T. Lindley, *Inputs, outputs and a theory of productions and cost at depository financial institutions*, „Journal of Finance” 1977, Vol. 32, <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1977.tb03324.x>; zob. J. Barbarski, *Ekonometryczny pomiar efektywności ekonomicznej instytucji finansowych. Stochastyczny model graniczny kosztów*, „Bank i Kredyt” 2010, nr 41(1), s. 32.

20 J. Marzec, J. Osiewalski, *Pomiar efektywności kosztowej banków: zarys metodologii*, „Folia Oeconomica Cracoviensia” 1997, vol. 39–40.

21 J. Barbarski, *op. cit.*, s. 33.

22 J.A. Bikker, *Competition and Efficiency in Unified European Banking Market*, Edward Elgar, Cheltenham–Northampton 2004, s. 198.

23 J. Kudła, *Struktury organizacyjne banków komercyjnych*, Twigger, Warszawa 2001, s. 182–183.

24 Metoda DEA występuje również pod nazwą: analiza obwiedni danych, czy analiza brzegowa, analiza danych granicznych.

*Analysis*²⁵). DEA to metoda *benchmarkingowa*, pozwalająca na porównanie efektywności badanego podmiotu do efektywności wzorcowej. Ocena efektywności banków poprzez zastosowanie metody DEA dotyczy:

- analizy efektywności technicznej,
- analizy efektów skali i zakresu produkcji²⁶.

W pierwszym przypadku (analiza efektywności technicznej) efektywność badanych jednostek jest mierzona poprzez wykorzystanie, jako punktu odniesienia, efektywnej granicy. „Jednostki, które znajdują się na granicy otrzymują ocenę równą 1 (100%) natomiast jednostki nieefektywne ocenę niższą od 1, zależną od odległości, która dzieli je od efektywnej granicy”²⁷. Powstała w ten sposób różnica jest miarą nieefektywności. W drugim przypadku (analiza efektów skali) wskazuje się na przyjęte założenia dotyczące efektów skali (efekty skali: stałe, rosnące, malejące)²⁸.

Celem analizy DEA jest efektywność, z jaką dana jednostka decyzyjna przekształca posiadane nakłady w wyniki. Ta metoda pozwala na porównanie kilku nakładów i efektów jednocześnie. Dzięki metodzie DEA można zidentyfikować efektywne w danej próbie jednostki, poprzez wyznaczenie granicy ich możliwości produkcyjnych. Metoda DEA jest podatna na błędy pomiaru i jest uzależniona od wyboru zmiennych, reprezentujących nakłady i efekty²⁹. Analiza poziomu efektywności technicznej zależy od przyjętych nakładów i efektów, przy czym w literaturze przedmiotu nie ma ściśle określonych nakładów i efektów, ich wybór zależy od celu analizy³⁰. Najczęściej wykorzystuje się w tym celu koncepcję banku jako pośrednika i producenta. W tych modelach depozyty mają dualny charakter i mogą występować zarówno jako nakłady, jak i efekty działalności bankowej³¹. W literaturze przedmiotu występuje od dwóch do pięciu podejść do technologii modelowania działalności banków i zastosowania koncepcji teorii granicznej (ang. *Best Practice Frontier*), w ramach których występują różne perspektywy i różne wybory dla danych wejściowych (nakładów) i danych wyjściowych (efektów). Wyróżnia się następujące perspektywy:

25 B. Golany, J.E. Storbeck, *A Data Envelopment Analysis of the operational efficiency of bank branches*, „Interfaces” 1999, Vol. 29(3), <https://doi.org/10.1287/inte.29.3.14>; M. Pawłowska, *Wpływ zmian w strukturze polskiego sektora bankowego na jego efektywność w latach 1997–2002 (podejście nieparametryczne)*, „Bank i Kredyt” 2003, nr 34(11–12); I.M. Tahir, K. Terengganu, N.M.A. Bakar, S. Haron, K. Lumpur, *Evaluating efficiency of Malaysian banks using Data Envelopment Analysis*, „International Journal of Business” 2009, Vol. 4(8).

26 B. Pawłowska, *op. cit.*, s. 172.

27 *Ibidem*.

28 *Ibidem*.

29 V. Zavorodny, J. Kudła, *Zmiany efektywności banków w Rosji po wprowadzeniu międzynarodowych sankcji w 2014 r.*, „Bank i Kredyt” 2017, nr 1, s. 103.

30 A. Kopiński, D. Porębski, *Próba oceny efektywności banków komercyjnych za pomocą metody DEA*, s. 263.

31 K. Stępień, *Dylematy pomiaru efektywności banków*, „Zarządzanie Finansami i Rachunkowość” 2015, nr 3(2).

- produkcyjną,
- pośrednictwa,
- wartości dodanej,
- aktywów,
- kosztów użytkownika³².

W **perspektywie produkcyjnej** bank przyrównywany jest do przedsiębiorstwa przemysłowego, do jednostki decyzyjnej (DMU ang. *Decision Making Unit*) wykorzystującej do produkcji kapitał rzeczowy i finansowy oraz siłę roboczą. To podejście jest często wykorzystywane do analizy efektywności poszczególnych banków i często uniemożliwia przeprowadzenie analizy sektorowej³³.

W **perspektywie pośrednictwa** wykorzystuje się założenie, że banki jako pośrednicy przekształcają oszczędności w inwestycje, czyli udostępniają klientom środki pieniężne na rozwój. W tym układzie nakładami są depozyty i inne fundusze, wraz z pracą czy rzeczowymi aktywami trwałymi, natomiast efektami/produktami są pożyczki i kredyty³⁴.

W **perspektywie wartości dodanej** bank jest traktowany jako instytucja, dostawca usług finansowych, generująca dochód z różnicy między dochodami z tytułu sprzedawanych produktów a kosztami produkcji tych dóbr³⁵. W tym przypadku nakłady i efekty są wyznaczone na podstawie udziału w zyskach banku.

W **perspektywie aktywów**, podobnie jak w perspektywie pośrednictwa, banki oferują różnego rodzaju lokaty oraz inwestycje, wykorzystując w tym celu depozyty, pracę i środki trwałe.

32 Zob. A.N. Berger, D.B. Humphrey, *op. cit.*; C.W. Sealey, J.T. Lindley, *op. cit.*; M.D. Fethi, F. Pasiouras, *Assessing Bank efficiency and performance with operational research and artificial intelligence techniques: a survey*, „European Journal of Operational Research” 2010, Vol. 204, <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2009.08.003>; V. Zavorodniy, J. Kudła, *op. cit.*, s. 104; A. Mastalerz, *Zastosowanie metody DEA do oceny efektywności wybranych banków w Polsce*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2017, nr 4(88), cz. 1, s. 317.

33 A.N. Berger, J.H. Leusner, J.J. Mingo, *The efficiency of bank branches*, „Journal of Monetary Economics” 1997, Vol. 40(1), [https://doi.org/10.1016/S0304-3932\(97\)00035-4](https://doi.org/10.1016/S0304-3932(97)00035-4); K.A. Kenjegalieva, R. Simper, T.G. Weyman-Jones, *Efficiency of transition banks: inter-country banking industry trends*, „Applied Financial Economics” 2009, Vol. 19, <https://doi.org/10.1080/09603100902984343>; J.C. Glass, D.G. McKillop, S. Rasaratnam, *Irish credit unions: investigating performance determinants and the opportunity cost of regulatory compliance*, „Journal of Banking & Finance” 2010, Vol. 34, <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2009.07.001>.

34 G. Halkos, N. Tzeremes, *Estimating the degree of operating efficiency gains from a potential bank merger and acquisition: a DEA bootstrapped approach*, „Journal of Banking & Finance” 2013, Vol. 37, <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2012.12.009>; J. Barth, C. Lin, Y. Ma, J. Seade, F. Song, *Do bank regulation, supervision and monitoring enhance or impede bank efficiency?*, „Journal of Banking & Finance” 2013, Vol. 37, <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2013.04.030>; B. Casu, A. Ferrari, T. Zhao, *Regulatory reform and productivity change in Indian banking*, „Review of Economics and Statistics” 2013, Vol. 95(3), https://doi.org/10.1162/REST_a_00298; A. Mastalerz, *op. cit.*, s. 317.

35 A. Mastalerz, *op. cit.*

Natomiast w **perspektywie kosztów użytkownika** o nakładach i efektach decyduje ich charakter.

Metoda DEA, wprowadzona do bankowości przeszło 40 lat temu, zyskuje coraz większe znaczenie³⁶ i staje się coraz bardziej popularna. Metoda DEA zastosowana wobec banków pozwala na ocenę, które z banków były efektywne, jak ich efektywność kształtowała się w analizowanym okresie, opracowanie *benchmarkingu* badanych banków, identyfikację występowania zróżnicowania. Do mocnych stron DEA należą m.in. uniwersalność zastosowania wobec metod parametrycznych, skuteczność w radzeniu sobie ze złożonymi procesami produkcyjnymi³⁷, możliwość oceny przy różnych nakładach i różnych efektach³⁸, możliwość indywidualnej analizy każdego DMU i porównania go z innymi DMU, a także identyfikacja jednostek nieefektywnych poprzez wskazanie punktów odniesienia³⁹. Mimo dużej popularności tej metody jej tradycyjne ujęcie jest krytykowane za nieuwzględnianie otoczenia, w którym funkcjonuje bank⁴⁰. Można uznać, że wciąż jest to metoda w fazie tworzenia. Aktualny stan wiedzy dotyczący zastosowania metody DEA jest poszerzany o rozwiązywanie różnych problemów, np. braku jednolitego podejścia do wyboru zmiennych, które mają wpływ na ocenę efektywności, analizy wpływu zmian regulacji lub otoczenia rynkowego na efektywność banków, zwłaszcza w okresie kryzysu finansowego czy pandemii COVID-19. W literaturze przedmiotu występuje szereg nierozstrzygniętych kwestii dotyczących zastosowania tej metody jako miary efektywności sektora bankowego, np. problem kwalifikowania depozytów jako nakładów lub efektów. Występuje w literaturze przedmiotu pogląd, że metoda DEA może być stosowana jako uzupełnienie tradycyjnych metod oceny efektywności, przy czym należy mieć na uwadze zarówno problemy dotyczące doboru nakładów i efektów, jak i wady tej metody⁴¹.

36 Charnes, Cooper i Rhodes wprowadzili w 1978 r. metodę DEA jako narzędzie do pomiaru efektywności i produktywności jednostek decyzyjnych. Zob. analizę publikacji i badań dotyczących tej metody w ciągu 40 lat w: A. Emrouznejad, G.L. Yang, *A survey and analysis of the first 40 years of scholarly literature in DEA: 1978–2016*, „Socio-economic Planning Sciences” 2018, Vol. 61, <https://doi.org/10.1016/j.seps.2017.01.008>

37 C. Schaffnit, D. Rosen, J.C. Paradi, *Best practice analysis of bank branches: an application of DEA in a large Canadian bank*, „European Journal of Operational Research” 1997, Vol. 98(2), [https://doi.org/10.1016/S0377-2217\(96\)00347-5](https://doi.org/10.1016/S0377-2217(96)00347-5)

38 W. Pasewicz, M. Śwityk, *Zastosowanie DEA do oceny efektywności technicznej działalności dydaktycznej uczelni publicznych w 2005 roku*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis Oeconomica” 2010, nr 280(59), s. 88; Z. Svitalkova, *Comparison and evaluation of bank efficiency in selected countries in EU*, „Procedia Economics and Finance” 2014, Vol. 12, [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(14\)00389-X](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00389-X)

39 E. Angelopoulos, A. Georgopoulos, *Bank branch efficiency under environmental change: A bootstrap DEA on monthly profit and loss accounting statements of Greek retail branches*, „European Journal of Operational Research” 2017, Vol. 261(3), <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2017.03.009>; M. Lisowski, *Metoda Data Envelopment Analysis (DEA) w ocenie efektywności podmiotów*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 343.

40 I.C. Henriques et al., *op. cit.*

41 A.K. Nowak, A. Matuszczyk, *op. cit.*, s. 76–78.

Ocena efektywności systemu bankowego generuje różne problemy. Jednym z nich jest powiązanie różnego rodzaju obciążeń regulacyjnych z ich wpływem na efektywność. Warty odnotowania jest fakt, że wobec systemu bankowego zwiększa się nadzór i liczbę stosowanych różnego rodzaju regulacji po to, aby zwiększyć efektywność i odporność globalnego systemu finansowego na potencjalny wzrost ryzyka. W literaturze przedmiotu prowadzone są poszukiwania dotyczące ustalenia związku przyczynowo-skutkowego między liberalizacją finansową, poziomem nadzoru i pośrednictwa finansowego a rozwojem gospodarczym państw. Trzeba przyznać, że wyniki tych badań nie są jednoznaczne. Kwestia nadmiernych regulacji rynku finansowego, w tym bankowego, i ich wpływu na efektywność sektora bankowego nie jest ostatecznie rozstrzygnięta⁴². Jak podają Karkowska i Pruszyńska⁴³, Chortareas, Girardone i Ventouri w 2013 r. badali wpływ liberalizacji finansowej, definiowanej indeksem opracowanym przez Fundację Heritage, na efektywność banków z 27 krajów Unii Europejskiej. W wyniku przeprowadzonych badań autorzy ci sformułowali wnioski o pozytywnym związku między liberalizacją finansową a rentownością banków, jako średnią rentownością kapitału własnego (ang. *Return on Average Equity* – ROAE). Inni autorzy, Lin, Doan i Doong w 2016 r. analizowali efektywność kosztową banków wobec struktury własności i indeksu liberalizacji finansowej. W tym badaniu okazało się, że banki krajowe były bardziej efektywne w państwach o wysokim stopniu liberalizacji finansowej⁴⁴. Przedmiotem analiz, w ramach których nie wykorzystywano konkretnego indeksu, była

42 Zob. np. A. Andries, B. Capraru, *Impact of financial liberalization on banking sectors performance from Central and Eastern European countries*, „PLOS ONE” 2013, Vol. 8(3), <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0059686>; S. Bumann, N. Hermes R. Lensink, *Financial liberalization and economic growth: a meta-analysis*, „Journal of International Money and Finance” 2013, Vol. 33, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0059686>; S. Roy, D.M. Kemme, *The run-up to the global financial crisis: a longer historical view of financial liberalization, capital inflows, and asset bubbles*, „International Review of Financial Analysis” 2020, Vol. 69, <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2019.101377>; S. Gopalan, S. Sasidharan, *Financial liberalization and access to credit in emerging and developing economies: a firm-level empirical investigation*, „Journal of Economics and Business” 2020, Vol. 107, <https://doi.org/10.1016/j.jeconbus.2019.105861>; P. Mukherjee, S. Roy Chowdhury, P. Bhattacharya, *Does financial liberalization lead to financial development? Evidence from emerging economies*, „The Journal of International Trade & Economic Development” 2021, <https://doi.org/10.1080/09638199.2021.1948589>; N.H.H. Mohd Noor, M.H Bakri, W.Y.R Wan Yusof, N.R.A. Mohd Noor, N. Zainal, *The impact of the bank regulation and supervision on the efficiency of Islamic Banks*, „The Journal of Asian Finance, Economics, and Business” 2020, Vol. 7(11), <https://doi.org/10.13106/jafeb.2020.vol7.no11.747>

43 Zob. R. Karkowska, M. Pruszyńska, *Rentowność europejskiego sektora bankowego w kontekście procesów globalizacji i liberalizacji finansowej*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Współczesne Finanse” 2018, nr 356.

44 K. Lin, A. Doan, S. Doong, *Changes in ownership structure and bank efficiency in Asian developing countries: the role of financial freedom*, „International Review of Economics and Finance” 2016, Vol. 43, <https://doi.org/10.1016/j.iref.2015.10.029>

także liberalizacja finansowa, odnoszona do dostępności usług finansowych, dostępności kredytów dla sektora prywatnego, badana w kontekście efektywności bankowej, wobec poziomu marży kredytowej⁴⁵. Biorąc powyższe pod uwagę, warto byłoby dokonać empirycznej weryfikacji wpływu różnych czynników oddziałujących na rentowność sektora bankowego, a także powiązań/korelacji rentowności np. z indeksem liberalizacji finansowej. Indeks liberalizacji finansowej kraju, wyliczany od dwudziestu siedmiu lat (1995) przez Fundację Heritage z Waszyngtonu, to wskaźnik, który bada efektywność sektora bankowego a także niezależność sektora finansowego od wpływu i kontroli rządów krajowych⁴⁶. Indeks *economic freedom* był wyliczany dla 184 krajów i dotyczył 12 obszarów⁴⁷, poczynając od prawa własności po wolność/liberalizację finansową⁴⁸. Wolność/liberalizacja finansowa według autorów tego wskaźnika oznacza sprawnie funkcjonujący system finansowy, który zapewnia osobom fizycznym i przedsiębiorstwom dostęp do zróżnicowanych usług oszczędnościowych, kredytowych, płatniczych i inwestycyjnych. Poszerzając możliwości finansowania i promując przedsiębiorczość, otwarte środowisko bankowe zachęca do konkurencji w celu zapewnienia najbardziej efektywnego pośrednictwa finansowego między gospodarstwami domowymi i firmami, a także między inwestorami a przedsiębiorcami. Użyteczna rola rządu w regulowaniu tych instytucji polega na zapewnieniu przejrzystości i uczciwości oraz promowaniu ujawniania aktywów, zobowiązań i ryzyka. Państwowe regulacje bankowe i finansowe, które wykraczają poza zapewnienie przejrzystości i uczciwości w finansach, mogą hamować efektywność, zwiększać koszty finansowania działalności przedsiębiorczej i ograniczać konkurencję⁴⁹. Zdaniem autorów indeksu wolności/liberalizacji finansowej w idealnym środowisku bankowym i finansowym, charakteryzującym się minimalnym poziomem ingerencji rządu, niezależny nadzór banku centralnego i regulacje instytucji finansowych ograniczają się do egzekwowania zobowiązań umownych oraz zapobiegania oszustwom. Kredyt jest przyznawany na warunkach rynkowych, a rząd nie jest właścicielem instytucji finansowych. Instytucje finansowe świadczą różnego rodzaju usługi finansowe na rzecz osób fizycznych i firm. Banki mogą swobodnie udzielać kredytów, przyjmować depozyty i prowadzić operacje w walutach obcych. Zagraniczne instytucje finansowe działają swobodnie i są traktowane tak samo jak instytucje krajowe. Indeks

45 A. Demirgüç-Kunt, L. Laeven, R. Levine, *Regulations, market structure, institutions and the cost of financial intermediation*, „Journal of Money, Credit, and Banking” 2004, Vol. 36, <https://doi.org/10.3386/w9890>

46 T. Miller, A.B. Kim, J.M. Roberts, *2021 Index of Economic Freedom*, The Heritage Foundation, Washington 2021, s. 57–56.

47 Te obszary to: prawa własności, skuteczność sądownictwa, uczciwość rządu, obciążenie podatkowe, wydatki rządowe, zdrowie fiskalne, wolność biznesu, wolność pracy, wolność monetarna, wolność handlu, wolność inwestycji, wolność finansowa. *Ibidem*, s. 6.

48 Zob. <https://www.heritage.org/index/about> [dostęp: 22.07.2021].

49 T. Miller et al., *op. cit.*, s. 17.

ocenia wolność finansową gospodarki, analizując pięć ogólnych obszarów, takich jak:

- zakres regulacji rządowych usług finansowych,
- stopień interwencji państwa w bankach i innych firmach finansowych poprzez własność bezpośrednią i pośrednią,
- wpływ rządu na alokację kredytów,
- zasięg rozwoju rynków finansowych i kapitałowych,
- otwartość na konkurencję zagraniczną⁵⁰.

W Polsce wg raportu opracowanego przez Fundację Heritage z roku 2021 poziom wskaźnika liberalizacji finansowej wyniósł 70, w najlepszym pod tym względem kraju w Europie, Szwajcarii, został oceniony jako 90, a dla najgorszego pod tym względem kraju, Białorusi, wskaźnik liberalizacji finansowej wyniósł 20⁵¹.

Podsumowując przedstawione powyżej rozważania na temat efektywności, można stwierdzić, że sektor bankowy jest bardzo dynamiczny, funkcjonuje w szybko zmieniającym się otoczeniu, co oznacza, że do oceny jego kondycji czy efektywności, stanowiącej podstawę do podejmowania strategicznych decyzji, będą wykorzystywane narzędzia i instrumenty, które także podlegają przemianom i modyfikacjom. Trzeba pamiętać także o tym, że oprócz różnego rodzaju metod i narzędzi służących do oceny efektywności pojedynczego banku czy całego sektora bankowego, ważne są także uwarunkowania zewnętrzne, mające niebagatelny wpływ na jego funkcjonowanie. Jednym z takich czynników zewnętrznych są regulacje prawne i obciążenia fiskalne.

3.2. Obciążenia fiskalne sektora bankowego

Zasady funkcjonowania funduszu gwarancyjnego banków oraz ustanowienie funduszu przymusowej restrukturyzacji banków zostały zmienione na podstawie ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji. Na mocy tej ustawy przekształcono zasady funkcjonowania funduszu gwarancyjnego banków oraz ustanowiono fundusz przymusowej restrukturyzacji banków. Wysokość składek funduszu gwarancyjnego banków w 2017 r. wyniosła 915 mln zł, w 2018 r. – 1 240 mln zł, w 2019 r. – 791 mln zł a w 2020 r. – 1 567 mln zł. Ustawa o BFG (art. 369) obliuguje także podmioty objęte systemem gwarantowania do tworzenia i utrzymywania funduszy ochrony środków gwarantowanych. Z roku na rok

⁵⁰ *Ibidem*, s. 463.

⁵¹ *Ibidem*, s. 56–57.

maksymalna wysokość funduszy ochrony środków gwarantowanych jest niższa o 0,05 p.p. – począwszy od stawki 0,55% w 2017 r. do 0,2% wszystkich środków pieniężnych na rachunkach bankowych w roku 2024. Banki wnoszą również składki na Fundusz Przymusowej Restrukturyzacji banków w cyklu rocznym. W 2017 r. składka ta wyniosła 1 182 mln zł, w 2018 r. – 960 mln zł, w 2019 r. – 2 000 mln zł a w 2020 r. – 1 600 mln zł. Następnie wraz z wejściem w życie 1 lutego 2016 r. ustawy z dnia 15 stycznia 2016 r. o podatku od niektórych instytucji finansowych, na banki nałożono nową daninę – tzw. podatek bankowy. Podatek ten wynosi 0,0366% podstawy opodatkowania miesięcznie, co w skali roku daje 0,44%. „Podstawą opodatkowania w podatku od niektórych instytucji jest nadwyżka sumy wartości aktywów podatnika, wynikająca z zestawienia obrotów i sald, ustalonego na ostatni dzień miesiąca na podstawie zapisów na kontach księgi głównej”⁵². Podatek bankowy w 2016 r. wyniósł 3 199 mln zł, w 2017 r. – 3 630 mln zł, w 2018 r. – 3 794 mln zł a w 2019 r. – 4 025 mln zł. Należy jeszcze wspomnieć o składce na Fundusz Wsparcia Kredytobiorców, który powołano na podstawie ustawy z dnia 9 października 2015 r. o wsparciu kredytobiorców, którzy zaciągnęli kredyt mieszkaniowy i znajdują się w trudnej sytuacji finansowej⁵³.

Począwszy od 2015 r., banki w Polsce mają do czynienia z wysokimi kosztami fiskalnymi generowanymi przede wszystkim przez podatek bankowy i podwyższone opłaty na BFG. Obciążenia zewnętrzne nie stanowią kosztów uzyskania przychodu dla banków, co dodatkowo potęguje skalę tych obciążeń. Ponadto należy podkreślić, że regulacje ostrożnościowe w Polsce mają bardziej restrykcyjny charakter niż w innych krajach unijnych, dotyczy to zwłaszcza bufora ryzyka systemowego, wyższej wagi ryzyka kredytów hipotecznych, a zwłaszcza wysokich wag ryzyka dla portfela kredytów walutowych wyrażonych w obcej walucie, czy wielkości funduszy związanych z gwarantowaniem depozytów i przymusową restrukturyzacją, czy obciążeń fiskalnych⁵⁴.

Analizując doświadczenia ze stosowania danin publicznych obciążających sektor bankowy, warto przyrzeć się rozwiązaniom w krajach Unii Europejskiej. Na przykład podatek bankowy wprowadzono w takich państwach, jak: Austria, Belgia, Cypr, Finlandia, Francja, Łotwa, Holandia, Niemcy, Portugalia, Słowacja, Szwecja, Węgry i Wielka Brytania. W krajach tych zostały wdrożone różne modele opodatkowania, np. pasywa lub ich wybrane pozycje są podstawą opodatkowania w większości

52 C. Martysz, B. Bartlewski, *Podatek bankowy – koncepcja europejska i studium przypadków wybranych krajów UE*, „Studia BAS” 2018, nr 1(53).

53 I.D. Czechowska, D. Hajdys, J. Stawska, W. Zatoń, J. Sikorski, *Raport: Konsekwencje zewnętrznych obciążeń regulacyjnych i fiskalnych dla potencjału akcji kredytowej banków*, Program Analityczno-Badawczy Fundacji Warszawski Instytut Bankowości, Sygn. WIB PAB 10/2020, Warszawa 2020.

54 Zob. M. Zygierewicz, *Regulacje ostrożnościowe krajowe oraz sposób implementacji przepisów unijnych do polskiego systemu prawnego w zakresie regulacji ostrożnościowych*, [w:] *Polityka państwa wobec sektora bankowego w Polsce. Konsekwencje sektorowe i makroekonomiczne*, red. L. Kurkliński, B. Lepczyński, Alterum Ośrodek Badań i Analiz Systemu Finansowego, Warszawa 2019, s. 27–29.

wymienionych krajów, z kolei w Finlandii i Francji opodatkowano aktywa wazone ryzykiem, a na Węgrzech – aktywa. Natomiast w Wielkiej Brytanii w 2016 r. wprowadzono dodatkowy podatek od zysków banków. W tabeli 3.2 przedstawiono charakterystyki podatków bankowych w wybranych państwach UE.

Tabela 3.2. Podatek bankowy w wybranych krajach Unii Europejskiej

Państwo	Rok wprowadzenia	Cel wprowadzenia	Przeznaczenie	Podstawa opodatkowania	Stawka podatku (w %)
1	2	3	4	5	6
Austria	2011	Stabilność sektora bankowego, fiskalny	Fundusz stabilizacyjny (2012–2017), budżet państwa	Zysk (wcześniej pasywa)	0,024–0,029
Belgia	2012	Stabilność sektora bankowego	Fundusz gwarantowania depozytów	Pasywa	0,13231 (2016), 0,20 (2019), dla instytucji kredytowych, różne stawki (2021)
Cypr	2011	Stabilność sektora bankowego, fiskalny	Fundusz stabilizacyjny, budżet państwa	Depozyty	0,15
Finlandia	2013	Fiskalny	Budżet państwa	Aktywa wazone ryzykiem	0,125
Francja	2011	Fiskalny	Budżet państwa	Aktywa wazone ryzykiem	0,0642
Holandia	2012	Fiskalny	Budżet państwa	Pasywa	0,033–0,066
Łotwa	2011	Fiskalny	Budżet państwa	Pasywa	0,072
Niemcy	2011	Stabilność sektora bankowego	Fundusz restrukturyzacyjny	Pasywa Instrumenty	0,02–0,06
Polska	2016	Fiskalny	Budżet państwa	Aktywa	0,44
Portugalia	2011	Fiskalny	Budżet państwa	Pasywa Instrumenty pochodne	0,01–0,011
Słowacja	2012	Stabilność sektora bankowego	Fundusz stabilizacyjny	Pasywa	0,2
Szwecja	2009	Stabilność sektora bankowego	Fundusz stabilizacyjny	Pasywa	0,05

Tab. 3.2 (cd.)

1	2	3	4	5	6
Węgry	2010	Fiskalny	Budżet państwa	Aktywa	0,15–0,20
Wielka Brytania	2011	Fiskalny	Budżet państwa	Pasywa	(2020) 0,07 dla aktywów długoterminowych i 0,14 dla aktywów krótkoterminowych, (2021) odpowiednio 0,05 i 0,10

Źródło: PwC, *Being better informed FS regulatory, accounting and audit bulletin*, May 2013, https://www.pwc.com/im/en/publications/assets/being_better_informed_may_2013.pdf [dostęp: 27.07.2021]; KPMG, *Proposed bank levies – comparison of certain jurisdictions*, Issue 2, February 2011, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/pdf/2011/02/tax-alert-1102-02.pdf> [dostęp: 27.07.2021]; akty prawa krajowego, aktualizacja według danych na dzień 18.03.2021 r., za: *Bank Taxes in Europe*, <https://taxfoundation.org/bank-taxes-in-europe-2021/> [dostęp: 26.07.2021].

Dodatkowe zewnętrzne obciążenia banków w krajach Unii Europejskiej w różnicowany sposób wpływają na akcję kredytową w tych państwach. Wprowadzenie w Wielkiej Brytanii w 2011 r. podatku bankowego nie było przyczyną wzrostu oprocentowania kredytów, a nawet w związku z większą płynnością na rynku pieniężnym i niższym ryzykiem kredytowym zauważono w niektórych przypadkach spadek ich oprocentowania. Natomiast w Niemczech od 2011 r. zanotowano ograniczenie akcji kredytowej, a z kolei we Francji nie zauważono zmian akcji kredytowej. Warto również zaznaczyć, że względu na przynależność do jednolitego rynku UE i przenoszenie transakcji między państwami, autonomiczne nakładanie podatku od transakcji finansowych w wybranych krajach UE nie wydaje się celowe⁵⁵.

W tabeli 3.3 zaprezentowano skalę podatku, jaki płacą ogółem największe banki europejskie. W zestawieniu podano zysk 38 największych banków w Europie oraz podatek, jaki banki muszą zapłacić w relacji do wygenerowanego zysku.

Tabela 3.3. Skala podatku płaconą przez banki europejskie w latach 2015–2019 w mln euro (38 największych banków w Europie)

	2015	2016	2017	2018	2019
Zysk	114 293	116 386	142 216	144 945	118 685
Podatek	33 599	33 781	38 117	33 676	27 760
Stopa podatku (w %)	29	29	27	23	23

Źródło: Transparency International EU: <https://taxtracker.eu> [dostęp: 26.07.2021].

⁵⁵ *Ibidem*.

Funkcja wspierania polskiej gospodarki, szczególnie po pandemii COVID-19, jest ograniczona przez system podatkowy i obciążenia parafiskalne. Obciążenia fiskalne, jak podatek bankowy, CIT, składki na BFG, osiągnęły w 2020 r. wysokie wartości, co nie sprzyja sprawowaniu przez sektor bankowy funkcji wspierania gospodarki. Wartość podatku CIT zapłaconą przez sektor bankowy w Polsce w 2020 r. wyniosła 5,5 mld zł. Biorąc pod uwagę dodatkowe obciążenia z tytułu podatku bankowego oraz składek na BFG, w 2020 r. obciążenia fiskalne i parafiskalne nałożone na sektor bankowy w Polsce wyniosły 12,3 mld zł. Stopa podatkowa wnoszona przez podatek bankowy oraz opłaty na BFG osiągnęła wartość 38,7% w 2020 r. i w stosunku do roku 2019 wzrosła o 12,6 p.p. Wyłączając podatek CIT, zewnętrzne obciążenia sektora bankowego w 2020 r. oszacowano na 8 mld zł. Taki poziom obciążeń zewnętrznych działa destabilizująco na sektor bankowy szczególnie w okresie szoku zewnętrznego, jakim jest kryzys COVID-19, kiedy sektor bankowy powinien wpływać stymulująco na zdolność sektora do finansowania gospodarki. Środowisko niskich stóp procentowych, wysokie obciążenia fiskalne i parafiskalne oraz ryzyko powiązane z kredytami walutowymi powodują, że pokonanie pandemii i jej skutków staje się dla sektora bankowego bardzo trudnym zadaniem⁵⁶.

Tabela 3.4. Skumulowana wartość obciążeń podatkowo-składkowych w latach 2015–2020

Obciążenia podatkowo-składkowe	Obowiązuje od (częstotliwość)	Łączna wartość 2015–2020 (w mld zł)
Podatek bankowy	02.2016 r. (miesięczna)	19,1
Składki na FBG w BFG	01.2017 r. (roczna, płacona kwartalnie)	4,5
Składki na FPRB w BFG	01.2017 r. (roczna)	5,7
Wpłata na FWK	11–12.2015 r. (jednorazowa)	0,6
Wpłaty na pokrycie kosztów nadzoru	01.2015 r. (roczna)	1,0
Inne (BFG – F. stab., F. pom., FOŚG)	2015–2016 r. (F. stab. i F. pom. – roczna, FOŚG – jednorazowa)	10,5
SUMA		41,4

Źródło: J. Czekaj et al., *Wpływ czynników regulacyjnych i fiskalnych na wyniki finansowe banków w I kwartale 2021 roku*, WIB PAB 11/2021, Warszawa, czerwiec 2021.

⁵⁶ J. Czekaj et al., *Wpływ czynników regulacyjnych i fiskalnych na wyniki finansowe banków w I kwartale 2021 roku*, WIB PAB 11/2021, Warszawa, czerwiec 2021.

Autorzy raportu Programu Analityczno-Badawczego Fundacji WIB (Sygn. PAB 11/2021) opracowali rekomendacje dotyczące obciążeń fiskalnych. Zalecają między innymi zwolnienie z podatku na rzecz niektórych instytucji finansowych nowo udzielanych kredytów inwestycyjnych. Ponadto proponują zaliczenie do kosztu uzyskania przychodów rezerw i odpisów, które zostały utworzone na kredyty udzielone po 15 marca 2020 r. Wśród rekomendacji pojawiło się również zalecenie dotyczące zaliczenia do kosztów uzyskania przychodów strat, które zostały poniesione na sprzedaży kredytów udzielonych po 15 marca 2020 r.⁵⁷

⁵⁷ *Ibidem*.

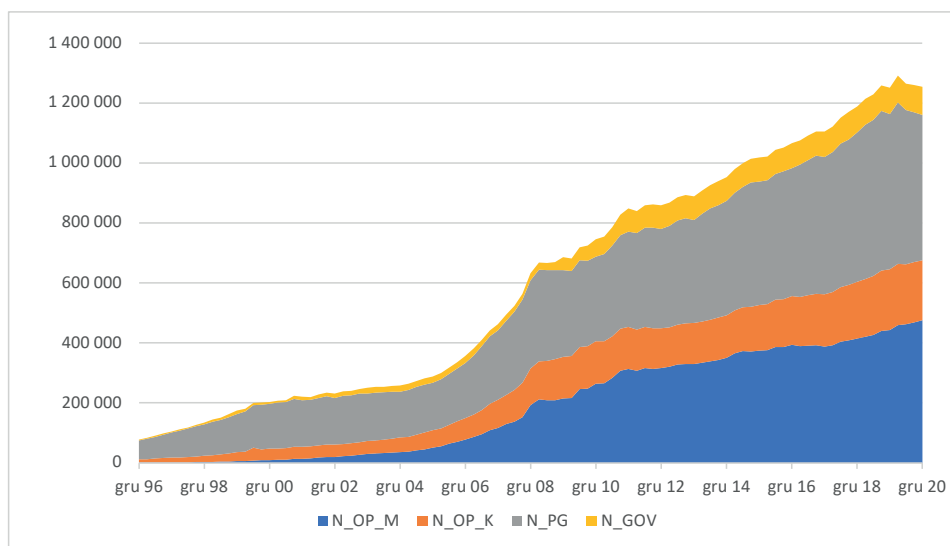
Rozdział 4

Kredyty bankowe w Polsce w latach 2004–2020 – analiza determinant

1.1. Kredyty udzielane przez banki w Polsce w okresie 2004–2020

Analiza historycznych danych statystycznych charakteryzujących działalność kredytową banków jest utrudniona ze względu na fakt, że sposób prezentacji tych danych ulega ciągłym modyfikacjom wynikającym ze zmian regulacyjnych i postępujących za nimi zmian w sprawozdawczości. Bezpośrednim powodem tych zmian jest reakcja organów nadzorczych na pozytywne (rzadziej) lub negatywne (częściej) zjawiska występujące w samym systemie bankowym lub jego makroekonomicznym otoczeniu. Z tego względu nie jest łatwo zaprezentować w sposób spójny z aktualnie stosowaną metodologią dane sprzed roku 2009, a więc z okresu bezpośrednio przed i w trakcie globalnego kryzysu finansowego z 2008 r. Wyrażona zamiana trendów jest też związana z wcześniejszym przełomowym zdarzeniem, jakim było formalne przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w maju 2004 r., które otworzyło swobodny międzynarodowy przepływ osób, kapitału, towarów i usług, stwarzając nowe potrzeby i możliwości w zakresie produktów i usług bankowych, a szczególnie produktów walutowych. Trzeba także pamiętać o wpływie kursów walut obcych na prezentację wolumenów należności czy zobowiązań walutowych, zwiększającym dynamikę tych wolumenów w okresach osłabiania się złotego, zaś oddziałującym przeciwnie w okresach wzmacniania się krajowej waluty, niezależnie od kształtowania się wolumenów w walutach oryginalnych. Z kolei publikowanie danych statystycznych z zakresu rynku finansowego w ujęciu nominalnym znacznie utrudnia próby analitycznego wyeliminowania wpływu czynnika utraty wartości pieniądza w czasie czy modelowanie powiązań między systemem finansowym a gospodarką, dla której przyjęło się analizowanie podstawowych

zależności w ujęciu realnym, tj. z wyeliminowaniem wpływu inflacji. Jeszcze inne utrudnienie wiąże się z faktem, że wolumeny obserwowane na koniec poszczególnych okresów są wypadkową dwóch procesów: decyzji kredytowych z danego okresu, uwarunkowanych bieżącą sytuacją makroekonomiczną, determinujących skalę sprzedaży nowych kredytów, oraz spłat rat kredytów zaciągniętych na mocy decyzji kredytowych podjętych w poprzednich okresach, najczęściej w innym otoczeniu makroekonomicznym.

Wykres 4.1. Wolumen należności kredytowych w okresie 1996–2020 (mln zł)

Źródło: dane miesięczne NBP.

Najstarsze publicznie dostępne dane dotyczące należności sięgają grudnia 1996 r. – można je znaleźć w comiesięcznym zestawieniu publikowanym przez NBP¹ w układzie sektorowym (wg sektorów ESA2010), w podziale na rodzaje instrumentów, operacje w złotych i w walutach obcych, operacje z rezydentami i nierezydentami oraz terminy pierwotne operacji. Warto przyrzeć się skonstruowanym na podstawie tych danych wykresom, przedstawiającym wolumeny brutto (w mln zł) i strukturę sektorową należności na koniec poszczególnych kwartałów (wykres 4.1 i wykres 4.2), oraz relacje wolumenów należności do annualizowanego wolumenu PKB², łącznie (wykres 4.3) i w ujęciu zagregowanym do sektorów (wykres 4.4):

1 Por. https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/nal_zobow.html [dostęp: 19.07.2021]. NBP zastrzega, że dane za okres grudzień 1996 – luty 2002 r. są oparte na szacunkach.

2 Annualizowany wolumen PKB dla każdego kwartału stanowi sumę nominalnej wielkości PKB dla danego kwartału i dla trzech kwartałów poprzedzających.

- N_OP_M: należności od osób prywatnych z tytułu kredytów mieszkaniowych,
- N_OP_K: pozostałe należności od osób prywatnych,
- N_PG: należności od pozostałych podmiotów sektora niefinansowego (wraz z należnościami od podmiotów sektora finansowego niebędących bankami)
 - można je umownie nazwać należnościami od przedsiębiorstw,
- N_GOV: należności od jednostek sektora centralnego i samorządowego.

Już pobieżne spojrzenie na wykres 4.1 pozwala wyróżnić cztery fazy wzrostowe należności kredytowych:

- **1996–2000:** wobec relatywnie niskich wolumenów początkowych obserwowana jest wysoka dynamika wzrostu wolumenu należności ogółem, ze średnią roczną nominalną stopą wynoszącą 27,5%, napędzana przez kredyty dla przedsiębiorstw;
- **2001–2004:** okres spowolnienia dynamiki należności do średniorocznego poziomu 6,1% spowodowanego niekorzystną sytuacją makroekonomiczną (wysoka inflacja i wzrost stóp procentowych, które spowodowały spowolnienie wzrostu gospodarczego) – nastąpiło wyraźne zahamowanie popytu na kredyty ze strony przedsiębiorców (średnia roczna stopa wzrostu spadła w ich przypadku do 0,6%), ale zostało to w znacznej mierze skompensowane przez rosnący wolumen kredytów udzielonych osobom prywatnym (średnia stopa wzrostu 15,4%, a w przypadku kredytów mieszkaniowych – nawet 39,1%);
- **2005–2008:** akces do Unii Europejskiej spowodował przyspieszenie wzrostu gospodarki i uruchomił ponowną wysoką dynamikę wzrostu należności kredytowych ze średniorocznym poziomem 25,2% utrzymującym się do wybuchu globalnego kryzysu finansowego. Wzrost cen wyhamował, zaś poprawa sytuacji gospodarczej, spadek bezrobocia i wzrost dochodów gospodarstw domowych stały się przesłankami do obniżenia stóp procentowych i wzrostu popytu na kredyty (w tym też okresie na większą skalę zaczął rosnąć udział kredytów walutowych);
- **2009–2019:** pomimo że polski system finansowy w stosunkowo dobrym stanie przetrwał globalny kryzys finansowy zapoczątkowany w roku 2008, dynamika wzrostu należności kredytowych utrzymywała się w kolejnych latach na średniorocznym poziomie 6,4%, a więc znacząco poniżej poziomów wcześniejszych.

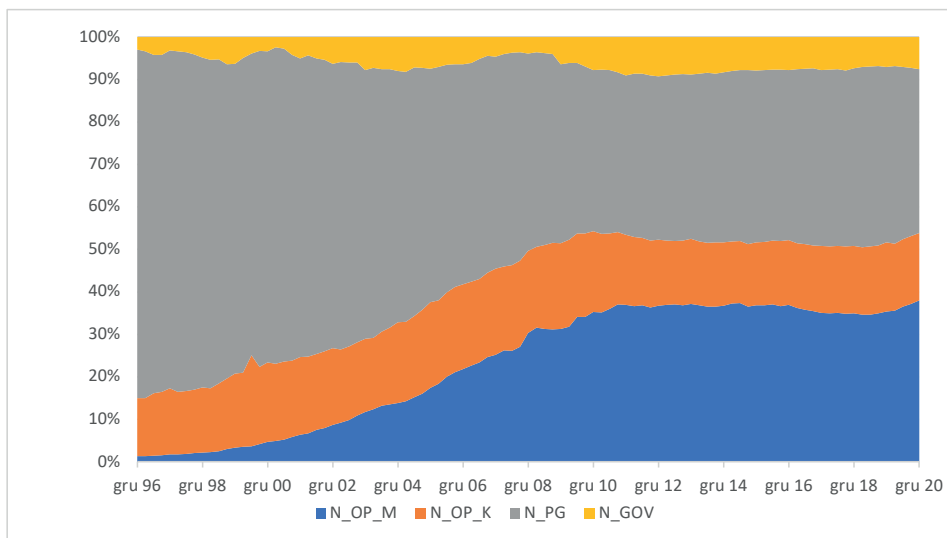
Wolumen należności kredytowych wzrósł jeszcze do końca I kwartału 2020 r. (osiągając maksymalny poziom 1 290,8 mld zł), po czym następuje faza spadkowa, spowodowana przez pandemię COVID-19: pomiędzy końcem marca a końcem grudnia 2020 r. spadek wolumenu należności wyniósł 2,8%.

Natomiast na podstawie wykresu 4.2 można wnioskować o względnie stabilnym udziale należności od dwóch sektorów klientów w łącznym wolumenie należności:

- kilkunastoprocentowym udziale (średnio 17%) należności od osób prywatnych, innych niż kredyty mieszkaniowe (m.in. kredyty konsumpcyjne,

zadłużenie z tytułu kart kredytowych, saldo debetowe rachunków bankowych), z minimum na poziomie 13,6% w roku 1996, wzrostem do poziomu rzędu 20% w okresie 2005–2010 i stabilizacją na średnim poziomie ok. 15,5% od roku 2011;

- kilkuprocentowym udziale należności od jednostek sektora centralnego i samorządowego (z minimum 2,4% w 2001 r., maksimum 9,3% w 2012 r. i średnim poziomem 7,5% obserwowanym po roku 2014).

Wykres 4.2. Struktura kredytów w okresie 1996–2020 w podziale na sektory rynkowe

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych miesięcznych NBP.

Na podstawie powyższych wniosków dotyczących kształtowania się wolumenu i struktury należności kredytowych, w dalszej analizie wydaje się usprawiedliwione:

- pominięcie dwóch pierwszych faz stosunkowo powolnego wzrostu wolumenu należności kredytowych i **skoncentrowanie się na okresie od grudnia 2004 r. do dziś;**
- **skupienie się na kredytach dla osób prywatnych** (ze szczególnym wyróżnieniem kredytów mieszkaniowych) i **kredytach dla przedsiębiorstw** – każdy z tych agregatów stanowi około 38% wolumenu należności kredytowych brutto (na dzień 31.12.2020 r.).

4.1.1. Czynniki kształtujące dynamikę wolumenu kredytów

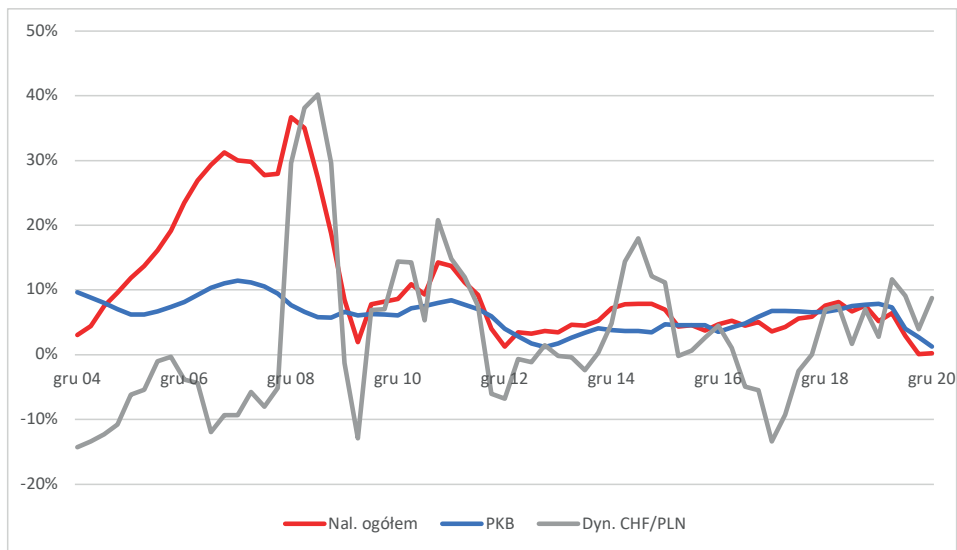
4.1.1.1. Kredyty a koniunktura gospodarcza

Pomiędzy koniunkturą gospodarczą a popytem na kredyty bankowe istnieje silny związek mający charakter sprzężenia zwrotnego. Z jednej strony, wzrost gospodarczy rozumiany prosto jako zwiększanie skali działalności gospodarczej wymaga uprzedniego zainwestowania w środki produkcji finansowanego przez zgromadzone wcześniej własne fundusze przedsiębiorstw (zatrzymane zyski, emisja akcji czy udziałów) lub środki obce (kredyty bankowe, wyemitowane dłużne papiery wartościowe). Wobec tego mogłoby się wydawać, że dynamika wzrostu gospodarczego, mierzonego np. dynamiką produktu krajowego brutto (PKB), powinna być wyspecyfikowana jako funkcja dynamiki kredytów. Jednak w rzeczywistości decyzje przedsiębiorców o zaciąganiu długu – zwłaszcza średnio- i długoterminowego w postaci kredytów inwestycyjnych – są silnie uzależnione od samooceny przedsiębiorców pod kątem możliwości spłaty długu z zysków, osiąganych po wdrożeniu inwestycji. Popyt na kredyty inwestycyjne wzrasta więc w fazie wzrostowej cyklu koniunkturalnego, gdy szanse uzyskania odpowiedniego poziomu zysków są oceniane jako duże, zaś maleje w okresach spowolnienia gospodarczego. To zaś oznacza, że dynamika kredytów bankowych może być wyspecyfikowana jako funkcja dynamiki PKB, w dodatku nie tyle obserwowanej dynamiki bieżącej, co raczej nieznaney dynamiki w przyszłych okresach, co zdecydowanie utrudnia konstrukcję modeli prognostycznych. Mamy zatem do czynienia z silną współzależnością, nieułatwiającą w szczególności modelowania ani prognozowania popytu na kredyty bankowe.

Silna korelacja dynamiki portfela należności kredytowych i tempa wzrostu gospodarki realnej jest dobrze uwidoczniła na wykresie 4.3 prezentującym historyczną zależność między dynamiką wolumenu należności kredytowych brutto a nominalną dynamiką annualizowanego PKB w okresie grudzień 2014 r. – grudzień 2020 r., czy na podobnym wykresie 4.4 prezentującym analogiczne zależności dla podstawowych sektorowych agregatów należności (kredyty mieszkaniowe osób prywatnych, pozostałe kredyty osób prywatnych, kredyty dla podmiotów gospodarczych)³. Wyraźnie widoczne jest znaczne przyspieszenie dynamiki wszystkich prezentowanych agregatów kredytów w okresie sprzed globalnego kryzysu finansowego (do 2008 r.), napędzane pomyślnymi perspektywami koniunktury gospodarczej w tamtym okresie i rozbudzonym popytem konsumpcyjnym i mieszkaniowym. Silna współzależność obu dynamik jest natomiast obserwowana od roku 2011, zaś znaczne odchylenia są spowodowane przez wpływ innych czynników, do których należy zaliczyć przede wszystkim zmiany w strukturze należności przedstawione na wykresie 4.2 (szczególnie przez wzrost udziału

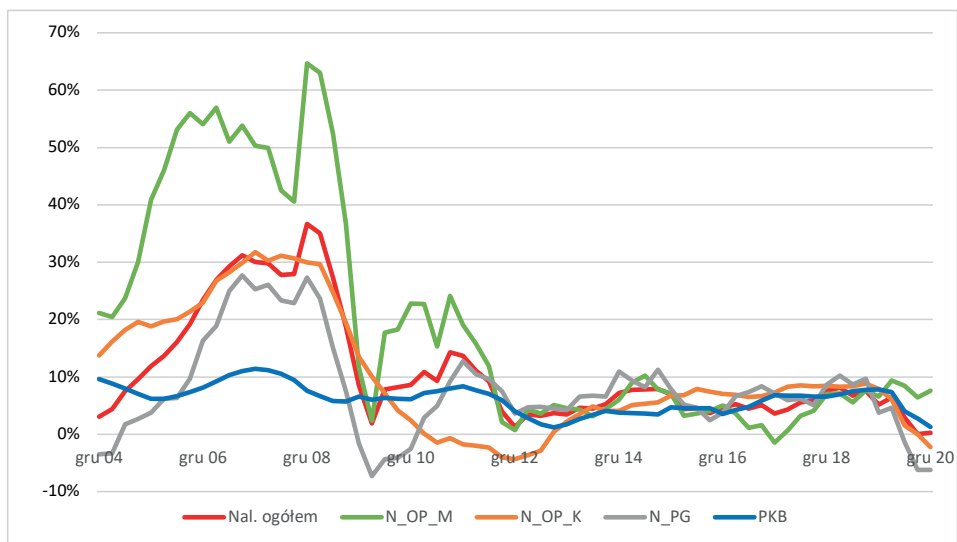
3 Współczynniki korelacji obliczone dla okresu grudzień 2004 – grudzień 2020 wynoszą odpowiednio: 0,645 dla kredytów ogółem, 0,604 dla kredytów mieszkaniowych osób prywatnych, 0,654 dla pozostałych kredytów udzielonych osobom prywatnym, 0,528 dla kredytów udzielonych podmiotom gospodarczym.

kredytów mieszkaniowych dla osób prywatnych, zaciąganych w okresie 2005–2011 w znacznej części we frankach szwajcarskich ze względu na ich niskie oprocentowanie i trend wzmacniania się polskiej waluty względem franka widoczny do lata 2008 r.) oraz kształtowanie się kursu wymiany złotego w okresie pokryzysowym (w tym szczególnie kursu CHF/PLN) – do tych kwestii wrócimy w dalszym ciągu opracowania.

Wykres 4.3. Dynamika kredytów i PKB na tle zmian kursu CHF/PLN w okresie 2004–2020

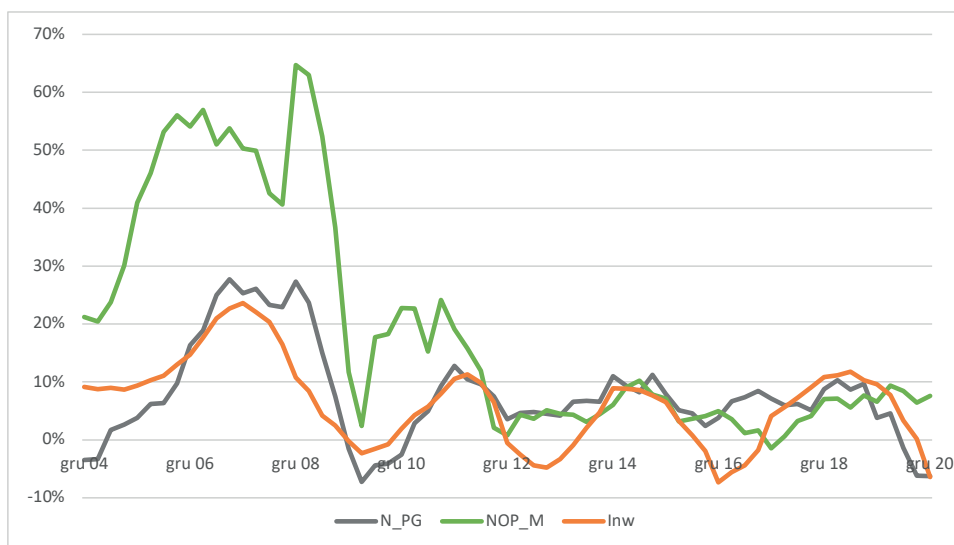
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NBP i GUS.

Wykres 4.4. Dynamika kredytów w podziale na sektory w okresie 2004–2020

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NBP i GUS.

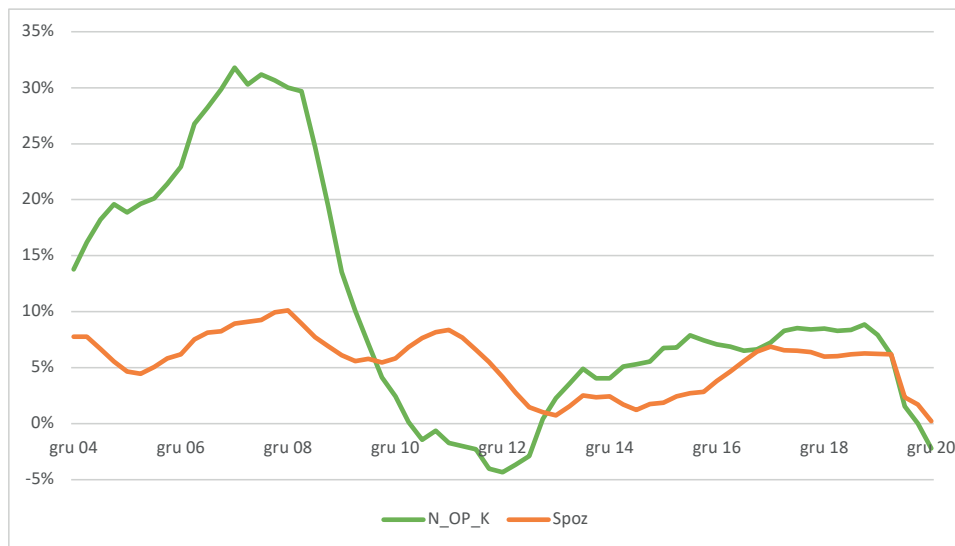
Zwraca uwagę silna korelacja dynamiki kredytów mieszkaniowych osób prywatnych oraz kredytów podmiotów gospodarczych z dynamiką nakładów inwestycyjnych w gospodarce, obliczonych w sposób zannualizowany, jak powyżej w przypadku PKB, dla wyeliminowania wpływu wahań sezonowych (por. wykres 4.5)⁴; korelacja ta może stanowić podstawę oszacowania odpowiednich zależności w modelach prognostycznych. Tak silnej zależności nie można stwierdzić w przypadku dynamiki pozostałych kredytów dla osób prywatnych, gdyby chciał poszukiwać podobnego związku z dynamiką spożycia indywidualnego – wykres 4.6 pokazuje wyraźnie, że szczególnie w okresie 2004–2012 na dynamikę tej kategorii kredytów silnie oddziałują jeszcze inne czynniki, z których najważniejsza wydaje się sytuacja dochodowa gospodarstw domowych, określona m.in. przez poziom zatrudnienia i bezrobocia, poziom wynagrodzeń za pracę i emerytur czy rentowność indywidualnej działalności gospodarczej.

Wykres 4.5. Dynamika kredytów mieszkaniowych osób prywatnych i kredytów gospodarczych a dynamika nakładów inwestycyjnych w PKB w okresie 2004–2020

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NBP i GUS.

⁴ Odpowiednie współczynniki korelacji obliczone dla okresu grudzień 2004 – grudzień 2020 wynoszą: 0,650 dla kredytów mieszkaniowych, 0,719 dla kredytów udzielonych podmiotom gospodarczym.

Wykres 4.6. Dynamika pozostałych kredytów osób prywatnych a dynamika spożycia indywidualnego w PKB w okresie 2004–2020

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NBP i GUS.

4.1.1.2. Relacja wolumenu kredytów do wolumenu PKB

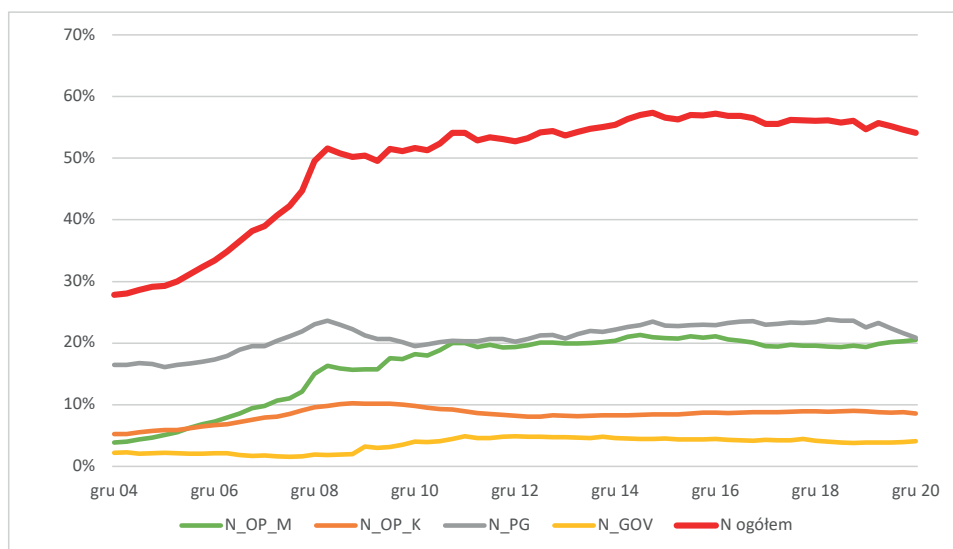
Kolejna relacja zasługująca na uwagę to relacja wolumenu kredytów do wolumenu PKB, która jest o tyle istotna, że pośrednio charakteryzuje zdolność do obsługi zaciągniętych kredytów w zdeterminowanej przez koniunkturę sytuacji finansowej kredytobiorców, a także potencjał skali korzystania z kredytów w porównywalnej sytuacji makroekonomicznej. Prezentowany w tabeli 4.1 i na wykresie 4.7 wskaźnik tej relacji dla należności kredytowych ogółem stanowi sumę wartości wskaźników dla poszczególnych wyróżnionych segmentów rynku. W okresie 2004–2015 wskaźnik ten podwoił się (rosnąc z 27,8% do 57,4%), gdyż ówczesna dynamika wolumenu należności kredytowych na ogół górowała nad dynamiką PKB. Szczególnie intensywny wzrost nastąpił w latach 2005–2008, w wyniku dynamicznie rosnących kredytów mieszkaniowych (zwiększenie wskaźnika o ponad 17 punktów procentowych) i kredytów dla przedsiębiorstw (o ponad 7 punktów procentowych).

Tabela 4.1. Relacja wolumenu należności kredytowych do PKB w poszczególnych segmentach rynkowych

Wyszczególnienie	N_OP_M	N_OP_K	N_PG	N_GOV	N_Ogółem
1	2	3	4	5	6
31.12.2004 (minimum)	3,9%	5,3%	16,5%	2,2%	27,8%

1	2	3	4	5	6
Poziom maksymalny	21,3%	10,2%	23,8%	4,9%	57,4%
– na dzień	30.06.2015	30.09.2015	31.03.2019	31.12.2011	30.09.2015
31.12.2020	20,6%	8,6%	20,9%	4,1%	54,1%

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NBP i GUS.

Wykres 4.7. Relacja wolumenu kredytów do PKB w okresie 2004–2020

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NBP i GUS.

Po roku 2015 przeważają okresy osłabienia dynamiki wolumenu należności kredytowych względem dynamiki PKB, skutkując względną stabilizacją analizowanej relacji na poziomie o ponad 3 punkty procentowe niższym od maksimum (należności ogółem). Jest to wypadkowa zmian obserwowanych w poszczególnych segmentach rynkowych, z najsilniejszym względnym spadkiem w przypadku kredytowania podmiotów gospodarczych (o 2,9 p.p.). Można więc stwierdzić, że utworzyła się swojego rodzaju „rezerwa” potencjalnego popytu, który mógłby zostać uruchomiony w okresie spodziewanej pomyślnej koniunktury.

W tym miejscu warto postawić w szerszym kontekście pytanie, jak potencjał rozwoju działalności kredytowej polskiego systemu bankowego wygląda na tle innych krajów. Za podstawę porównań przyjmujemy odniesienie do nominalnego wolumenu PKB takich wielkości, jak aktywa systemu finansowego i systemu bankowego, portfel kredytów i portfel depozytów dla Polski, Czech, Słowacji i Węgier, oraz strefy euro jako całości (por. tabelę 4.2).

Tabela 4.2. Aktywa systemu finansowego w relacji do PKB w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej oraz w strefie euro w latach 2016–2020

Wyszczególnienie	2016 (%)	2017 (%)	2018 (%)	2019 (%)	2020 (%)	Zmiana 2016:2020 (p.p.)
Polska	132,8	132,1	128,7	124,3	137,3	+4,5
Czechy	160,3	175,4	172,1	167,5	178,9	+18,6
Słowacja	124,3	128,4	126,8	128,7	141,6	+17,3
Węgry	130,9	129,6	124,8	124,3	147,0	+16,9
Strefa euro	487,2	494,6	482,4	507,4	570,3	+83,1

Źródło: *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2019 r.*, NBP, Warszawa 2020, s. 19;
Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2020 r., NBP, Warszawa 2021, s. 20.

Pomiędzy krajami z tej grupy można zauważyć istotne różnice. Poziom aktywów systemu finansowego w relacji do PKB w Polsce oraz w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej jest niski w porównaniu do średniej wartości tego wskaźnika dla krajów strefy euro. Funkcjonowanie systemu finansowego w Polsce charakteryzuje się niestabilną tendencją wskaźnika aktywów systemu finansowego w relacji do PKB, przy czym poziom tego wskaźnika w Polsce jest niższy niż w Czechach, a w niektórych okresach także na Węgrzech i w Słowacji, i zdecydowanie niższy w porównaniu ze strefą euro. Informacje zawarte w tabeli 4.2 wskazują, że w analizowanych krajach nastąpiło do roku 2019 zmniejszenie relacji aktywów systemu finansowego do PKB. Wzrost widoczny w roku 2020 jest następstwem spadku wolumenów PKB w sytuacji zamykania się gospodarki w okresie pandemii i słabszego spadku lub nawet niewielkiego wzrostu wolumenów aktywów w systemie finansowym. Charakteryzując rozwój samego sektora bankowego w Polsce, warto natomiast porównać jego potencjał (poziom: aktywów, kredytów, depozytów) do PKB z obserwowanymi w różnych krajach (por. tabelę 4.3).

Tabela 4.3. Stopień rozwoju sektora bankowego (banki komercyjne i spółdzielcze) w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej oraz w strefie euro w latach 2017–2020 (w %)

	Aktywa/PKB				Kredyty/PKB				Depozyty/PKB			
	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
Polska	89,4	89,2	87,6	100,5	49,4	49,5	48,2	47,3	53,4	54,3	55,0	61,2
Czechy	138,7	136,7	133,5	141,0	49,9	50,4	49,9	52,4	65,5	66,5	66,0	75,1
Węgry	95,3	93,3	92,6	112,8	32,1	31,4	32,4	36,6	40,1	40,0	39,6	48,8
Strefa euro	271,9	266,1	270,8	309,2	88,8	87,4	86,8	95,1	84,8	89,7	86,9	100,8

Źródło: *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2019 r.*, NBP, Warszawa 2020, s. 23;
Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2020 r., NBP, Warszawa 2021, s. 23.

Pomimo dominacji sektora bankowego w systemie finansowym w Polsce, jego wielkość (mierzona poziomem aktywów wobec PKB) jest relatywnie nieduża wobec innych krajów UE, a zwłaszcza średniej krajów strefy euro. Pod tym względem polski sektor bankowy należy do najmniejszych w UE, jest relatywnie najslabiej rozwinięty. Poziom tego wskaźnika ustabilizował się w okresie 2017–2019 w okolicach 88%, wzrastając do 100% w roku 2020, podczas gdy średnia w krajach strefy euro osiągnęła 309%. Proces rozwoju sektora bankowego w Polsce rozpoczął się pod koniec lat osiemdziesiątych, w związku z przemianami politycznymi, na fali deregulacji, liberalizacji i dzięki przekształceniom własnościowym. W kolejnych latach następowała stabilizacja, umacnianie infrastruktury bankowej i wzrost znaczenia banków w gospodarce. Jednak ze względu na opóźnienia spowodowane funkcjonowaniem w warunkach gospodarki centralnie planowanej, powyższy wzrost – choć wyraźny – był umiarkowany w porównaniu z innymi krajami, a przy tym jeszcze zakłócony przez pandemię COVID-19. Z informacji zamieszczonych w tabeli 4.3 wynika, że w Polsce, Czechach i na Węgrzech wskaźnik depozyty/PKB wykazuje trend rosnący i osiąga wyższy poziom w porównaniu do wskaźnika kredyty/PKB. Natomiast w sektorach bankowych krajów strefy euro poziom tych wskaźników jest bardzo podobny. Podsumowując, system bankowy w Polsce jest relatywnie słabiej rozwinięty niż systemy w krajach takich, jak Czechy czy kraje strefy euro. Szczegółowe dane, publikowane przez Europejski Bank Centralny i Eurostat (Urząd Statystyczny Unii Europejskiej), umożliwiają także konfrontację relacji należności kredytowych do PKB obserwowanych w Polsce (w podziale na wyżej określone podstawowe segmenty rynku kredytowego) z analogicznymi relacjami w innych krajach. Wykres 4.8 przedstawia te relacje dla lat 2019 i 2020, dla Polski i wybranych krajów z najbliższego sąsiedztwa (rozwinięte rynki finansowe – Niemcy, DE; Dania, DK; Szwecja, SE oraz rozwijające się rynki Europy Środkowej – Czechy, CZ; Estonia, EE; Litwa, LT; Łotwa, LV; Słowacja, SK), dla należności od sektora niefinansowego ogółem i w podziale na wyróżnione agregaty podmiotowe (kredyty mieszkaniowe, pozostałe kredyty dla gospodarstw domowych, kredyty dla przedsiębiorstw)⁵. Tabela 4.4 stanowi zbiorcze zestawienie analizowanych relacji dla roku 2020 (w przypadku Słowacji dla roku 2019, ze względu na brak danych o wolumenie PKB za rok 2020).

⁵ Rozbieżności między danymi publikowanymi przez NBP i GUS a danymi dla Polski publikowanymi przez Eurostat i EBC, mogące wynikać z różnic definicyjnych i niesprecyzowanych kursów wymiany złotego i walut krajów skandynawskich względem euro, nie wydają się istotnie wpływać na wyciągnięte wnioski.

Tabela 4.4. Relacja należności od sektora niefinansowego do wolumenu PKB w wybranych krajach w roku 2020 (w %)

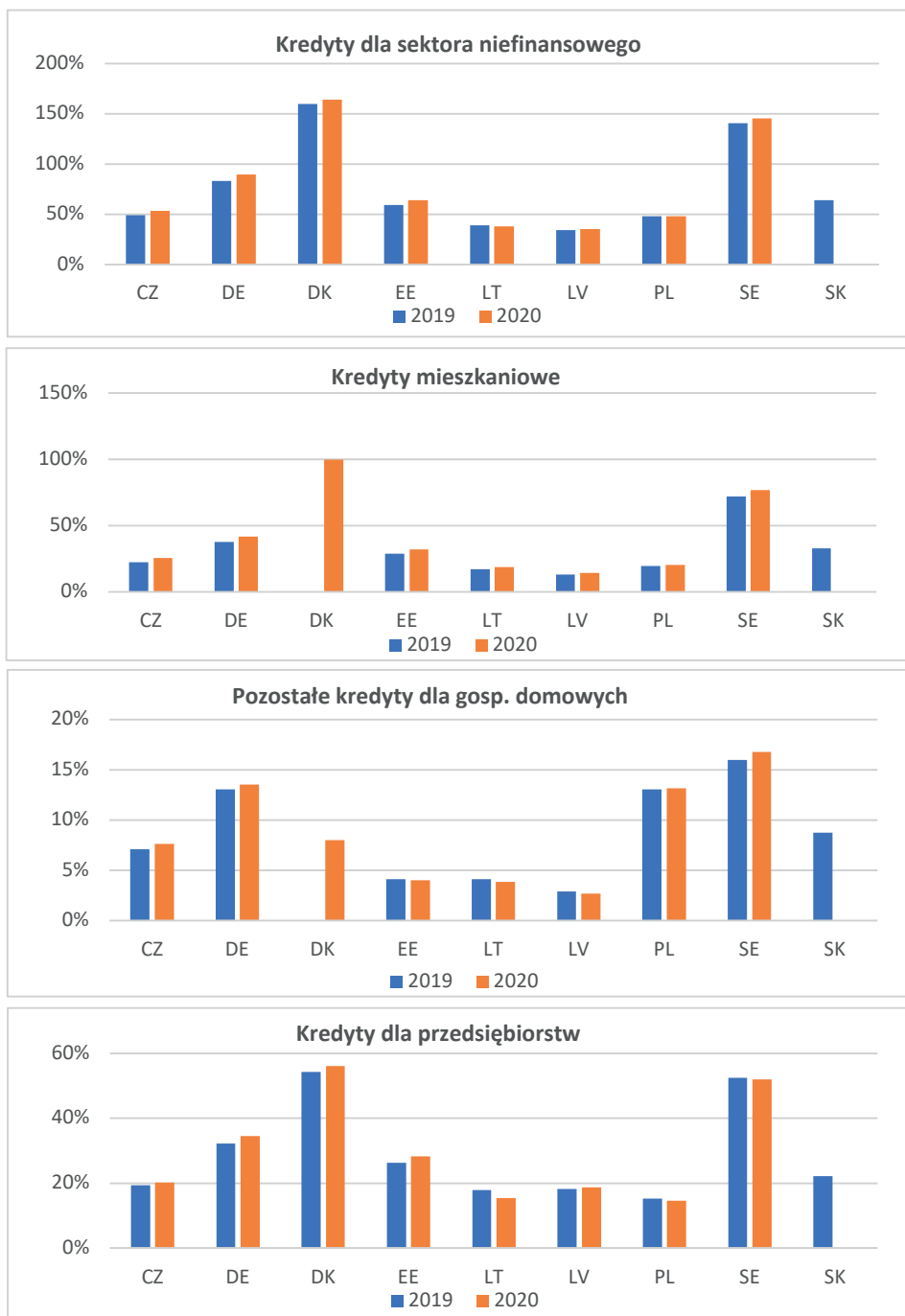
Kraj	Należności ogółem	Kredyty mieszkaniowe dla gosp. domowych	Pozostałe kredyty dla gosp. domowych	Kredyty dla przedsiębiorstw
CZ	53,6	25,7	7,6	20,3
DE	89,8	41,7	13,5	34,5
DK	164,0	99,9	8,0	56,1
EE	64,4	32,0	4,0	28,3
LT	38,1	18,9	3,9	15,4
LV	35,8	14,3	2,7	18,7
PL	48,2	20,3	13,2	14,6
SE	145,5	76,8	16,7	51,9
SK*	64,1	33,1	8,8	22,2

* Dla Słowacji dane za 2019 r.

Źródło: ECB, Eurostat, obliczenia własne.

Podobnie jak w przypadku łącznego portfela kredytów można stwierdzić, że w porównaniu z pozostałymi analizowanymi krajami, relacje portfeli w poszczególnych segmentach rynku do wolumenu PKB są dla Polski względnie niskie:

- w przypadku należności ogółem rekordowe poziomy wskaźnika osiągają: Dania (164%) i Szwecja (145%), znacznie niższy poziom (90%) charakteryzuje Niemcy. Wśród krajów Europy Środkowej mamy do czynienia ze wskaźnikami na poziomie od 64% (Estonia, Słowacja) do ok. 36% (Łotwa). Polska ze wskaźnikiem na poziomie 48% ma za sobą tylko Łotwę i Litwę;
- najistotniejszy wkład w kształtowanie się omawianej relacji mają kredyty mieszkaniowe dla gospodarstw domowych – na rynkach rozwiniętych stanowią one równowartość 100% PKB w przypadku Danii, niemal 77% w Szwecji i 42% w Niemczech. Trzy kraje z Europy Środkowej osiągnęły wskaźniki od ok. 26% do 33% (Czechy, Estonia, Słowacja). Polska ze wskaźnikiem na poziomie 20% wyprzedza tylko Litwę (19%) i Łotwę (nieco ponad 14%);
- kolejny istotny agregat kredytowy to kredyty dla przedsiębiorstw – tu także relacje dla rynków rozwiniętych są wyższe, sięgając od 56% w Danii do 52% w Szwecji i niemal 35% w Niemczech, ale już dla Estonii obserwujemy poziom przekraczający 28%, zaś dla Łotwy, Czech i Słowacji 19–22%. Relacja dla Polski (14,6%) jest w tym przypadku najniższa i zbliżona do poziomu obserwowanego także dla Litwy (15,4%).

Wykres 4.8. Relacja wolumenu kredytów sektora niefinansowego do PKB w porównaniu z wybranymi sąsiednimi krajami

Źródło: ECB, Eurostat, obliczenia własne.

Jedynie w przypadku pozostałych kredytów dla gospodarstw domowych mamy do czynienia z sytuacją, gdy relacja do PKB (13,2%) wyróżnia się na tle pozostałych krajów Europy Środkowej, zbliżając się do poziomów obserwowanych dla rynków rozwiniętych (16,7% dla Szwecji, 13,5% dla Niemiec) i przewyższając wskaźnik dla Danii (8,0%). Relacje dla Słowacji (8,8%) i Czech (7,6%) są zbliżone do duńskiej, podczas gdy w krajach bałtyckich mamy do czynienia z poziomem rzędu 3–4%. Może to być m. in. efekt wzrastającej sprzedaży wysokokwotowych kredytów konsumpcyjnych, których udział w nowej sprzedaży kredytów konsumpcyjnych przekroczył 34% w 2019 r., o czym wspomina *Raport o stabilności systemu finansowego z czerwca 2020 r.*⁶

Podsumowując ten wątek rozważań można stwierdzić, że polski rynek kredytów bankowych nie wydaje się jeszcze być nasycony i wykazuje rezerwy po stronie popytu, pozwalające na dalszy rozwój akcji kredytowej w warunkach sprzyjającej koniunktury gospodarczej, zwłaszcza w obszarach kredytowania działalności przedsiębiorstw czy kredytów mieszkaniowych. Natomiast celowe wydaje się ostrożniejsze rozwijanie sprzedaży kredytów konsumpcyjnych, ze swej natury bardziej ryzykownych, ze względu na ograniczone możliwości zabezpieczeń.

4.1.1.3. Kredyty dla przedsiębiorstw w różnych uwarunkowaniach makroekonomicznych

Analizując popyt na kredyty ze strony przedsiębiorstw, należy mieć na uwadze dwa podstawowe typy kredytów, służące realizacji różnych potrzeb pojawiających się w procesie prowadzenia działalności gospodarczej, a w związku z tym odmiennie wykorzystywane w zmieniającej się koniunkturze:

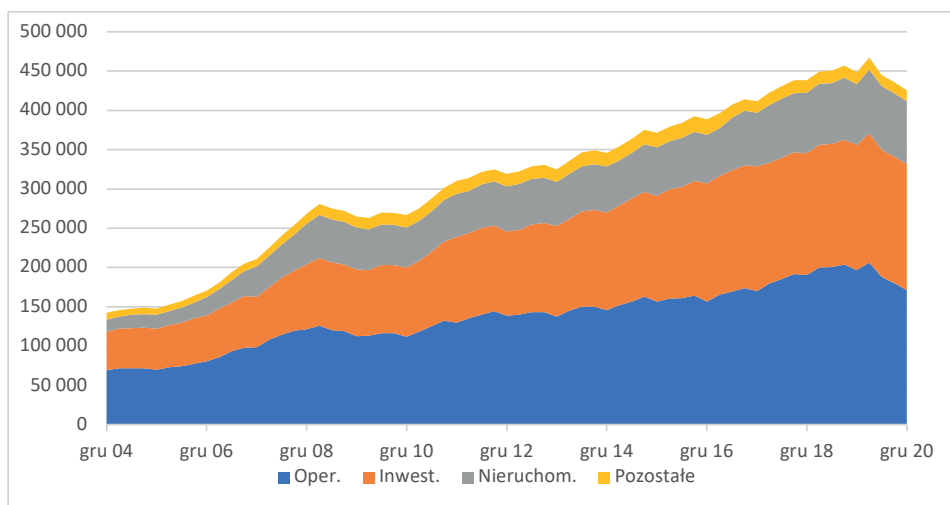
- **kredyty obrotowe** – przeznaczone na finansowanie bieżących potrzeb w zakresie zarządzania płynnością (finansowanie bieżących płatności, zapasów, pokrycie należności z tytułu tzw. kredytu kupieckiego, czyli rozliczeń z kontrahentami itp.), mające ze swej natury krótkoterminowy charakter;
- **kredyty inwestycyjne** – finansujące nakłady na odtworzenie, modernizację lub powiększenie zasobu środków trwałych przedsiębiorstwa⁷. Mają one z reguły średnio- lub długoterminowy charakter (do tych ostatnich należą m.in. kredyty na nieruchomości komercyjne, wykazywane odrębnie w dostępnych publikacjach statystycznych NBP i UKNF).

6 *Raport o stabilności systemu finansowego. Wydanie specjalne: skutki pandemii COVID-19*, czerwiec 2020, Departament Stabilności Finansowej NBP, Warszawa 2020, s. 38, <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rsf062020.pdf> [dostęp: 17.01.2021]. Są to kredyty gotówkowe, w których przypadku cel zaciągnięcia jest statystycznie nieuchwytny – w grę może wchodzić m.in. wcześniejsza spłata kredytów zaciągniętych w przeszłości po wyższej stopie, obserwowany na dużą skalę dokonywany za gotówkę zakup mieszkań w celach inwestycyjnych (na podnajem), finansowanie wkładu własnego w przypadku kredytów na zakup mieszkania czy budowę domu.

7 M.S. Wiatr, P. Niedziółka, *Bankowość korporacyjna*, [w:] *Świat bankowości*, red. M. Zaleska, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2018, s. 155.

Można stwierdzić, że decyzje o zaciąganiu kredytów obrotowych mają bardziej przymusowy charakter: są podejmowane w sytuacjach, gdy z różnych powodów tworzą się czasowe rozbieżności między strumieniami wpływów i wypływów środków pieniężnych przedsiębiorstwa. W normalnych warunkach działania wynika to z charakteru realizowanych procesów wytwórczych (a w szczególności z rozbieżnych sezonowych wahań otrzymywanych przychodów i ponoszonych wydatków), natomiast w sytuacjach pogarszającej się koniunktury dochodzą do tego potrzeby wynikające z zatorów płatniczych u kontrahentów. Z kolei decyzje o zaciąganiu kredytów inwestycyjnych są podejmowane na zasadzie bardziej swobodnego wyboru między różnymi formami finansowania o odmiennych uwarunkowaniach i różnej opłacalności (inwestycje mogą być finansowane przez środki własne, kumulowane z zysków przedsiębiorstwa lub zgromadzone poprzez emisję akcji czy udziałów, albo przez środki obce w formie kredytu bankowego lub z emisji dłużnych papierów wartościowych). Można się więc spodziewać, że kredyt bankowy zostanie zaciągnięty, jeśli przedsiębiorstwo oceni, że w dającej się przewidzieć perspektywie koniunktura gospodarcza będzie pomyślna, umożliwiając osiągnięcie dodatniego wyniku z inwestycji, który ułatwi spłatę kredytu, a także że ten sposób finansowania będzie optymalny z punktu widzenia kosztu obsługi długu.

Analizowane tu dane dla szeroko rozumianego sektora przedsiębiorstw obejmują obok dużych oraz małych i średnich przedsiębiorstw prezentowanych bezpośrednio w zestawieniach NBP i UKNF, także analogiczne dane dla przedsiębiorców indywidualnych i rolników, zaciągających kredyty na cele produkcyjne, wyodrębnionych z sektora gospodarstw domowych. W analizie zostały wyróżnione kredyty operacyjne, kredyty inwestycyjne z wyodrębnieniem kredytów na nieruchomości i kredyty pozostałe.

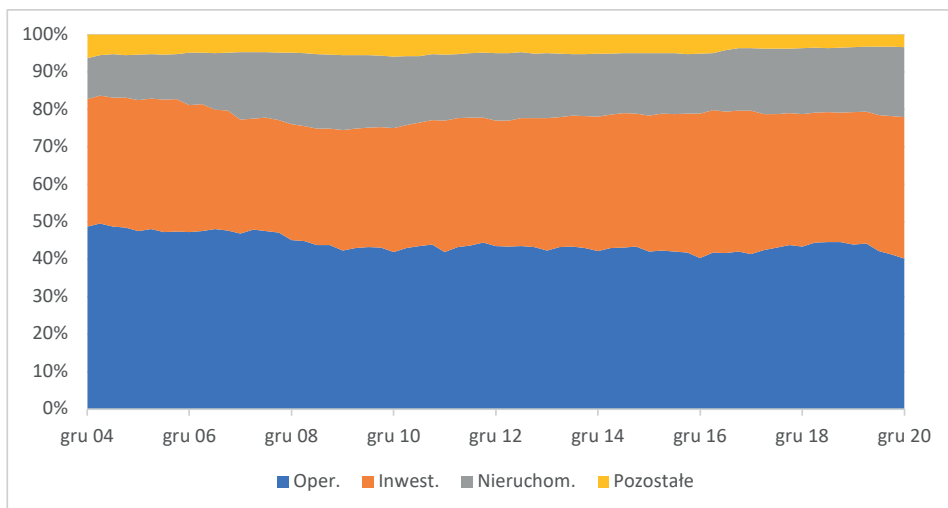
Wykres 4.9. Kredyty dla przedsiębiorstw – wolumen w podziale rodzajowym (2004–2020)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NBP.

Pobieżna analiza wykresu 4.9 pozwala stwierdzić, że łączny wolumen tych kredytów, startując z poziomu 160,6 mld zł na koniec grudnia 2004 r., wykazał się silną dynamiką w okresie od roku 2004 do pierwszej połowy 2009 r. ze średnią roczną stopą wzrostu wynoszącą 17,8%, po czym nastąpił przełom i spadki obserwowane do końca roku 2010. Dalszy wzrost wolumenu tego segmentu kredytów był już znacznie wolniejszy, osiągając w okresie 2010–2019 średnią stopę roczną 6,9%. Po maksimum osiągniętym w marcu 2020 r. (538,6 mld zł) mamy do czynienia ze spadkiem wolumenu, spowodowanym przez następstwa pandemii COVID-19.

Interesujące jest, że intensywny wzrost wolumenu kredytów dla przedsiębiorstw nie wiązał się z radykalnymi zmianami struktury rodzajowej (por. wykres 4.10). Na przestrzeni analizowanego okresu widzimy:

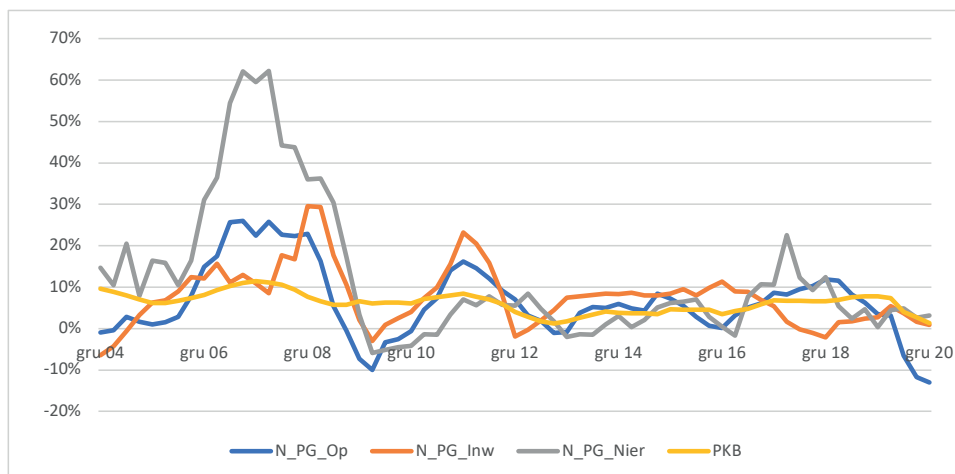
- powolny trend spadkowy udziału kredytów operacyjnych od 49,5% w czerwcu 2005 r. do 40,3% w grudniu 2016 r., z odwróceniem do marca 2020 r. (do poziomu 44,2%) i ponownym opadnięciem do 40,3% na przestrzeni roku 2020;
- wahający się udział kredytów inwestycyjnych, malejący w okresie 2004–2008 z poziomu 34,1% do 29,6%, rosnący do 38,6% do grudnia 2016 r., z odchyleniami nie przekraczającymi 4 punktów procentowych w dalszych kwartałach;
- udział kredytów na nieruchomości w okresie 2004–2009 rosnący o ponad 9 punktów procentowych (z 10,9% w grudniu 2004 r. do 20,1% w grudniu 2009 r.), by po niewielkich wahaniach ustabilizować się na poziomie rzędu 17% do końca 2019 r. i wzrosnąć do 18,8% na koniec roku 2020;
- pozostałe kredyty odgrywają marginalną rolę – ich udział zmniejszył się z poziomu 6,3% w grudniu 2004 r. do 3,2–3,3% na przestrzeni poszczególnych kwartałów 2020 r.

Wykres 4.10. Kredyty dla przedsiębiorstw – struktura rodzajowa (2004–2020)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NBP.

Biorąc pod uwagę wykresy 4.4 i 4.5, warto także przeanalizować relację między dynamiką kredytów dla przedsiębiorstw a dynamiką PKB z uwzględnieniem jej zróżnicowania dla wyróżnionych rodzajów kredytów. Zależność wolumenu tych kredytów od koniunktury gospodarczej jest wyraźna, aczkolwiek wpływ tego czynnika nie jest jednakowo silny. Widoczne są także pewne przesunięcia w czasie lokalnych szczytów akcji kredytowej i szczytów koniunktury gospodarczej – szczególnie w przypadku kredytów inwestycyjnych (por. wykres 4.11), których szczyt dynamiki obserwujemy na przełomie lat 2008–2009 (w przypadku kredytów na nieruchomości – nawet o rok wcześniej), co oznacza, że polska gospodarka z pewną inercją weszła w okres globalnego kryzysu finansowego, nie popadając w głęboką recesję w sferze realnej. Kolejna wyraźna wyżka dynamiki jest widoczna w roku 2011 (m.in. ze względu na zbieg inwestycji infrastrukturalnych związanych z przygotowaniem do mistrzostw piłkarskich Euro 2012 z potrzebami wynikającymi z konieczności zapewnienia wkładu własnego do inwestycji finansowanych ze środków UE w perspektywie 2007–2013). Wolumen kredytów operacyjnych charakteryzuje się podobnym rytmem zmienności, ale można zauważyć, że ich dynamika nie przyspiesza tak bardzo w okresach pomyślnej koniunktury, lecz za to silniej się obniża w okresach jej spadku. Może to wskazywać na fakt, że w górnej fazie cyklu koniunkturalnego przychody z działalności gospodarczej są na tyle wysokie, że zgromadzone w przedsiębiorstwach środki finansowe pozwalają na tworzenie buforów pozwalających na sprawne zarządzanie płynnością przy niewielkim wykorzystaniu kredytowania przez banki. Z kolei w dolnej fazie cyklu koniunkturalnego niepewność co do zdolności obsługi kredytów ze strony przedsiębiorstw każe ostrożniej podejmować decyzje o zaciąganiu długu, a z drugiej strony banki zacieśniają swą politykę kredytową, co w konsekwencji znacząco obniża sprzedaż tego rodzaju kredytów.

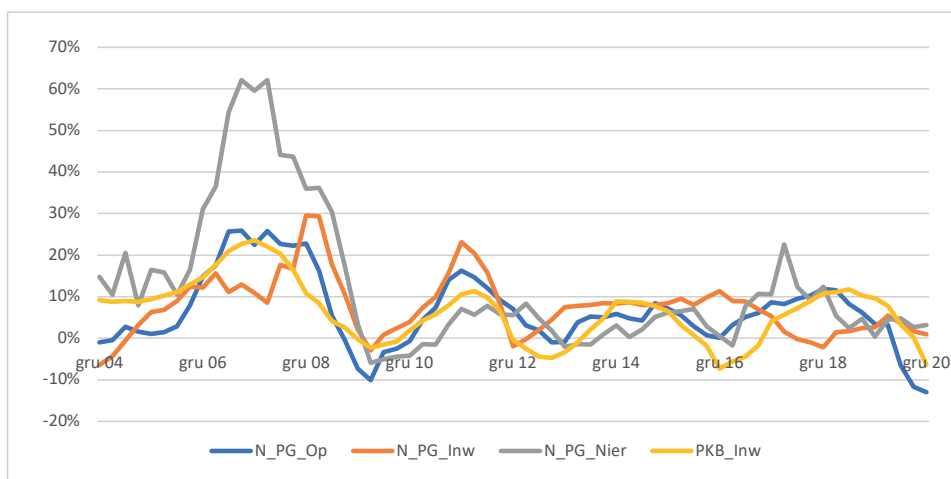

Wykres 4.11. Dynamika kredytów dla przedsiębiorstw w podziale rodzajowym a dynamika PKB (2004–2020)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NBP i GUS.

Trzeba też pamiętać, że pogłębienie spadku dynamiki, skutkujące także zmniejszeniem się wolumenu, widoczne w 2020 r. jest następstwem faktu, że w warunkach kryzysu spowodowanego przez pandemię COVID-19 głównymi narzędziami podtrzymywania płynności przedsiębiorstw stały się nie tylko skumulowane środki własne, ale także środki otrzymane jako wsparcie w ramach poszczególnych wariantów rządowej „tarczy finansowej”.

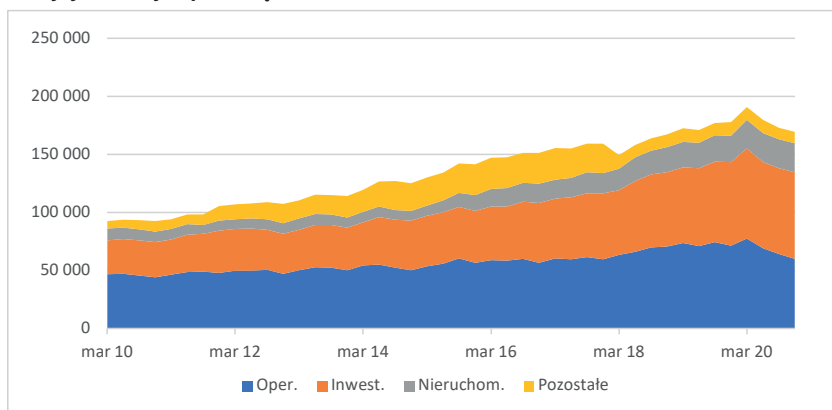
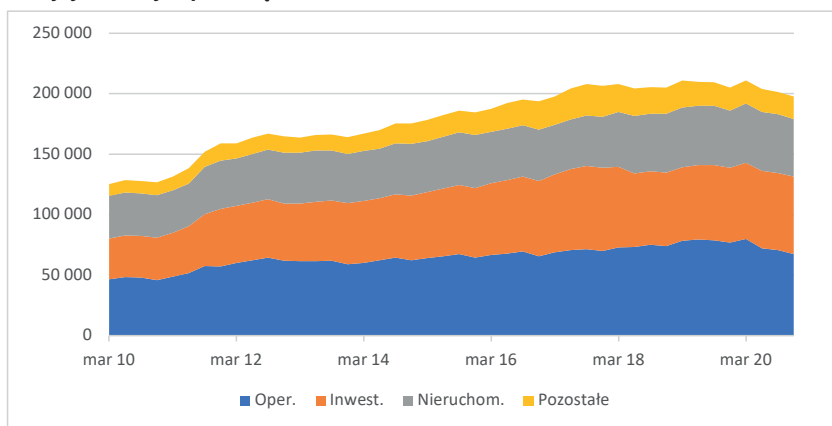
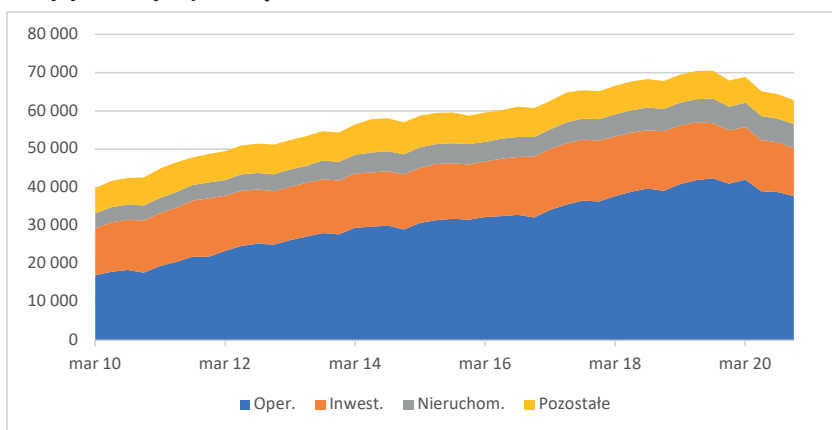
Wykres 4.12 prezentuje z kolei zależność dynamiki analizowanych agregatów rodzajowych kredytów dla przedsiębiorstw na tle dynamiki nakładów inwestycyjnych. Korelacja z tym wskaźnikiem koniunktury gospodarczej staje się jeszcze wyraźniejsza – uwidacznia się tu wyraźnie sezonowość inwestycji i kredytów inwestycyjnych, wynikająca z faktu, że realizacja prac budowlanych jest uzależniona od warunków atmosferycznych. Daje się przy tym zauważyć fakt, że spadek dynamiki kredytów inwestycyjnych (także kredytów na nieruchomości) następuje z pewnym opóźnieniem w stosunku do zmian w dynamice inwestycji, co może wynikać z faktu, że część wydatków inwestycyjnych, stanowiąca pokrycie wydatków na środki trwałe inne niż budowle, może być realizowana w późniejszym okresie (nie bez wpływu aktualizowanych przez kredytobiorców ocen własnej zdolności kredytowej, a także prognoz rozwoju koniunktury gospodarczej).

Wykres 4.12. Dynamika kredytów dla przedsiębiorstw w podziale rodzajowym a dynamika nakładów inwestycyjnych (2004–2020)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NBP i GUS.

Należy także zauważyć, że struktura rodzajowa kredytów dla przedsiębiorstw jest zróżnicowana dla przedsiębiorstw o różnej skali. Szczegółowe dane NBP umożliwiają przeanalizowanie tej struktury w podziale na kredyty dla dużych przedsiębiorstw, małych i średnich przedsiębiorstw oraz przedsiębiorców indywidualnych, począwszy od marca 2010 r. Wyraźnie zarysowują się pewne ogólne prawidłowości (por. wykres 4.13):

Kredyty dla dużych przedsiębiorstw**Kredyty dla dużych przedsiębiorstw****Kredyty dla dużych przedsiębiorstw****Wykres 4.13.** Segmentowe zróżnicowanie kredytów dla przedsiębiorstw w podziale rodzajowym**Źródło:** obliczenia własne na podstawie danych NBP.

- im większa skala przedsiębiorstwa, tym większy udział kredytów inwestycyjnych;
- udział kredytów operacyjnych silnie wzrasta w przypadku przedsiębiorców indywidualnych, zaś maleje w przypadku dużych przedsiębiorstw;
- małe i średnie przedsiębiorstwa wykazują zdecydowanie wyższy udział kredytów na nieruchomości, w porównaniu z pozostałymi przedsiębiorcami;
- oddane do dyspozycji przedsiębiorstw środki z tarczy finansowej, uruchomionej w związku z pandemią COVID-19, spowodowały wyraźne zmniejszenie zapotrzebowania na kredyty operacyjne we wszystkich segmentach przedsiębiorstw.

Tabela 4.5 kwantyfikuje tendencje zmian struktury rodzajowej kredytów zaciągniętych przez podmioty gospodarcze charakteryzujące się wyróżnionymi rozmiarami skali działania. Dla poszczególnych grup rodzajowych należności kredytowych zaprezentowano udziały w łącznym wolumenie kredytów dla danego segmentu klientów na koniec roku 2010 i 2020, a także najniższy i najwyższy poziom wskaźnika udziału w badanym okresie oraz kierunek zmian lub brak wyraźnego trendu (względna stabilizacja lub fluktuacje).

Tabela 4.5. Zróżnicowanie struktury rodzajowej kredytów dla przedsiębiorstw względem skali przedsiębiorstwa w okresie 2010–2020

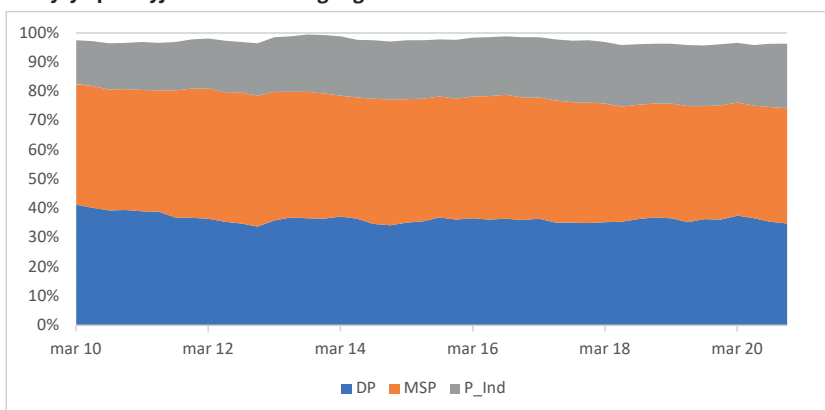
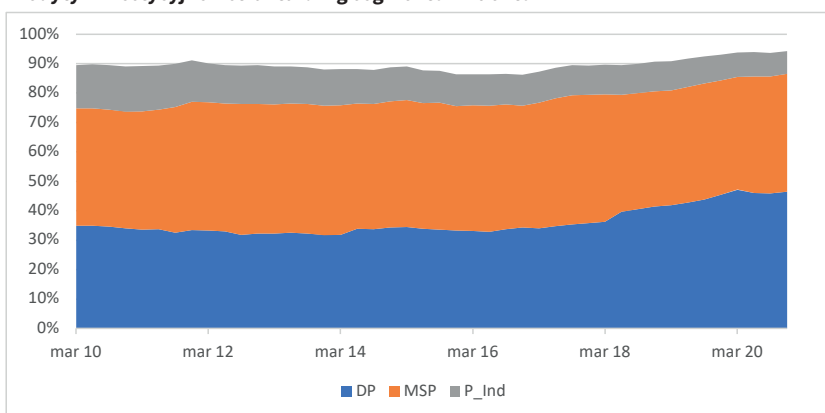
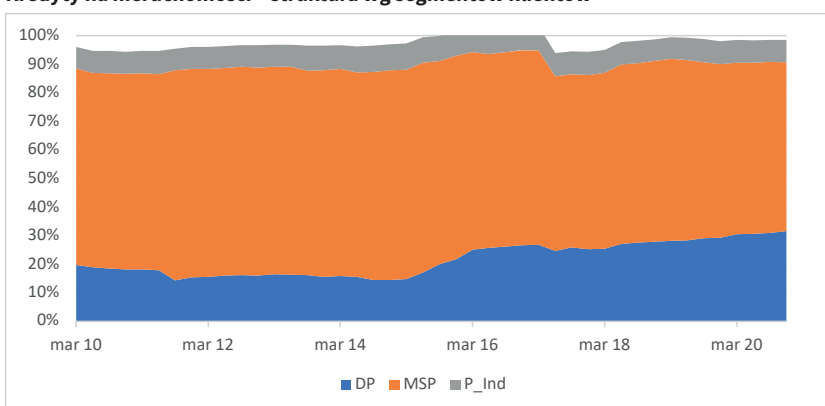
Wyszczególnienie		Udział kredytów (w %)			
		operacyjnych	inwestycyjnych	nieruchomości	pozostałych
Duże przedsiębiorstwa	2010	50,6 ↓	31,6 ↑	11,0 ↓↑	6,8 ↑↓
	min.	35,3	31,1	6,5	5,7
	max.	50,6	44,0	14,9	19,6
	2020	35,3	44,0	14,9	5,8
Małe i średnie przedsiębiorstwa	2010	37,3 ≈	26,7 ↑	28,2 ↓	7,8 ≈
	min.	33,9	26,7	20,1	7,6
	max.	38,8	33,3	28,2	12,5
	2020	34,2	32,5	23,9	9,4
Przedsiębiorcy indywidualni	2010	42,8 ↑	30,9 ↓	9,7 ↓↑	16,6 ↓
	min.	41,5	19,8	8,2	9,9
	max.	61,0	31,9	10,0	17,3
	2020	60,0	20,0	10,0	10,0

Objaśnienia: ↓ – wyraźny trend malejący, ↑ – wyraźny trend rosnący, ↓↑ lub ↑↓ – zmiana trendu, ≈ – fluktuacje.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NBP.

Inny punkt widzenia na ofertę kredytową dla przedsiębiorstw daje wykres 4.14 przedstawiający udział procentowy wyróżnionych segmentów klientów w wolumenie kredytów analizowanych rodzajów oferowanych podmiotom niefinansowym (z wyłączeniem osób fizycznych). Widoczna jest w szczególności:

- względna stabilność udziału poszczególnych grup przedsiębiorstw w wolumenie kredytów operacyjnych – na duże przedsiębiorstwa przypada średnio

Kredyty operacyjne – struktura wg segmentów klientów**Kredyty inwestycyjne – struktura wg segmentów klientów****Kredyty na nieruchomości – struktura wg segmentów klientów**

Wykres 4.14. Kredyty dla przedsiębiorstw w podziale rodzajowym – udział poszczególnych segmentów
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NBP.

- ok. 37% tych kredytów, na małe i średnie przedsiębiorstwa średnio ok. 42%, zaś na przedsiębiorców indywidualnych o połowę mniej (średnio ok. 19%);
- zwiększający się udział dużych przedsiębiorstw w kredytach inwestycyjnych (od 34% na koniec roku 2010 do 46% na koniec roku 2020), przy udziale małych i średnich przedsiębiorstw względnie ustabilizowanym na średnim poziomie ok. 42%, oraz udziale przedsiębiorców indywidualnych malejącym od 15% na koniec roku 2010 do 8% na koniec roku 2020;
 - w przypadku kredytów na nieruchomości udział dużych przedsiębiorstw wzrósł w analizowanym okresie z 18% do ok. 32%, udział małych i średnich przedsiębiorstw początkowo lekko wzrastał (z 68% w roku 2010 do ok. 73% w roku 2015), by do końca roku 2020 zmniejszyć się do ok. 59%, zaś udział przedsiębiorców indywidualnych był relatywnie stabilny, wynosząc średnio ok. 8%.

4.1.2. Struktura walutowa należności kredytowych

O strukturze walutowej należności kredytowych mówimy, biorąc pod uwagę walutę udzielenia kredytu. Wyróżnia się kredyty udzielone i obsługiwane w walucie krajowej (złotowe) bądź kredyty w walucie obcej (walutowe), w tym:

- kredyty walutowe *sensu stricto*, wypłacane i spłacane w walutach obcych,
- kredyty walutowe denominowane lub indeksowane do waluty obcej⁸.

Analiza popytu na kredyty ze strony klientów, czy polityki kredytowej banków pod kątem wyboru waluty kredytu powinna uwzględniać uwarunkowania, wynikające z:

- potrzeb, jakie mają być finansowane, generujących określone płatności na rynku krajowym (jak np. uiszczane w walucie krajowej zobowiązania

⁸ **Kredyt indeksowany** jest kredytem, którego wartość została w chwili zawierania umowy wyrażona w złotych. Kredyt wypłacany jest w złotych, a z chwilą jego wypłaty przez bank, saldo zadłużenia kredytobiorcy zostaje przeliczone na walutę obcą według bankowego kursu kupna obowiązującego w dniu wypłaty kredytu lub jego transzy. Indeksacji poddawane są również raty spłaty kredytu: w dniu wymagalności raty kredytowej bank przelicza ratę kredytu księgowaną w walucie obcej na złote po kursie sprzedaży tej waluty, wyznaczanym w wewnętrznej tabeli banku.

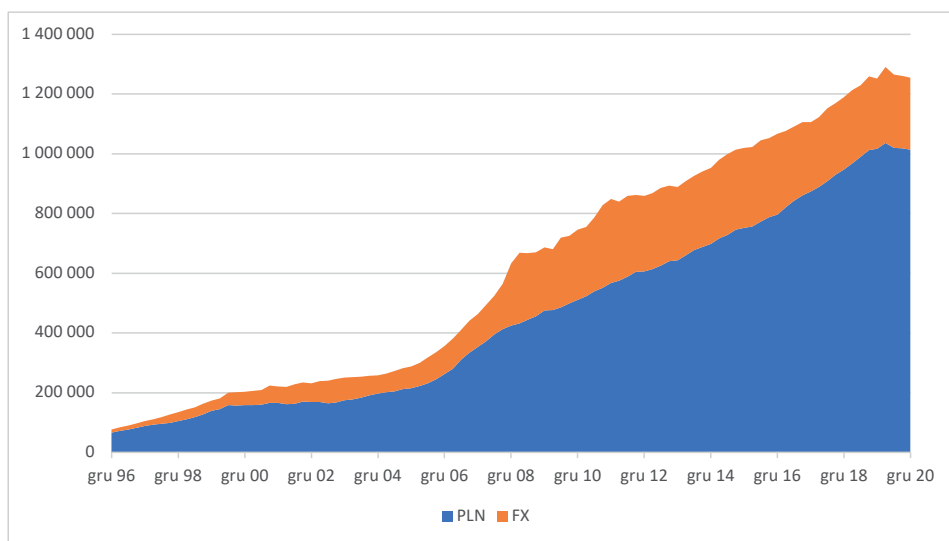
Kredyt denominowany jest kredytem, którego wysokość została wyrażona w walucie obcej, natomiast kredytobiorcy wypłacana jest jego równowartość w złotych. Przeliczenie równowartości kredytu wyrażonego w walucie obcej na złote odbywa się po kursie kupna wyznaczanym przez bank. Taki mechanizm oznacza, że kredytobiorca w chwili zawierania umowy nie wie, ile dokładnie otrzyma środków w złotych. Z uwagi na wahania kursowe pomiędzy dniem zawarcia umowy a dniem uruchomienia kredytu kredytobiorca może otrzymać kwotę w złotych niższą lub wyższą niż ta, o którą wnioskował. Raty spłaty kredytu, podobnie jak w przypadku kredytów indeksowanych, są przeliczane na złote po kursie sprzedaży tej waluty, wyznaczanym w wewnętrznej tabeli banku

(za: <https://www.rp.pl/Konsumenci/310129999-Jaka-jest-roznica-miedzy-kredytem-indeksowanym-a-denominowanym.html> [dostęp: 9.04.2021]).

z tytułu zakupu dóbr i usług, świadczenia pracownicze, zobowiązania publiczno-prawne) czy zagranicznym (zobowiązania uiszczane w walutach obcych np. z tytułu importu dóbr konsumpcyjnych czy inwestycyjnych);

- waluty, w której kredytobiorca osiąga przychody, z których obsługiwany byłby kredyt (wydana przez KNF *Rekomendacja S*, dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ekspozycjami kredytowymi finansującymi nieruchomości oraz zabezpieczonymi hipotecznie, poczynając od wersji z czerwca 2011 r. zaleca zapewnienie zgodności waluty ekspozycji kredytowej i przychodów, z których ta ekspozycja będzie spłacana);
- różnic pomiędzy warunkami udzielania kredytów złotych czy walutowych w zakresie oprocentowania, stosowanych zabezpieczeń, niezbędnego poziomu zdolności kredytowej, wkładu własnego itp.;
- swobodnej lub restrykcyjnej polityki państwa w zakresie obrotu dewizowego, zależnie od ogólnych uwarunkowań rynkowych;
- stopnia akceptacji ryzyka kursowego, związanego z niepewnością co do przyszłego kształtowania się kursów walutowych, istotnie wpływającego na zdolność do prawidłowej obsługi kredytu.

Trzeba też przyznać, że zmienność kursów wymiany walut utrudnia zarówno historyczne analizy statystyczne, jak i konstrukcję prognoz w zakresie kształtowania się kredytów walutowych.

Wykres 4.15. Wolumen kredytów w podziale na złotowe i walutowe (1996–2020)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych miesięcznych NBP.

Najwcześniejsze dostępne dane (por. wykres 4.15 i tabelę 4.6) pokazują, że w latach 90. XX w. udział kredytów walutowych w ogólnym wolumenie należności banków od pozostałych sektorów gospodarki (włącznie z sektorem rządowym

i samorządowym) był stosunkowo niewielki, składając się w przeważającej części z kredytów walutowych *sensu stricte* dla przedsiębiorstw, przy śladowym wręcz udziale pozostałych sektorów (por. wykres 4.16). Znaczące zwiększenie roli kredytów walutowych nastąpiło w okresie 2002–2004 ze względu na perspektywę wejścia Polski do Unii Europejskiej i dokonane w roku 2002 w ramach przedakcesyjnego porządkowania systemu prawnego poluzowanie prawa dewizowego – dało ono bankom przyzwolenie na prowadzenie kantorowych operacji skupu i sprzedaży walut obcych, co stworzyło możliwości udzielania kredytów denominowanych i indeksowanych w walucie obcej, zaś obsługiwanych w walucie polskiej. Możliwości te zostały wykorzystane przez banki zwłaszcza w ofercie kredytów mieszkaniowych i konsumpcyjnych (głównie samochodowych) dla osób prywatnych – wolumen walutowych kredytów mieszkaniowych już w roku 2002 okazał się wyższy, niż kredytów złotych przeznaczonych na ten cel.

Tabela 4.6. Struktura walutowa należności banków od pozostałych sektorów, 1996–2020 (w %)

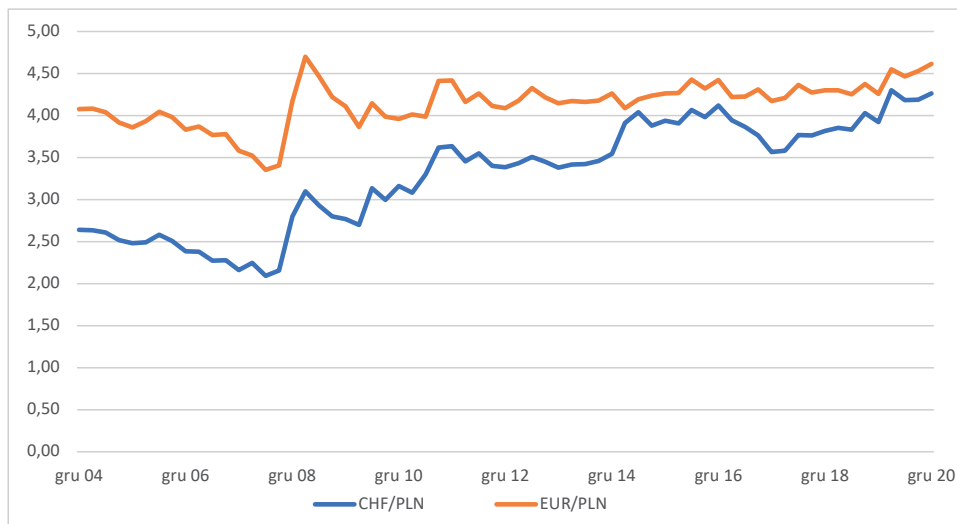
Na koniec roku	Należności banków	W tym:		
	N_SK	N_OP_M	N_OP_K	N_PG
1	2	3	4	5
1996	12,800	1,981	1,194	15,269
1997	15,755	7,847	2,228	19,079
1998	21,785	8,725	4,569	26,567
1999	20,345	8,951	4,277	26,130
2000	22,111	22,761	6,785	26,553
2001	24,779	49,730	8,177	28,040
2002	26,696	58,697	12,443	28,344
30.06.2003 (max.)			18,089	
30.09.2003 (max.)				31,656
2003	30,295	63,126	16,644	30,575
2004	23,669	56,562	11,347	22,253
2005	25,217	63,524	10,738	20,265
2006	26,351	63,887	9,215	18,764
2007	23,703	55,248	6,814	15,485
2008	32,836	69,580	8,783	20,599
31.03.2009 (max.)	35,245	71,402		
2009	30,772	65,061	7,185	20,020

1	2	3	4	5
2010	31,477	63,081	7,335	18,400
2011	33,134	61,921	8,364	20,283
2012	29,348	55,332	7,149	17,082
2013	27,648	50,075	6,123	17,066
2014	26,766	46,311	5,215	18,245
2015	26,268	44,061	4,857	19,106
2016	25,298	41,009	4,219	19,029
2017	20,880	33,772	3,064	15,863
2018	20,396	30,807	2,613	16,670
2019	18,772	27,073	2,194	16,336
2020	19,141	25,265	2,177	18,045

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych miesięcznych NBP.

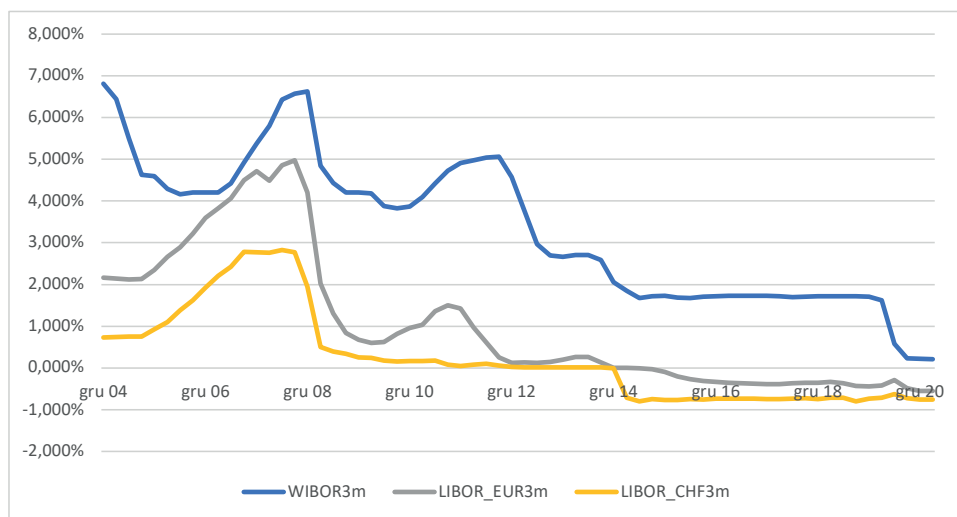
Akces Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. i związana z tym poprawa sytuacji finansowej eksporterów spowodowały względne zmniejszenie zainteresowania przedsiębiorstw kredytami walutowymi. Zresztą z punktu widzenia istoty kredytu mówimy w tym przypadku na ogół o kredytach walutowych *sensu stricte*, udzielanych i spłacanych w walucie obcej, w której eksporterzy uzyskują przychody. Natomiast jako przedmiot głębszych analiz obierzemy tu mieszkaniowe kredyty denominowane lub indeksowane w walucie obcej, generujące obserwowane dziś znaczące ryzyko natury prawnej i potencjalne negatywne skutki finansowe.

Trzeba przyznać, że w momencie udostępnienia tych form kredytu polskim klientom perspektywa pomyślnej koniunktury gospodarczej, oznaczającej poprawę sytuacji dochodowej gospodarstw domowych, łączyła się z umacnianiem się polskiego złotego względem euro i franka szwajcarskiego (podstawowych walut, w jakich uruchomione zostały kredyty walutowe), obserwowanym do wybuchu globalnego kryzysu finansowego w roku 2008 (por. wykres 4.16) oraz faktem, że oprocentowanie kredytów walutowych przez cały analizowany okres było nominalnie znacznie niższe w porównaniu z kredytami złotowymi (por. wykres 4.17). Stanowiło to istotną zachętę do wyboru tej formy kredytów przez kredytobiorców. Niższe koszty obsługi kredytów walutowych w porównaniu z kredytami złotowymi umożliwiły bankom ekspansję sprzedaży poprzez wyższe oceny zdolności kredytowej. Same banki osiągały natomiast znaczące korzyści z wymiany walutowej, wirtualnie kupując waluty od kredytobiorców w momentach uruchomienia transz kredytów po kursie kupna i równie wirtualnie sprzedając waluty po odpowiednio wyższym kursie sprzedaży w celu obsłużenia operacji spłat rat kapitałowych i odsetek wyrażonych w walutach.

Wykres 4.16. Kurs wymiany franka szwajcarskiego i euro (2004–2020)

Źródło: NBP (kursy średnie na koniec poszczególnych miesięcy).

Wykres 4.17. Stopy procentowe 3M (WIBOR, LIBOR EUR, LIBOR CHF)

– średnie miesięczne 2004–2020

Źródło: <https://www.money.pl/pieniadze/depozyty/walutowearch/> [dostęp: 20.06.2021];
https://www.money.pl/pieniadze/depozyty/zlotowearch [dostęp: 20.06.2021].

Groźącego ryzyka kursowego nie brano pod uwagę w dostatecznym stopniu – banki wiodące w sprzedaży denominowanych czy indeksowanych kredytów walutowych zabezpieczały swe pozycje walutowe najczęściej przez operacje swapowe ze swoimi zagranicznymi inwestorami strategicznymi, natomiast klienci liczyli na utrzymanie się stabilnych trendów kursów wymiany złotego, stabilny kurs

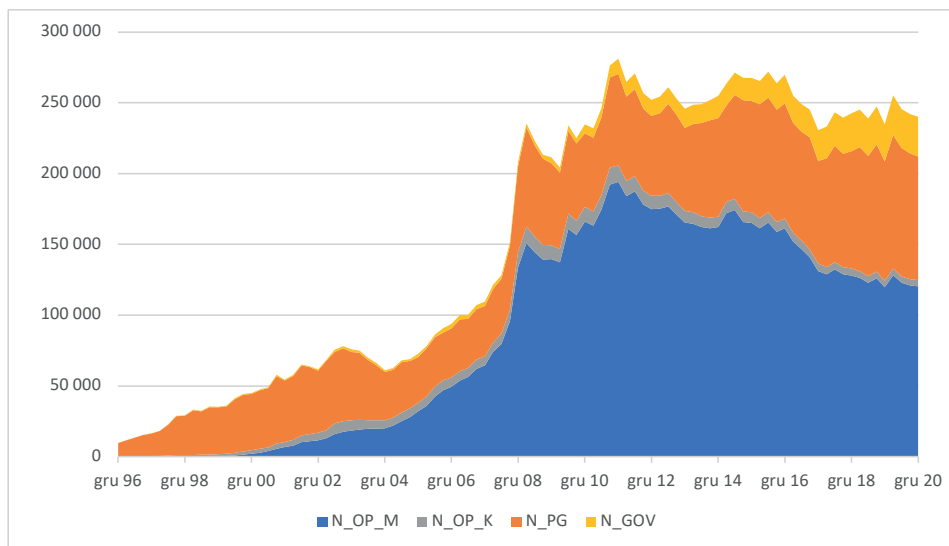
franka szwajcarskiego względem euro, a w dalszym horyzoncie czasowym wejście Polski do strefy euro, oznaczające utrwalenie niskiego oprocentowania kredytów i praktyczną eliminację ryzyka kursowego. O ryzyku walutowym wspominały natomiast pozostałe banki komercyjne, zgłaszając na forum Związku Banków Polskich już w 2005 r. inicjatywę rozwiązań legislacyjnych, które ograniczyłyby skalę rosnącego zadłużenia w walutach obcych poprzez wprowadzenie formalnego zakazu udzielania kredytu w walucie innej, niż waluta przychodów kredytobiorcy⁹. Wobec braku podstaw prawnych wprowadzenia takiego ograniczenia swobody kształtowania umów w obrocie gospodarczym oraz uznania przez UOKiK i rządzących polityków, że nie powinno się gospodarstwom domowym ograniczać dostępności mieszkań, Komisja Nadzoru Bankowego wprowadziła stosunkowo umiarkowane restrykcje, zalecając w *Rekomendacji S* stosowanie przy hipotecznych kredytach walutowych zaostrzonej oceny zdolności kredytowej (koszty obsługi kredytu kalkulowane przy założeniu stopy oprocentowania równej oprocentowaniu kredytów złotych i kapitału kredytu zwiększonego o 20%, zaś w ramach monitoringu udzielonych kredytów coroczna stress-testowa analiza wpływu na zdolność kredytową osłabienia złotego o 30%, utrzymującego się przez okres 12 miesięcy)¹⁰.

Warunki sprzedaży mieszkaniowych kredytów walutowych były sprzyjające do lata 2008 r., czyli do momentu materializacji efektów globalnego kryzysu finansowego. Na koniec lipca 2008 r. kurs szwajcarskiego franka względem złotego osiągnął historyczne minimum (1,96). Wolumen mieszkaniowych kredytów walutowych dynamicznie rósł (por. wykres 4.18), osiągając na koniec I kwartału 2009 r. maksimum w postaci 71,4% udziału w wolumenie kredytów mieszkaniowych ogółem (na poziomie rzędu 48 mld CHF, czyli równowartości ok. 148 mld zł – dla porównania wolumen złotych kredytów mieszkaniowych wynosił wówczas 61 mld zł). Stopa procentowa LIBOR CHF 3m, będąca benchmarkiem znakomitej większości tych kredytów (przy śladowym wręcz początkowym udziale pozostałych walut, w tym przy zwiększającym się udziale euro, który od dłuższego czasu utrzymuje się na średnim poziomie ok. 17,2%¹¹ – por. wykres 4.19), dochodziła wówczas do poziomu 2,8% p.a. (dla porównania średnia stopa WIBOR 3m w czerwcu 2008 r. była znacznie wyższa, lekko przekraczając 6,4%).

9 *Biała księga kredytów frankowych w Polsce*, marzec 2015, Związek Banków Polskich, Warszawa 2015, s. 4, <https://www.zbp.pl/Aktualnosci/Stanowiska-i-komentarze/Repozytorium-materialow-dot-kredytow-CHF> [dostęp: 7.01.2022].

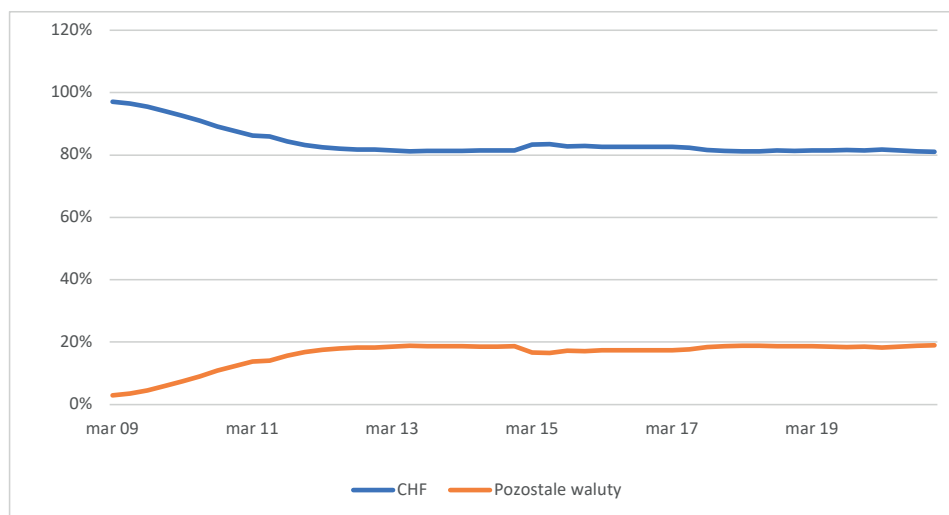
10 Komisja Nadzoru Bankowego, *Rekomendacja S dotycząca dobrych praktyk w zakresie ekspozycji kredytowych zabezpieczonych hipotecznie*, Biuro Polityki Nadzorczej GINB, Warszawa 2006, Rekomendacja 11, s. 8.

11 Obliczenia własne na podstawie miesięcznych danych o strukturze walutowej kredytów mieszkaniowych gospodarstw domowych, publikowanych przez KNF począwszy od 2014 r. Waluty inne niż CHF i EUR wykazują udział lekko rosnący od 1,5% w roku 2014 do 4,5% w roku 2020.

Wykres 4.18. Wolumen kredytów walutowych – podział rodzajowy (1996–2020)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych miesięcznych NBP.

Wykres 4.19. Udział kredytów CHF w mieszkaniowych kredytach walutowych (2009–2020)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych miesięcznych NBP.

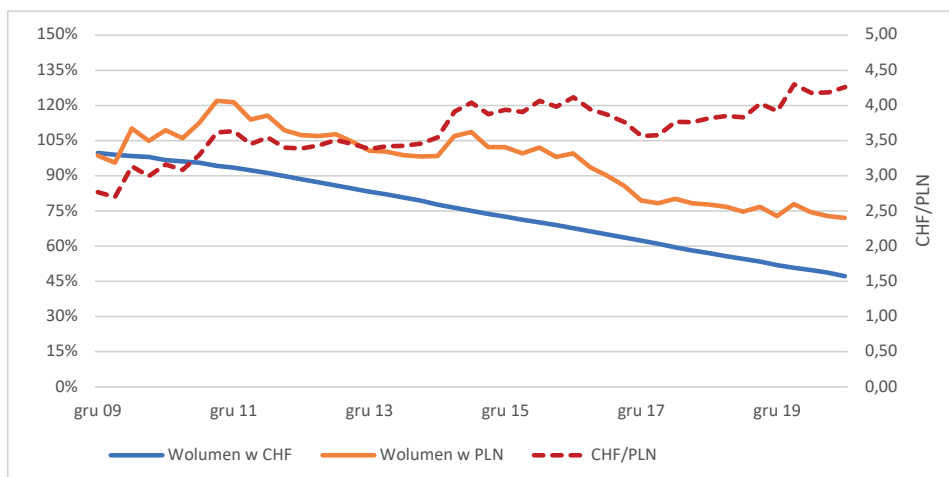
Spośród następstw kryzysu negatywnych z punktu widzenia działalności polskich banków w zakresie kredytów walutowych, dwa czynniki okazały się szczególnie istotne:

- **skokowe osłabienie się złotego** – między lipcem 2008 r. a marcem 2009 r. kurs CHF/PLN wzrósł z 1,96 do 3,10, tj. o ponad 58%. W dalszych latach mamy do czynienia z fluktuacjami wokół ogólnego trendu wzrostowego ze średnim rocznym tempem ok. 2,7%, aż do osiągnięcia poziomu 4,26 na koniec grudnia 2020 r. (por. wykres 4.16). Jest to efekt tego, że w warunkach kryzysowych waluta szwajcarska jest traktowana jako „bezpieczna przystań”, co przy rosnącej awersji do ryzyka powoduje silne wahania jej kursu względem pozostałych walut, którym to wahaniom nie jest się w stanie przeciwstawić z dostateczną siłą nawet polityka kursowa Szwajcarskiego Banku Narodowego (SNB)¹²;
- odpowiedzią banków centralnych na kryzys było **obniżenie stóp procentowych** (nawet do ujemnego poziomu – stopa interwencyjna dla CHF wynosi dziś –0,75%, zaś dla EUR –0,50%), mające na celu ułatwienie dostępu do pieniądza i zapewnienie niskiego kosztu obsługi długu. Przyniosło to dla polskich banków istotne obniżenie przychodów odsetkowych od kredytów walutowych, ale skorzystali na tym kredytobiorcy, którym został obniżony koszt odsetkowy kredytów. Skompensowało to częściowo zwiększenie równowartości złotowej spłacanych rat kapitałowych i odsetkowych kredytów walutowych, zmniejszając zagrożenie dla zdolności kredytowej klientów.

Istotny wzrost ryzyka kursowego zapoczątkował odwrót od sprzedaży mieszkaniowych kredytów denominowanych bądź indeksowanych we frankach szwajcarskich – po roku 2009 ich wolumen wyrażony w CHF zaczął się zmniejszać w średnim tempie po ok. 600 mln CHF kwartalnie¹³ (por. wykres 4.20, prezentujący aktualny poziom wolumenu jako procent wyżej opisanego osiągniętego poziomu maksymalnego), jeszcze zanim modyfikacja *Rekomendacji S* z 2011 r. wprowadziła wymóg zgodności waluty ekspozycji kredytowej i waluty przychodów, z których ta ekspozycja byłaby spłacana. Równowartość tych kredytów w złotych, uzależniona od wahań kursu CHF/PLN, wzrastała jeszcze do końca III kwartału 2011 r. (do kwoty 164,2 mld zł). Przejście w trend spadkowy zostało ponownie zakłócone w roku 2015 przez wspomniane wyżej perturbacje kursowe związane z uwolnieniem kursów wymiany franka szwajcarskiego. Na koniec 2020 r. saldo złotowe wynosiło ok. 97 mld zł (równowartość 22,7 mld CHF po ówczesnym kursie).

12 Gdy w dniu 15.01.2015 r. Szwajcarski Bank Narodowy ogłosił zaprzestanie interwencji na rzecz osłabienia franka, śróddzienne kwotowania CHF kształtowały się na poziomie 5,00 zł, zaś finalny średni dzienny kurs NBP wzrósł do 4,16, podczas gdy dzień wcześniej wynosił on 3,57. Co prawda, w następnych dniach stycznia 2015 r. napięcie na rynku opadło, ale kurs CHF nie wrócił już do wcześniejszych poziomów, rosnąc w momentach zaburzeń rynkowych. Na przykład w dniu 24.03.2020 r., w początkowym stadium pandemii COVID-19, zanotowano kurs 4,35, zaś grudeń 2020 r. zakończył się z kursem 4,26.

13 Obliczenie własne dla okresu pomiędzy 31.12.2010 r. a 31.12.2020 r.

Wykres 4.20. Spłacalność mieszkaniowych kredytów CHF a kurs wymiany CHF/PLN (2009–2020)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych miesięcznych NBP.

Pewnym ułatwieniem dla kredytobiorców spłacających kredyty denominowane lub indeksowane w walucie obcej, pozwalającym ograniczyć koszt obsługi kredytu, była także modyfikacja prawa bankowego wprowadzona w lipcu 2011 r. w tzw. ustawie antyspreadowej¹⁴, pozwalająca dokonywać spłaty rat kapitałowo-odsetkowych lub przedterminowe spłaty części lub całości kredytu bezpośrednio w walucie kredytu.

Ważną inicjatywą banków, zmierzającą do zmniejszenia skutków negatywnego wpływu ryzyka kursowego na zdolność kredytową kredytobiorców, jaki zmaterializował się po uwolnieniu kursów wymiany franka szwajcarskiego przez SNB, był tzw. „sześciopak” ulg zaproponowany przez ZBP w dniu 23.01.2015 r. w celu zapewnienia klientom utrzymania rat mieszkaniowych kredytów walutowych na poziomie niższym lub równym w stosunku do poziomu sprzed 15.01.2015 r.:

- uwzględnienie ujemnej stawki LIBOR przy wyliczaniu wysokości należnych odsetek,
- istotne zmniejszenie tzw. *spreadu* walutowego (pierwotnie zaproponowano tu okres 6-miesięczny, ale w praktyce był on przedłużany decyzjami poszczególnych banków),
- wydłużenie na wniosek klienta, okresu spłaty lub okresowe zawieszenie spłaty raty kapitałowej (wnioski te mogłyby być składane wyłącznie przez kredytobiorców zamieszkujących kredytowaną nieruchomość),

¹⁴ Ustawa z dnia 29 lipca 2011 r. o zmianie ustawy Prawo bankowe i niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2011 r. poz. 984).

- rezygnacja z żądania nowego zabezpieczenia oraz ubezpieczenia kredytu wobec kredytobiorców terminowo spłacających raty kredytowe,
- umożliwienie kredytobiorcom bezprowizyjnej zamiany waluty kredytu z CHF na PLN po kursie zbliżonym do średniego kursu NBP,
- uelastycznienie zasad restrukturyzacji kredytów hipotecznych dla klientów zamieszkujących kredytowane nieruchomości¹⁵.

Wprowadzone rozwiązania przyczyniły się do tego, że pomimo istotnego pogorszenia się warunków spłacania hipotecznych kredytów walutowych, kredyty te są relatywnie lepsze jakościowo w porównaniu z innymi rodzajami, gdy bierze się pod uwagę relację należności ze stwierdzoną utratą wartości do kwoty należności brutto danego rodzaju (por. dalsze analizy przedstawione w rozdziale 4.2, a szczególnie tabelę 4.7). Istotnym problemem staje się natomiast **ryzyko prawne** związane z kwestionowaniem niektórych zasad ich udzielenia w aspekcie ochrony praw konsumentów jako „słabszej strony” umów kredytowych. W szczególności kwestionowane są zasady (lub ich brak) ustalania przez banki kursów kupna i sprzedaży walut obcych, utrudniające rzetelne oszacowanie kwot spłat, jak też kwoty zadłużenia pozostającej do spłaty, co jest przedmiotem zarzutów stawianych w coraz liczniejszych sprawach spornych rozstrzyganych sędow. Rozwiązanie tych problemów przez przewalutowanie tych kredytów na złotowe (według zasad ustalonych ustawowo lub w drodze ugody banków z klientami) wymaga wcześniejszego wyjaśnienia licznych wątpliwości prawnych i ustalenia jednolitego sposobu postępowania, satysfakcjonującego obie strony sporu – banki, które zaangażowały się w sprzedaż spornych kredytów, i samych kredytobiorców. Niejako trzecią stroną tego sporu są pozostali klienci banków i system bankowy jako całość, gdyż skala wchodzących w grę kosztów związanych z przewalutowaniem może obciążyć kapitały banków w stopniu zagrażającym ich adekwatności kapitałowej, co w najbardziej pesymistycznych scenariuszach oznacza istotne zagrożenie dla stabilności polskiego systemu bankowego. Patrząc z innej strony, trzeba też zauważyć, że przewalutowanie spowoduje pewne odciążenie wymogu adekwatności kapitałowej, gdyż pociągnie za sobą zmniejszenie łącznej ekspozycji na ryzyko: hipoteczne kredyty złotowe mają narzuconą wagę ryzyka 35%, podczas gdy hipoteczne kredyty walutowe mają „karną” wagę 150% (w przypadku banków stosujących własne modele ryzyka zmniejszony zostanie wymóg „add-on”). Ale w tej chwili trudno jest przewidzieć zarówno skalę obciążeń finansowych, jak też okres, na jaki te obciążenia zostaną rozłożone.

15 *Biała księga kredytów frankowych...*, s. 117.

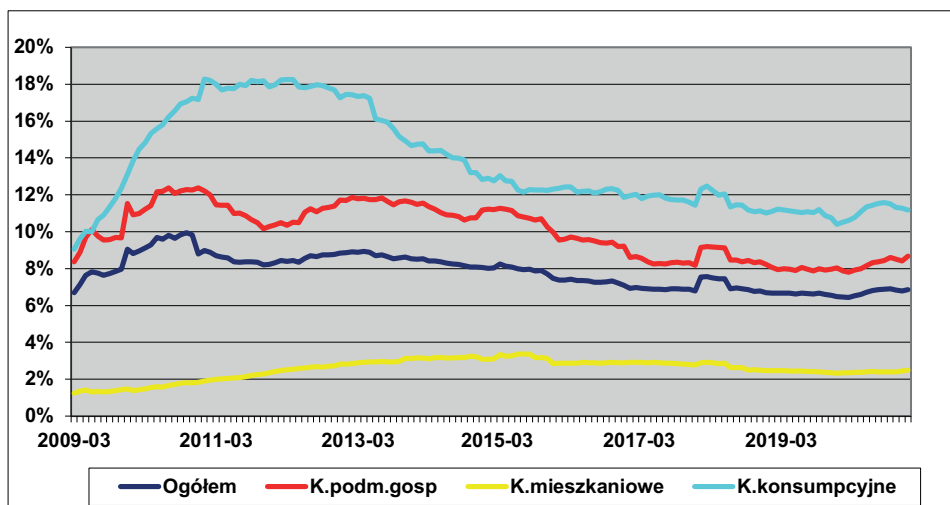
4.2. Kredyty nieobsługiwane (NPL)

4.2.1. Struktura jakościowa należności kredytowych

Ze względu na istotne znaczenie strat kredytowych dla wyniku finansowego i bazy kapitałowej poszczególnych instytucji udzielających kredytów, a także dla stabilności rynku bankowego i utrzymywania możliwości finansowego wspierania działalności realnej sfery gospodarki poprzez kredytowanie, w analizie czynników kształtujących politykę kredytową banków nie można pominąć zagadnienia kredytów nieobsługiwanych (*Non-Performing Loans* – w skrócie: NPL).

Ze względu na dostępność opublikowanych danych analizę kredytów nieobsługiwanych można przeprowadzić w przedziale czasowym lat 2009–2020. Lata te należałoby podzielić na co najmniej trzy okresy, zróżnicowane pod względem wynikowej jakości portfela kredytowego i dobrze zarysowane na wykresie prezentującym udział należności ze stwierdzoną utratą wartości w wolumenie należności brutto od sektora niefinansowego dla kredytów ogółem, kredytów dla przedsiębiorstw, kredytów konsumpcyjnych i mieszkaniowych (por. wykres 4.21):

- okres 2009–2012 – z widocznymi oddziaływaniami globalnego kryzysu finansowego (pogorszenie wartości wskaźnika ze względu na wzrost wolumenu należności ze stwierdzoną utratą wartości szybszy niż wzrost wolumenu brutto kredytów ogółem);

Wykres 4.21. Sektor bankowy ogółem: udział należności ze stwierdzoną utratą wartości w wolumenie należności brutto od sektora niefinansowego dla wybranych grup kredytów (marzec 2009 – grudzień 2020)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych miesięcznych NBP.

- okres 2013–2019 – faza wzrostowa cyklu koniunkturalnego przyczynia się do względnej poprawy jakości portfela należności kredytowych, z dynamiką wolumenu należności ze stwierdzoną utratą wartości niższą w porównaniu z przyspieszającą dynamiką wolumenu kredytów ogółem;
- okres zapoczątkowanego w pierwszym kwartale 2020 r. kryzysu związanego z pandemią COVID-19, charakteryzujący się względnym pogorszeniem jakości portfela, spowodowanym przez obserwowany spadek wolumenu kredytów ogółem.

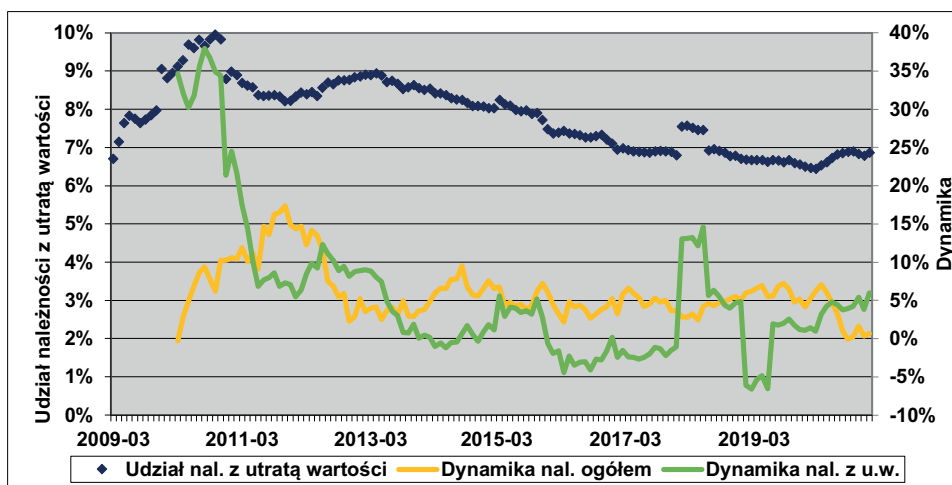
Porównując jakość portfela należności w złotych i należności z tytułu kredytów denominowanych lub indeksowanych w walutach obcych (w skrócie: kredytów walutowych) na podstawie publikowanych danych, zauważymy, że w miesięcznych danych udostępnianych przez KNF w podziale na waluty prezentowane są jedynie należności z tytułu kredytów mieszkaniowych. Szerszą informację na ten temat zawierają dane miesięczne NBP, ale specyfikacja rodzajowa i walutowa należności ogółem i należności ze stwierdzoną utratą wartości nie jest kompletna. Pozwala to więc jedynie na stwierdzenie, że jakość portfela należności jest zdecydowanie wyższa w przypadku kredytów walutowych dla podmiotów gospodarczych (zarówno dla dużych przedsiębiorstw, jak i MSP), ulegając poprawie na przestrzeni lat 2014–2019, natomiast odwrotna sytuacja panuje w zakresie kredytów mieszkaniowych: jakość kredytów we frankach szwajcarskich jest obecnie gorsza, co jest niewątpliwie rezultatem negatywnego wpływu zmian kursu franka szwajcarskiego (a zwłaszcza jego uwolnienia w styczniu 2015 r., dokonanego przez Szwajcarski Bank Narodowy) na sytuację finansową kredytobiorców. Ogólny trend jakości kredytów walutowych jest zbieżny z trendem dla kredytów złotych – por. tabelę 4.7, gdzie uwzględniono sytuację w momencie początkowym publikacji danych (I kw. 2014), w momencie wdrożenia standardu MSSF 9 (I kw. 2018), tuż przed wybuchem pandemii COVID-19 (IV kw. 2019) oraz w warunkach pandemii (IV kw. 2020) – malejący w okresie 2014–2019, zaś rosnący w warunkach kryzysu COVID-19. Nie stwierdza się jedynie zmiany kierunku trendu jakości złotych kredytów mieszkaniowych.

Tabela 4.7. Porównanie udziału należności ze stwierdzoną utratą wartości (w %) dla kredytów złotych i walutowych w wybranych segmentach klientów

Według stanu na dzień	Kredyty dla dużych przedsiębiorstw		Kredyty dla MSP		Kredyty mieszkaniowe	
	zł	walutowe	zł	walutowe	zł	CHF
31.03.2014	11,03	5,56	14,00	8,50	3,80	2,70
31.03.2018	6,37	5,38	13,03	7,30	2,61	3,85
31.12.2019	5,14	4,05	12,52	7,01	2,07	3,36
31.12.2020	5,09	4,89	13,55	8,13	2,06	4,23

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych miesięcznych NBP.

Wykres 4.22 wskazuje na utrzymującą się od roku 2012 do 2019 wyraźną przewagę dynamiki wolumenu należności brutto ogółem (stanowiącego mianownik wskaźnika) nad dynamiką wolumenu NPL (stanowiącego licznik wskaźnika), co powodowało obserwowany spadek poziomu wskaźnika udziału należności z utratą wartości w należnościach ogółem. Anomalie widoczne na przełomie 2017 i 2018 roku w postaci przejściowego przyspieszenia dynamiki i wzrostu wskaźników udziału należności ze stwierdzoną utratą wartości są efektem zmian klasyfikacyjnych w ramach sprawozdawczości obowiązkowej banków do NBP (FINREP) oraz korektami związanymi z obowiązkiem zaliczania do wartości bilansowej brutto również odsetek od należności zaliczanych do fazy 3 (wcześniej klasyfikowanych jako tzw. odsetki zastrzeżone). Jak wynika z danych opublikowanych przez KNF¹⁶, znaczna część tych odsetek została po okresie ok. pół roku spisana z bilansu w ciężar rezerw.

Wykres 4.22. Sektor bankowy ogółem: udział należności ze stwierdzoną utratą wartości w wolumenie należności brutto od sektora niefinansowego na tle dynamiki należności (marzec 2009 – grudzień 2020)

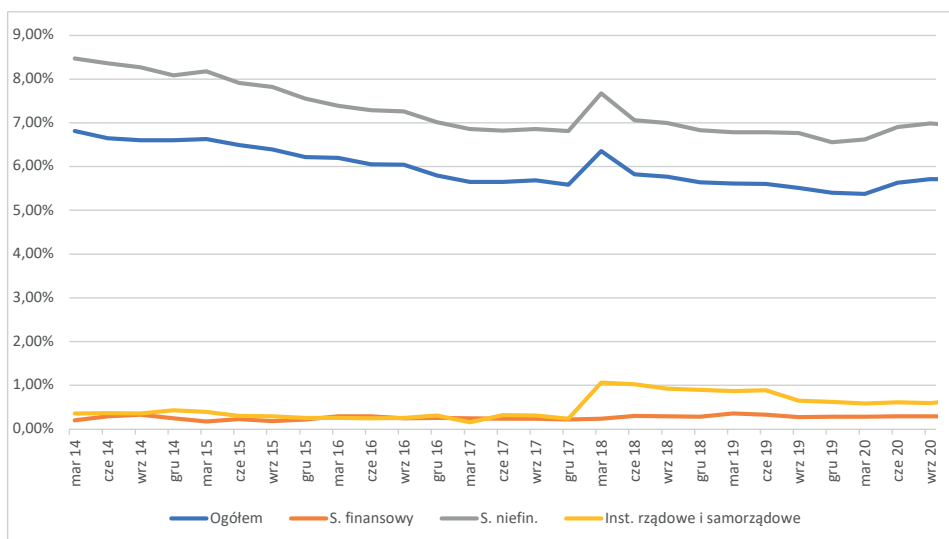
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych miesięcznych NBP.

Dalszy ciąg analizy opiera się na metodologicznie spójnych danych na koniec poszczególnych kwartałów¹⁷, publikowanych przez KNF, począwszy od 2014 r., dla sektora niefinansowego. Ten wybór jest umotywowany faktem, że o ogólnym poziomie jakości należności kredytowych decyduje przede wszystkim sytuacja panująca w tym właśnie sektorze, gdyż w pozostałych sektorach mamy

16 Informacja na temat sytuacji sektora bankowego w 2019 roku, KNF, Warszawa, czerwiec 2020 r., s. 32.

17 Przypomnijmy, że dane na koniec kwartału są najbardziej miarodajne ze względu na fakt, że w rytmie kwartalnych okresów sprawozdawczych realizowany jest w bankach przegląd jakości portfela należności kredytowych skutkujący odpowiednią reklasyfikacją należności pomiędzy fazami 1–3 i korektami (w górę lub w dół) odpisów z tytułu utraty wartości.

do czynienia z udziałem stosunkowo niewielkim (rzędu ułamka procenta) i względnie stabilnym, bez istotnej podatności na ogólną sytuację makroekonomiczną. Ilustruje to dobrze wykres 4.23, który prezentuje udział należności kredytowych ze stwierdzoną utratą wartości (począwszy od 2018 r. klasyfikowanych jako znajdujące się w fazie 3) w poszczególnych sektorach rynku bankowego: finansowym, niefinansowym oraz instytucji rządowych i samorządowych¹⁸. Wyraźnie potwierdza się tu trwający do pierwszego kwartału 2020 r. trend poprawy jakości należności z minimum w grudniu 2019 r. na poziomie 6,56% (o 1,91 punktu procentowego mniej niż na koniec marca 2014 r.).

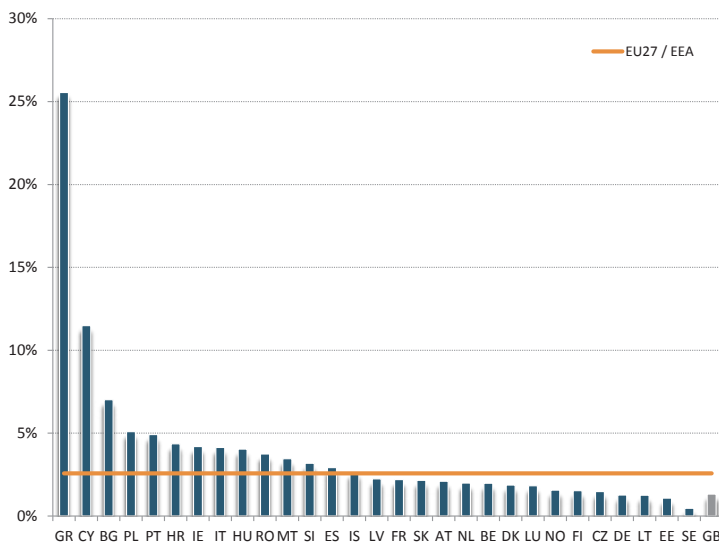
Wykres 4.23. Udział należności ze stwierdzoną utratą wartości w poszczególnych sektorach rynku bankowego (2014–2020)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych miesięcznych KNF.

Dane statystyczne dotyczące ryzyka kredytowego publikowane przez Europejski Nadzór Bankowy (EBA) pokazują (por. wykres 4.24), że pomimo obserwowanej w okresie 2013–2019 poprawy jakości portfela należności od klientów (widocznej także w pozostałych krajach UE – por. wykres 4.25), polski sektor bankowy pod względem wskaźnika udziału NPL w portfelu należności brutto zajmował z wartością 5,0% na dzień 31.12.2020 r. czwartą pozycję od końca wśród krajów UE (wobec średniej unijnej na poziomie 2,6%)¹⁹ – gorszą jakość prezentują Grecja (25,5%), Cypr (11,5%) i Bułgaria (7,0%).

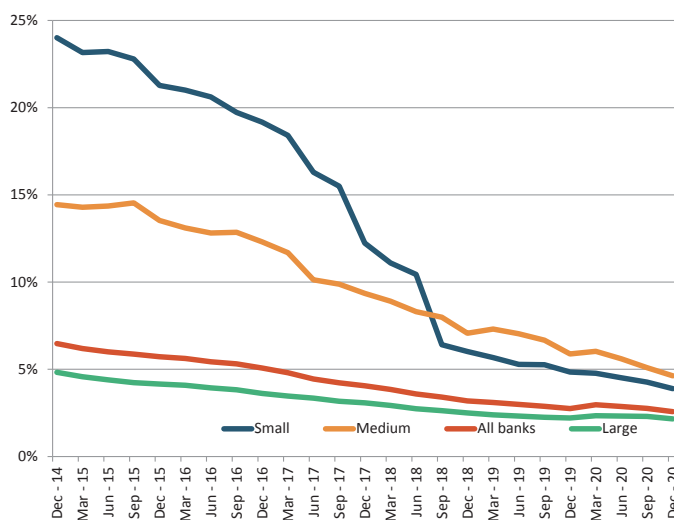
18 Dane nie obejmują należności z tytułu dłużnych instrumentów finansowych, publikowanych przez KNF w odmiennym ujęciu, bez wyróżnienia instrumentów ze stwierdzoną utratą wartości, oraz należności od banków.

19 Wartość podana przez EBA dla Polski różni się (jest korzystniejsza) od wynikającej z danych zaprezentowanych na wykresie 4.22 przede wszystkim ze względu na szersze ujęcie należności (włącznie z dłużnymi papierami wartościowymi podmiotów niefinansowych).

Wykres 4.24. NPL – udział w portfelu należności brutto w 27 krajach UE, 31.12.2020

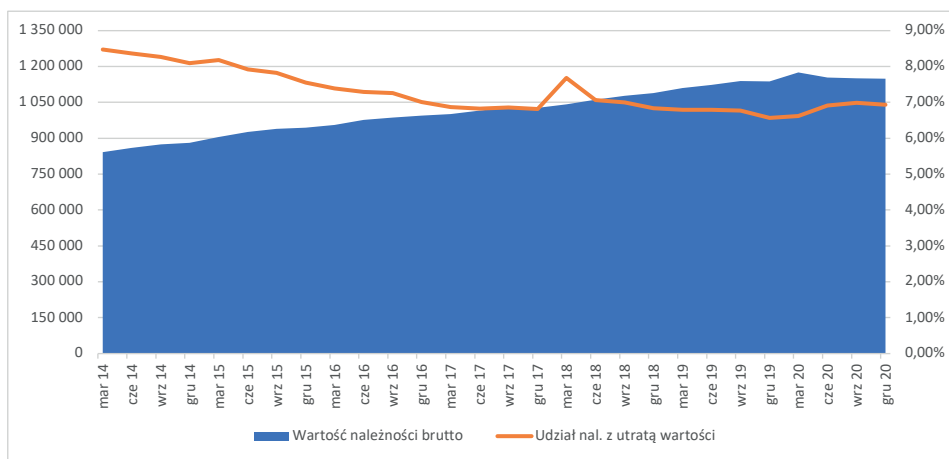
Źródło: EBA Risk Dashboard, Q4 2020, https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Risk%20Analysis%20and%20Data/Risk%20dashboard/Q4%2020/972092/EBA%20Dashboard%20-%20Q4%2020%20-%20footnote%20%281%29.pdf?retry=1 [dostęp: 19.07.2021].

Wykres 4.25. NPL – udział w portfelu kredytów brutto w krajach UE, trend w bankach o różnej skali działania (2014–2020)

Źródło: EBA Risk Dashboard, Q4 2020, https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Risk%20Analysis%20and%20Data/Risk%20dashboard/Q4%2020/972092/EBA%20Dashboard%20-%20Q4%2020%20-%20footnote%20%281%29.pdf?retry=1 [dostęp: 19.07.2021].

W trendzie malejącym obserwowanym do końca 2019 r. udział należności ze stwierdzoną utratą wartości w wolumenie należności brutto od sektora niefinansowego osiągnął minimalny poziom 6,56% na dzień 31.12.2019 r., przechodząc w trend wzrostowy z pierwszym kwartałem 2020 r. Wykres 4.26 pokazuje wyraźnie, że pominąwszy okres przejściowy związany z wdrożeniem MSSF9, trend ten jest przede wszystkim wynikiem dynamicznie rosnącego wolumenu należności brutto (mianownik wskaźnika: wzrost o 39,6%, porównując poziomy na koniec pierwszego kwartału 2014 i 2020 r. – w dalszych kwartałach 2020 r. obserwowany jest już spadek), podczas gdy dynamika należności ze stwierdzoną utratą wartości wyniosła w analogicznym okresie 9,2% (licznik wskaźnika).

Wykres 4.26. Sektor bankowy ogółem: wolumen należności brutto od sektora niefinansowego (mln zł) i udział należności ze stwierdzoną utratą wartości (2014–2020)

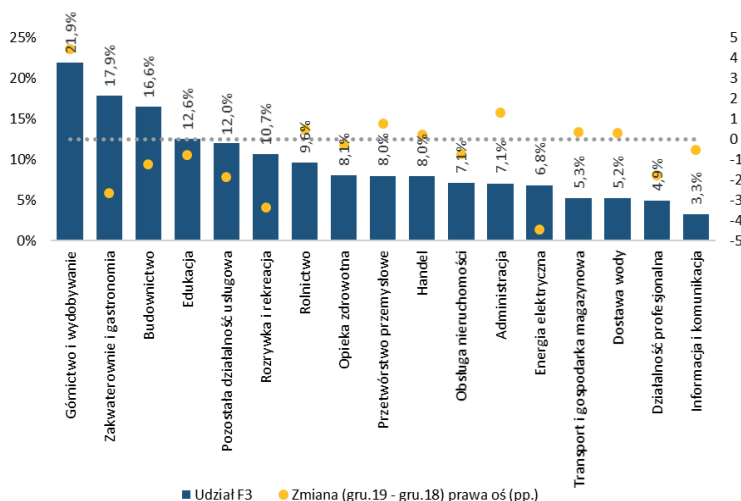
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych miesięcznych KNF.

Z raportu KNF na temat sytuacji sektora bankowego na koniec roku 2019 wynika, że jakość należności kredytowych jest silnie uwarunkowana przez rodzaj działalności gospodarczej prowadzonej przez kredytobiorców oraz skalę tej działalności. Biorąc pod uwagę udział wartości ekspozycji zakwalifikowanych do fazy trzeciej w ogólnej wartości ekspozycji brutto, najwyższy poziom ryzyka dotyczył kredytów dla:

- górnictwa i wydobywania (21,9%),
- zakwaterowania i gastronomii (17,9%),
- budownictwa (16,6%),

zaś najniższym udziałem charakteryzowały się kredyty dla usługowej działalności profesjonalnej (4,9%) oraz informacji i komunikacji (3,3%). Raport KNF zwraca także uwagę na fakt, że w branżach zdominowanych przez duże przedsiębiorstwa, zaciągające kredyty o znacznych wartościach (a więc o wysokim poziomie ryzyka koncentracji), mamy do czynienia ze szczególnie znaczącymi zmianami

wskaźnika jakości należności, spowodowanymi przeklasyfikowywaniem stosunkowo nielicznych ekspozycji: ewidentne przykłady obserwowane na przestrzeni 2019 r. to pogorszenie jakości należności od branży „górnictwo i wydobywanie” (wzrost udziału należności w fazie 3 o 4,5 punktu procentowego) i poprawa jakości należności od branży „wytwarzanie energii elektrycznej” (spadek udziału należności w fazie 3 o 4,4 punktu procentowego) – por. wykres 4.27.

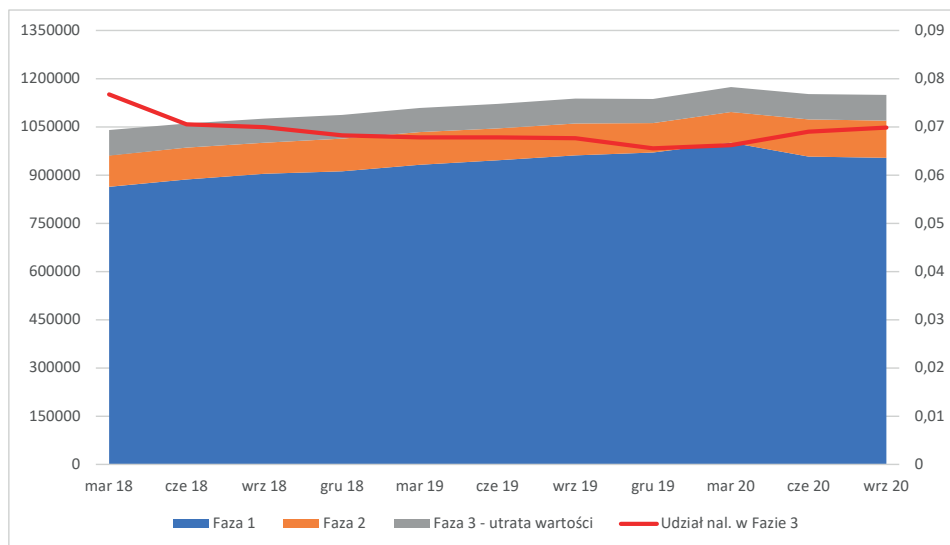

Wykres 4.27. Udział należności z utratą wartości w wybranych branżach gospodarki

Źródło: UKNF, *Informacja o sytuacji sektora bankowego w 2019 r.*

Udostępnienie od pierwszego kwartału 2018 r. danych dotyczących należności w podziale na trzy fazy narastania ryzyka kredytowego pozwala stwierdzić, że istotny wzrost ryzyka kredytowego należności obsługiwanych (faza 2) dotyczył ok. 8–9% portfela należności brutto na przestrzeni lat 2018–2019, z lekkim trendem spadkowym (od 9,35% w marcu 2018 r. do 8,1% w grudniu 2019 r.). Niepomyślne prognozy dotyczące rozwoju ogólnej sytuacji ekonomicznej w warunkach pandemii COVID-19 i jej wpływu na zdolność kredytową klientów banków spowodowały odwrócenie tego trendu – wzrost do poziomu 11,0% w grudniu 2020 r. (por. wykres 4.28). Poziom ten jest zróżnicowany w odniesieniu do segmentów klientów: wyższy dla sektora przedsiębiorstw (od 14,0% dla MSP i 13,4% dla dużych przedsiębiorstw do 12,2% dla przedsiębiorców indywidualnych) niż dla osób prywatnych (9,7%). Dane za marzec 2021 r. pokazują jednak spadek średnio do 10,5% (z lekkim wzrostem wśród dużych przedsiębiorstw i MSP – odpowiednio do 14,5% i 14,4%, stabilizacją w przypadku przedsiębiorców indywidualnych i spadkiem do 8,4% w przypadku osób prywatnych), uzasadniany dość pomyślnymi danymi o ogólnej sytuacji gospodarczej i bardziej optymistycznymi prognozami makroekonomicznymi, pozytywnie wpływającymi na wyniki modeli oceny ryzyka kredytowego. Przyczyniło się to do znaczącego zmniejszenia odpisów z tytułu utraty wartości: gdyby odpisy te utrzymały się w poszczególnych kwartałach

2021 r. na poziomie zaobserwowanym w I kwartale, łączna wartość odpisów była o 20% niższa w porównaniu z rokiem 2019 i o 43% niższa w porównaniu z rokiem 2020.

Wykres 4.28. Sektor bankowy ogółem: wolumen należności brutto od sektora niefinansowego (mln zł) w podziale na fazy jakościowe i udział należności ze stwierdzoną utratą wartości (2018–2020)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych miesięcznych KNF.

4.2.2. Odpisy na należności zagrożone

Interesującym aspektem analizy NPL jest też stopień zabezpieczenia należności kredytowych rezerwami odpowiednimi do jakości tych należności, czyli relacje odpisów bilansowych decydujących o wartości netto należności, odniesionych do wartości brutto. Zmiany wartości tak zdefiniowanych wskaźników, obliczanych dla poszczególnych sektorów rynku, segmentów klientów bądź rodzajów kredytów na przestrzeni pewnego przedziału czasowego można interpretować dwójako:

- bezpośrednio wzrost / spadek tak zdefiniowanej relacji świadczy o rosnącym / malejącym w danym okresie zagrożeniu ryzykiem kredytowym, zwłaszcza w odniesieniu do najbliższej przyszłości;
- pośrednio wspomniane relacje charakteryzują także skuteczność zastosowanych zabezpieczeń zwrotności kredytu, a zwłaszcza ich racjonalnie wycenioną wartość i łatwość upłynnienia, co – przypomnijmy – zgodnie z MSSF9 przekłada się na poziom oczekiwanych przepływów pieniężnych determinujących aktualną bilansową wartość należności kredytowych.

Odrębną kwestią jest, czy podjęte w konkretnym banku decyzje o utworzeniu odpisów są adekwatne do rzeczywistej sytuacji w zakresie ryzyka kredytowego

i zgodne z obowiązującymi regulacjami (w szczególności z unijnym rozporządzeniem CRR lub z rozporządzeniem Ministra Finansów w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko bankowe). Bezpośrednie negatywne oddziaływanie odpisów z tytułu utraty wartości na wynik finansowy rodzi niebezpieczeństwo, że przy nieodpowiednim zarządzaniu ryzykiem kredytowym, na skutek błędów modelowych, zbyt optymistycznej oceny zabezpieczeń czy innych umyślnych działań bądź zaniechań poziom tych odpisów może być zaniżany. Należy jednak pamiętać, że brakująca do wymaganego poziomu kwota odpisów podlega odliczeniu od księgowych funduszy własnych przy ustalaniu tzw. kapitału regulacyjnego, branego pod uwagę przy ocenie adekwatności kapitałowej banku. Prawidłowy poziom odpisów jest jednocześnie parametrem skrupulatnie weryfikowanym podczas audytu sprawozdań finansowych oraz ocen BION i inspekcji organu nadzorczego.

Ze względu na pewne rozbieżności, wynikające zarówno ze stosowanych standardów rachunkowości, jak i specyfiki struktury rodzajowej i podmiotowej należności kredytowych, poziom pokrycia należności kredytowych stosownymi odpisami, zgodnie z regułami obowiązującymi dla poszczególnych faz 1–3, zostanie rozpatrzony wyłącznie dla banków komercyjnych.

Tabela 4.8. Banki komercyjne – odpisy bilansowe na należności generujące ryzyko kredytowe (2018–2020)

Segment	Odpisy na należności generujące ryzyko kredytowe (mln zł)			Śr. roczna dynamika (%)	Zmiana (%)
	31.03.2018	31.03.2020	31.12.2020	03 '18 / 03 '20	03 '20 / 12 '20
1	2	3	4	5	6
Banki komercyjne ogółem					
– faza 1	3 624	4 232	4 293	8,4	1,4
– faza 2	6 019	6 076	7 181	0,5	18,2
– faza 3	45 392	42 050	43 863	-3,7	4,3
Duże przedsiębiorstwa					
– faza 1	436	658	629	25,5	-4,4
– faza 2	266	327	688	11,5	110,2
– faza 3	6 864	5 468	5 632	-10,2	3,0
MSP					
– faza 1	754	898	770	9,6	-14,2
– faza 2	998	821	1 044	-8,9	27,1
– faza 3	10 616	9 901	10 519	-3,4	6,2

1	2	3	4	5	6
Przedsiębiorcy indywidualni					
– faza 1	571	565	499	–0,6	–11,6
– faza 2	624	858	972	18,8	13,3
– faza 3	6 514	6 764	7 131	1,9	5,4
Osoby prywatne					
– faza 1	1 768	2 051	2 312	8,0	12,7
– faza 2	4 056	3 958	4 317	–1,2	9,1
– faza 3	20 792	19 224	19 901	–3,8	3,5
Rolnicy indywidualni					
– faza 1	89	49	64	–22,5	30,6
– faza 2	62	103	145	32,8	40,4
– faza 3	564	636	626	6,3	–1,5

Źródło: dane miesięczne KNF, obliczenia własne.

Ogólnie można stwierdzić, że skala pokrycia należności kredytowych odpisami w bankach komercyjnych (por. tabelę 4.8), która generalnie obniżała się w ciągu dwu ostatnich lat, pomiędzy pierwszym a trzecim kwartałem 2020 r. w reakcji na kryzys COVID-19 wyraźnie przyspieszyła w przypadku należności w fazie 3, zaś nieco słabiej w fazie 1, natomiast względny poziom pokrycia (por. tabelę 4.9) zmalał dla należności w fazie 2, co oznacza, że odpisy z tytułu utraty wartości rosły w tym przypadku wolniej niż wolumen sklasyfikowanych w tej fazie należności brutto.

Tabela 4.9. Banki komercyjne – pokrycie należności ze stwierdzoną utratą wartości odpisami (2018–2020)

Segment	Pokrycie odpisami należności ze stwierdzoną utratą wartości (%)			Zmiana (p.p.)	
	31.03.2018	31.03.2020	31.12.2020	03 '18/03 '20	03 '20/12 '20
1	2	3	4	5	6
Banki komercyjne ogółem					
– faza 1	0,46	0,47	0,50	0,01	0,03
– faza 2	6,42	6,82	6,81	0,40	–0,01
– faza 3	61,16	59,85	60,14	–1,31	0,29

Tab. 4.9 (cd.)

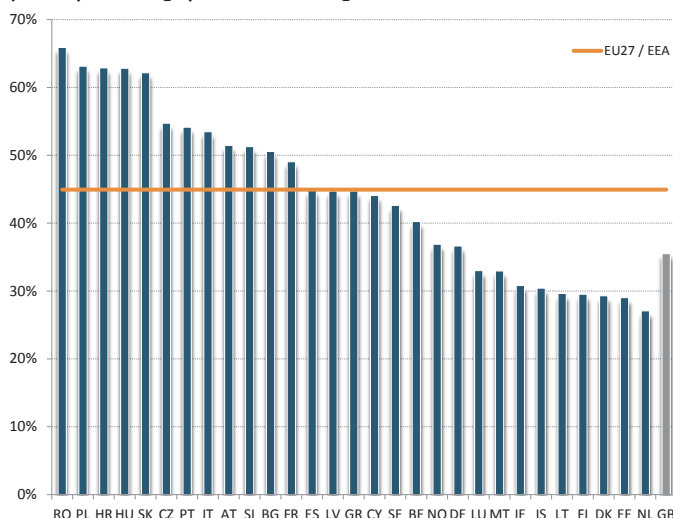
1	2	3	4	5	6
Duże przedsiębiorstwa					
– faza 1	0,38	0,43	0,49	0,05	0,06
– faza 2	2,22	2,70	3,14	0,48	0,44
– faza 3	64,98	59,64	61,10	-5,33	1,46
MSP					
– faza 1	0,55	0,65	0,60	0,09	-0,05
– faza 2	4,29	4,31	4,73	0,02	0,42
– faza 3	50,39	49,30	51,42	-1,09	2,13
Przedsiębiorcy indywidualni					
– faza 1	1,17	1,06	1,06	-0,11	0,00
– faza 2	9,47	12,03	11,53	2,57	-0,50
– faza 3	64,92	69,15	69,04	4,23	-0,11
Osoby prywatne					
– faza 1	0,38	0,38	0,43	0,01	0,05
– faza 2	7,97	8,06	8,39	0,09	0,33
– faza 3	66,24	64,74	63,68	-1,50	-1,06
Rolnicy indywidualni					
– faza 1	0,77	0,44	0,58	-0,32	0,13
– faza 2	8,61	7,17	10,46	-1,44	3,29
– faza 3	54,38	44,95	39,99	-9,43	-4,95

Źródło: dane miesięczne KNF, obliczenia własne.

Zauważalne jest także zróżnicowanie poziomu pokrycia należności kredytowych odpisami w poszczególnych segmentach klientów. Aktualnie jest on najwyższy w segmencie przedsiębiorców indywidualnych, i to we wszystkich trzech fazach, przy czym segment ten jako jedyny charakteryzuje się dwucyfrowym wskaźnikiem dla fazy 2 na przestrzeni roku 2020 (12,0% w marcu, 11,5% w grudniu), niemal dwukrotnie wyższym niż przeciętna dla pozostałych segmentów (6,8%). W fazie 3 zbliżony stopień zabezpieczenia odpisami wykazują segmenty osób prywatnych i dużych przedsiębiorstw, podczas gdy w fazie 1 odpisy są w obu tych segmentach relatywnie niższe. Jeśli chodzi o pokrycie odpisami należności

w fazie 2, to ich poziom wyższy od przeciętnego jest widoczny w przypadku należności od osób prywatnych (8,4%) i rolników indywidualnych (10,5%), natomiast znacząco niższy jest on w przypadku dużych przedsiębiorstw (3,1%). Z kolei segment MSP prezentuje poziom niższy od przeciętnego w fazie 2 i 3, zaś wyższy w fazie 1.

Warto jeszcze porównać poziom pokrycia należności odpisami aktualizującymi na tle innych krajów Unii Europejskiej (por. wykres 4.29). Z wartością tego wskaźnika, przekraczającą 60%, polski system bankowy jest w relatywnie bezpieczniejszej sytuacji w porównaniu ze średnią dla 27 krajów UE (44,9% na koniec grudnia 2020 r.) – wyższy poziom wskaźnika wykazuje jedynie Rumunia (65,9%), zaś nieznacznie niższy Chorwacja (62,9%), Węgry (62,8%) i Słowacja (62,2%). Należy jednak mieć na uwadze także sformułowane wyżej uwagi o istotnym wpływie na ten wskaźnik skutecznego zarządzania zabezpieczeniami, a zwłaszcza takich czynników, jak wycena i płynność zabezpieczeń.

Wykres 4.29. Poziom wyrezerwowania NPL w krajach UE (grudzień 2020 r.)

Źródło: EBA Risk Dashboard, Q4 2020, https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Risk%20Analysis%20and%20Data/Risk%20dashboard/Q4%2020/972092/EBA%20Dashboard%20-%20Q4%202020%20-%20footnote%20%281%29.pdf?retry=1 [dostęp: 19.07.2021].

4.2.3. Odzwierciedlenie ryzyka kredytowego w wymogach kapitałowych

Wymogi kapitałowe są sformułowane w postaci współczynników stanowiących relację kwoty kapitału (łącznie i w podziale na poszczególne warstwy) do łącznej kwoty ekspozycji na ryzyko, stanowiącej sumę ekspozycji na poszczególne rodzaje ryzyka. Obowiązujący na mocy unijnego rozporządzenia 2014/680 format

sprawozdawczy COREP²⁰ (arkusz C 02.00) prezentuje listę czynników ryzyka w aspekcie mikroostrożnościowym, uwzględniając:

- ekspozycje ważone ryzykiem w odniesieniu do ryzyka kredytowego, ryzyka kredytowego kontrahenta, ryzyka rozmycia oraz dostaw z późniejszym terminem rozliczenia;
- ekspozycje na ryzyko rozliczenia/dostawy;
- ekspozycje z tytułu ryzyka pozycji, ryzyka walutowego i ryzyka cen towarów;
- ekspozycje z tytułu ryzyka operacyjnego;
- ekspozycje z tytułu stałych kosztów pośrednich;
- ekspozycje z tytułu korekty wyceny kredytowej;
- ekspozycje z tytułu dużych ekspozycji w portfelu handlowym;
- kwoty innych ekspozycji na ryzyko.

Ekspozycje kredytowe ważone ryzykiem stanowią iloczyn wartości bilansowej należności kredytowych i ekwiwalentów udzielonych zobowiązań pozabilansowych oraz odpowiednich procentowych wag ryzyka, przyjmowanych zgodnie z rozporządzeniem CRR (metoda standardowa) lub wyznaczanych przez bank na podstawie własnych oszacowań parametrów ryzyka, dokonywanych na podstawie posiadanych danych statystycznych dotyczących jakości portfela kredytowego (tzw. metoda wewnętrznych ratingów).

Dodatkowe wymogi o charakterze makroostrożnościowym zostały wprowadzone przez dyrektywę CRD IV (w polskim porządku prawnym wdrożone przez Ustawę z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nadzorze makroostrożnościowym nad systemem finansowym i zarządzaniu kryzysowym w systemie finansowym – dalej w skrócie: ustawa o nadzorze makroostrożnościowym), jako zabezpieczenie sektora finansowego przed ryzykiem systemowym²¹:

- **bufor zabezpieczający i bufor antycykliczny**, mające zapewniać gromadzenie w okresach wzrostu gospodarczego dodatkowej bazy kapitałowej, która umożliwiłaby absorpcję strat w okresach niekorzystnych warunków rynkowych;
- **bufor ryzyka systemowego**, tworzony niezależnie od stanu koniunktury gospodarczej w celu zapobiegania lub łagodzenia skutków poważnych niecyklicznych zakłóceń stabilności systemu finansowego;
- **bufory globalnych i innych instytucji o znaczeniu systemowym** – dodatkowe wymogi nakładane na instytucje finansowe, których skala działania,

²⁰ Aktualnie obowiązującą wersję ustala unijne rozporządzenie 2021/451.

²¹ Ustawa o nadzorze makroostrożnościowym określa ryzyko systemowe jako ryzyko zakłócenia w funkcjonowaniu systemu finansowego, które w razie jego materializacji zaburza działanie systemu finansowego i gospodarki narodowej jako całości, którego źródłem mogą być w szczególności tendencje związane z nadmierną dynamiką akcji kredytowej lub zadłużenia i związane z nimi nierównowagi w zakresie cen aktywów, niestabilne modele finansowania, rozkład ryzyka w systemie finansowym, powiązania pomiędzy instytucjami finansowymi lub nierównowagi makroekonomiczne i sektorowe (tekst jednolity: Dz.U. z 2019 r. poz. 483 art. 4 pkt 15).

złożoność, silne powiązania z krajowym systemem finansowym i/lub prowadzenie działalności transgranicznej powodują, że jakiegokolwiek zakłócenie ich działalności może generować znaczne ryzyko i efekty „zarażania” dla innych instytucji finansowych i realnej sfery gospodarki.

Minimalne wymagane poziomy współczynników kapitałowych dla wyróżnionych warstw kapitału, obowiązujące w wyniku wdrożenia wyżej wymienionych regulacji na przestrzeni lat 2016–2020, przedstawia tabela 4.10.

Tabela 4.10. Minimalne wymagane współczynniki kapitałowe (wymogi CRR, KNF – w %)

Wyszczególnienie	Wymogi CRR	Wymogi KNF*				
		2016	2017	2018	2019	2020***
CET 1	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
Dodatkowy CET 1**		3,0	3,0	–	–	–
Dodatkowy Tier I	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Tier II	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Dodatkowy Tier II***		1,0	1,0	–	–	–
Łączny współczynnik kapitałowy	8,0	12,0	12,0	8,0	8,0	8,0
Wymóg połączonego bufora (dodatkowy kapitał Tier I):	–	1,25	1,25–2,0	4,875–7,5	5,5–8,75	2,5–6,0
Bufor zabezpieczający	–	1,25	1,25	1,875	2,5	2,5
Bufor antycykliczny	–	0	0	0–1,875	0–2,5	0–2,5
Bufor ryzyka systemowego	–	–	–	3,0	3,0	–
Bufor OSII	–	–	0–0,75	0–0,75	0–0,75	0–1,0
Łączny wymagany współczynnik kapitałowy (TCR)	8,0	13,25	13,25–14	12,875–15,5	13,5–16,75	10,5–14,0

* Bez indywidualnych zaleceń add-on, kierowanych przez KNF do wytypowanych banków na mocy art. 138, ust. 1 pkt 2a ustawy Prawo Bankowe (wdrażającego zalecenia art. 104 dyrektywy CRD IV).

** Zalecenie KNF z grudnia 2011 r. (zgodnie z zaleceniem Europejskiego Nadzoru Bankowego), powtórzone w marcu 2014 r. i październiku 2015 r.

*** Po zdjęciu wymogu bufora ryzyka systemowego w marcu 2020 r.

Źródło: KNF, CRR (*Capital Requirement Resolution*) – Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 575/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wymogów ostrożnościowych dla instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych, zmieniające rozporządzenie (UE) nr 648/2012 (Dz. U. UE L 176 z dn. 27.06.2013, s. 1–337).

Rzeczywiste poziomy współczynników kapitałowych w polskim systemie bankowym kształtują się znacząco powyżej wymogów minimalnych, systematycznie rosnąc w ślad za wzrastającymi wymogami (por. tabelę 4.11). Pewien wyłom nastąpił w marcu 2020 r., kiedy to dla podtrzymania podaży kredytów (w ramach przeciwdziałania negatywnym następstwom pandemii COVID-19) Komitet Stabilności Finansowej zarekomendował zniesienie bufora ryzyka systemowego, co zredukowało wymogi w zakresie współczynników kapitałowych o 3 punkty procentowe. Fundusze własne są w 89–91% wykorzystywane do zabezpieczenia przed ryzykiem kredytowym.

Tabela 4.11. Współczynniki kapitałowe – krajowe banki komercyjne, działające z oddziałami zagranicznymi

Wyszczególnienie	31.12. 2016	31.12. 2017	31.12. 2018	31.12. 2019	31.12. 2020
Łączny współczynnik kapitałowy (%)	17,77	19,08	19,14	19,24	20,85
Współczynnik kapitału Tier I	16,15	17,29	17,16	17,09	18,56
Współczynnik kapitału podstawowego Tier I	16,15	17,29	17,16	17,09	18,56
Fundusze własne (mln zł)	164 632	186 208	191 634	198 602	218 776
Kapitał podstawowy Tier I	149 652	168 653	171 756	176 455	194 685
Kapitał dodatkowy Tier I	10	9	11	7	4
Kapitał Tier II	14 970	17 546	19 866	22 139	24 087
Struktura funduszy własnych (%)					
Kapitał podstawowy Tier I	90,901	90,572	89,627	88,849	88,988
Kapitał dodatkowy Tier I	0,006	0,005	0,006	0,004	0,002
Kapitał Tier II	9,093	9,423	10,367	11,148	11,010
Kwota ekspozycji ważonej ryzykiem (mln zł)	926 711	975 708	1 000 997	1 032 463	1 049 043
W tym: z tytułu ryzyka kredytowego*	824 157	885 314	910 121	941 396	926 436
z tytułu korekty wyceny kredytowej	4 801	4 471	2 848	2 424	2 381
Udział %: z tytułu ryzyka kredytowego*	88,934	90,736	90,921	91,180	88,313
z tytułu korekty wyceny kredytowej	0,518	0,458	0,285	0,235	0,227

* Pełna specyfikacja według formularza COREP 02.00: z tytułu ryzyka kredytowego, ryzyka kredytowego kontrahenta, ryzyka rozmycia oraz dostaw z późniejszym terminem rozliczenia

Źródło: KNF (dane miesięczne), obliczenia własne.

Nadwyżka współczynników kapitałowych wskazuje, że istnieje potencjalna możliwość dalszego zwiększania akcji kredytowej, gdyby pojawił się dodatkowy popyt ze strony kredytobiorców. Nadwyżka ta, wynosząca ok. 10 punktów procentowych pozwala na zwiększenie łącznej ekspozycji na ryzyko o 95,5%, co przekłada się na potencjalny wzrost ekspozycji z tytułu ryzyka kredytowego aż o 899 mld zł.

Rozdział 5

Sektor bankowy w czasie pandemii COVID-19 w perspektywie działania sieci bezpieczeństwa finansowego

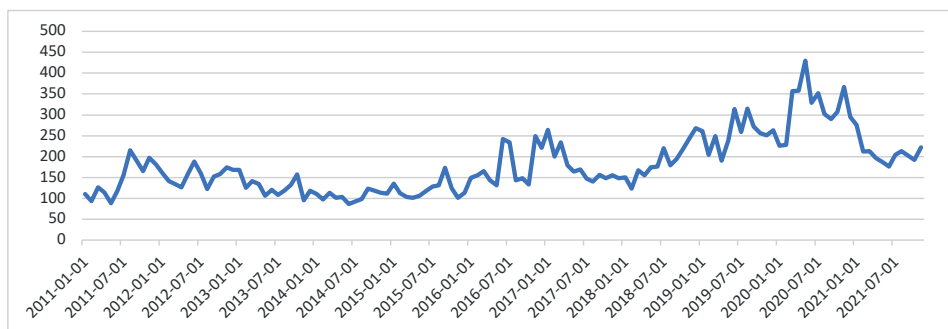
W *Raporcie o stabilności systemu finansowego. Ocena skutków pandemii COVID-19* opublikowanym w grudniu 2020 r. przez NBP napisano, że sytuacja spowodowana pandemią koronawirusa nie zagraża stabilności systemu finansowego w Polsce, podkreślono jednak, że ryzyko pozostaje podwyższone, a pandemia przyczyniła się do powstania nowych rodzajów ryzyka i nasilenia już istniejących w systemie finansowym. Chociaż nie potwierdziły się obawy dotyczące nadmiernego ograniczania podaży kredytu, czyli *credit crunch*, nie są znane jeszcze skutki trzeciej fali pandemii. Wśród głównych ryzyk wynikających z istniejącej sytuacji podkreślono przede wszystkim ryzyko nadmiernego wzrostu strat kredytowych, pogarszającą się sytuację niektórych banków o niskim wyposażeniu kapitałowym oraz niskiej dochodowości, a także ryzyko prawne dotyczące walutowych kredytów mieszkaniowych (szczególnie po wyroku TSUE w październiku 2019 r. wzrosło ryzyko prawne portfela kredytów hipotecznych w walutach obcych). Warto jednak podkreślić, że pomimo tych zagrożeń na sytuację w systemie finansowym korzystnie wpływa kilka kwestii, a mianowicie: brak nierównowag finansowych i makroekonomicznych przed kryzysem COVID-19, następnie duża zdolność do absorpcji strat¹.

1 *Raport o stabilności systemu finansowego. Ocena skutków pandemii COVID-19*, grudzień 2020, Departament Stabilności Finansowej NBP, Warszawa 2020, s. 6–7, <https://www.nbp.pl/system-finansowy/rsf122020.pdf> [dostęp: 17.01.2021].

5.1. Uwarunkowania globalne

Analizując sytuację sektora bankowego w Polsce, szczególnie w kontekście pandemii COVID-19 i działań instytucji sieci bezpieczeństwa² warto odnieść się do uwarunkowań globalnych funkcjonowania polskiej gospodarki. Zapewne zewnętrznym źródłem ryzyka dla sytuacji gospodarczej w Polsce, a także kondycji systemu finansowego jest niepewność związana z tempem i trwałością poprawy globalnej koniunktury w odpowiedzi na pandemię COVID-19. W Europie sytuacja epidemiczna w IV kwartale 2020 r. wcale się nie poprawiła, a wręcz uległa pogorszeniu, co odbiło się spadkiem aktywności głównie w sektorze usług. Zatem rozwój pandemii w istotny sposób oddziałuje na utrzymanie stabilności finansowej w krajach stanowiących otoczenie gospodarcze Polski. Duże znaczenie ma skala i skutki kolejnych działań publicznych łagodzących skutki pandemii³.

Globalny indeks niepewności polityki gospodarczej (EPU – *Economic Policy Uncertainty*) wyraźnie wzrósł w momencie pojawienia się pandemii COVID-19 na świecie. Obserwując ten wskaźnik na przestrzeni 10 lat, zauważamy, że tzw. europejski kryzys zadłużeniowy (2011–2013), reakcja na wynik brytyjskiego referendum w sprawie Brexitu (czerwiec 2016 r.), zwycięstwo Donalda Trumpa w amerykańskich wyborach prezydenckich (2016 r.), eskalacja napięć handlowych pomiędzy USA i Chinami (2018 r.) nie spowodowały takich wzrostów globalnego indeksu niepewności polityki gospodarczej jak pandemia koronawirusa (wykres 5.1).

Wykres 5.1. Globalny indeks niepewności polityki gospodarczej

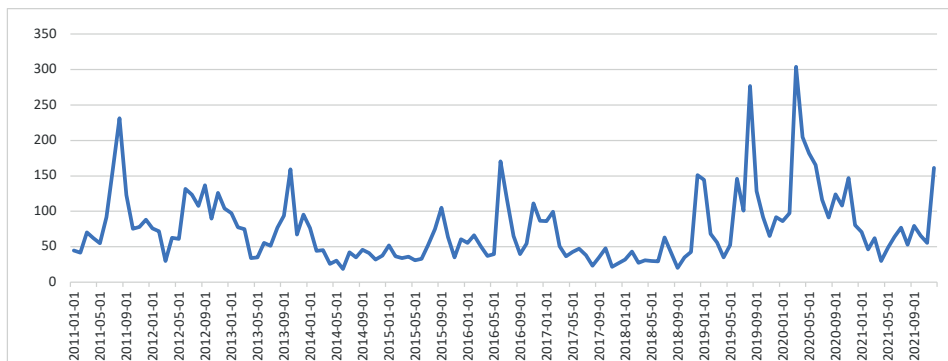
Źródło: opracowanie na podstawie: S.R. Baker, N. Bloom, S.J. Davis, *Global Economic Policy Uncertainty Index: Current Price Adjusted GDP* [GEPUCURRENT], FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis; <https://fred.stlouisfed.org/series/GEPUCURRENT> [dostęp: 23.04.2021]; dane miesięczne, niewyrównane sezonowo.

Warto przyrzeć się również indeksowi niepewności polityki gospodarczej – polityka pieniężna (*EPU-Monetary*), który zdecydowanie wzrósł w 2020 r. z powodu pandemii COVID-19. W kwietniu 2021 r. wskaźnik ten był na znacznie niższym

² Wpływ COVID-19 na finanse. Polska perspektywa, red. M. Zaleska, Difin, Warszawa 2021.

³ Raport o stabilności systemu finansowego. Ocena skutków pandemii COVID-19, s. 11.

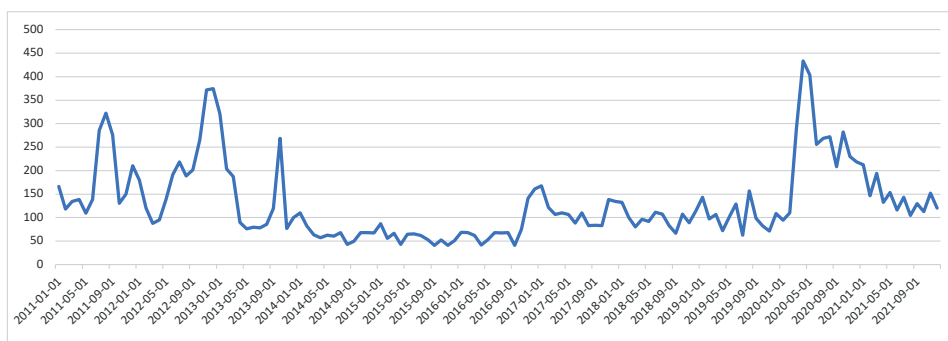
poziomie co oznacza, że niepewność w obszarze polityki pieniężnej spadła, zapewne po reakcji większości banków centralnych na świecie na skutki pandemii. Pod koniec 2021 r. niepewność polityki pieniężnej ponownie zaczęła wzrastać (wykres 5.2).

Wykres 5.2. Indeks niepewności polityki gospodarczej: indeks kategorienny – polityka pieniężna (EPU-Monetary)

Źródło: opracowanie na podstawie danych R. Baker, N. Bloom, S. J. Davis, *Economic Policy Uncertainty Index: Categorical Index: Monetary policy* [EPUMONETARY], FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis; <https://fred.stlouisfed.org/series/EPUMONETARY> [dostęp: 22.04.2021]; indeks miesięczny, dane niewyrównane sezonowo.

Obserwując z kolei indeks niepewności polityki gospodarczej – polityki fiskalnej (*EPU-Fiscal*) na przestrzeni 10 lat, zauważyć można znaczne wzrosty niepewności w czasie kryzysu zadłużenia w Europie w latach 2011–2013 oraz w czasie pandemii COVID-19 (wykres 5.3).

Wykres 5.3. Indeks niepewności polityki gospodarczej: indeks kategorienny – polityka fiskalna, podatki lub wydatki (EPU-Fiscal)

Źródło: opracowanie na podstawie danych R. Baker, N. Bloom, S. J. Davis, *Economic Policy Uncertainty Index: Categorical Index: Fiscal Policy (Taxes OR Spending)* [EPUFISCAL], FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis; <https://fred.stlouisfed.org/series/EPUFISCAL> [dostęp: 22.04.2021]; dane miesięczne, niewyrównane sezonowo.

Kryzys zdrowotny oraz gospodarczy wywołany przez COVID-19 przyczynił się do tego, że produkcja krajów wschodzących i rozwijających się – EMDE spadła szacunkowo o 2,6% w 2020 r. i jest to najgorszy wynik od co najmniej 1960 r. (od tego roku dostępne są zagregowane dane o PKB). Dodatkowo obliczono, że, nie licząc ożywienia gospodarczego w Chinach, w 2020 r. spadek produkcji w krajach EMDE wyniósł 5%, odzwierciedlając recesję w ponad 80% gospodarek EMDE⁴.

W tabeli 5.1 zamieszczono dane dotyczące zmian realnego PKB w 2018 r. oraz w 2019 r., a także estymację w 2020 r. i projekcje PKB w latach 2021–2023, w światowej gospodarce, zaawansowanych gospodarkach oraz krajach należących do grupy rynków wschodzących i gospodarek rozwijających się. Wśród tych krajów zaprezentowano również dane dla Polski. Zauważamy, że prognoza dla polskiej gospodarki w 2021 r. wynosi 3,8%. Warto odnieść się również do prognozy realnego PKB w 2021 r. w tzw. zaawansowanych gospodarkach, którą oszacowano na 5,4%, a w krajach strefy euro na 4,2%.

Tabela 5.1. Realne PKB (procentowa zmiana w stosunku do poprzedniego roku)

Wyszczególnienie	2018	2019	2020e	2021f	2022f	2023f	2020e*	2021f*
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Świat	3,2	2,5	-3,5	5,6	4,3	3,1	1,5	0,5
Zaawansowane gospodarki	2,3	1,6	-4,7	5,4	4,0	2,2	2,1	0,5
Stany Zjednoczone	3,0	2,2	-3,5	6,8	4,2	2,3	3,3	0,9
Strefa euro	1,9	1,3	-6,6	4,2	4,4	2,4	0,6	0,4
Japonia	0,6	0,0	-4,7	2,9	2,6	1,0	0,4	0,3
Rynki wschodzące i gospodarki rozwijające się (Emerging market and developing economies – EMDEs)	4,6	3,8	-1,7	6,0	4,7	4,4	0,8	0,4
EMDEs wyłączaając Chiny	3,2	2,4	-4,3	4,4	4,2	3,7	1,0	0,6
EMDEs eksportujące towary	2,0	1,8	-4,0	3,6	3,3	3,1	0,6	0,0
Azja Wschodnia i Pacyfik	6,5	5,8	1,2	7,7	5,3	5,2	0,3	0,1

4 *Global Economic Prospects, January 2021*, World Bank, Washington 2021, s. 21, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34710> [dostęp: 6.06.2021].

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Chiny	6,8	6,0	2,3	8,5	5,4	5,3	0,6	0,2
Indonezja	5,2	5,0	-2,1	4,4	5,0	5,1	0,0	0,2
Tajlandia	4,2	2,3	-6,1	2,2	5,1	4,3	-1,8	0,4
Europa i Centralna Azja	3,5	2,7	-2,1	3,9	3,9	3,5	0,6	0,1
Rosja	2,8	2,0	-3,0	3,2	3,2	2,3	0,6	0,2
Turcja	3,0	0,9	1,8	5,0	4,5	4,5	0,5	-0,5
Polska	5,4	4,7	-2,7	3,8	4,5	3,9	0,3	0,2

* Różnice punktów procentowych do projekcji ze stycznia 2021 r., e – estymacja, f – prognoza.

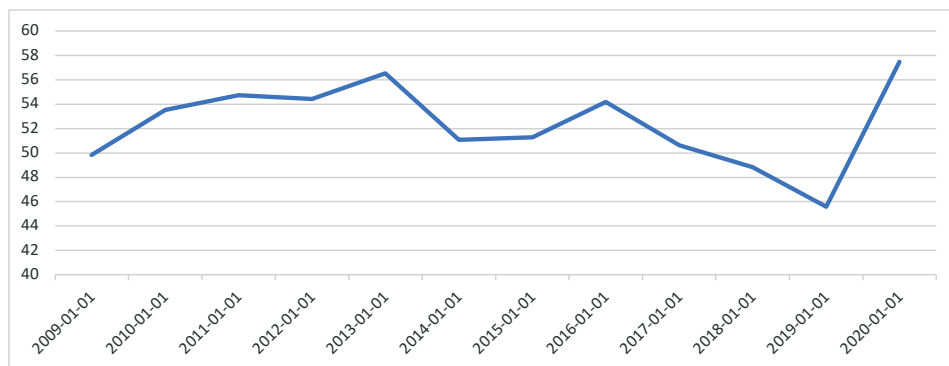
Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Global Economic Prospects, June 2021*, World Bank, Washington 2021, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/35647> [dostęp: 6.06.2021].

Globalna recesja wywołana przez pandemię COVID-19 i reakcja polityki gospodarczej przyczyniły się do wzrostu poziomu zadłużenia na rynkach wschodzących i rozwijających się gospodarek (*Emerging Market and Developing Economics* – EMDEs). Już przed pandemią gwałtowny wzrost w tych gospodarkach – nazywany „czwartą falą” akumulacji długu – wzbudził obawy o zdolność obsługi zadłużenia i możliwość kryzysu finansowego. Kose i inni podkreślają, że to właśnie przed pandemią zadłużenie krajów EMDE wzrosło do rekordowych poziomów⁵. Pandemia spowodowała znaczne zwiększenie ryzyka związanego z zadłużeniem. Oczekiwano, że w 2020 r. dług publiczny wzrośnie o 9 punktów procentowych PKB – jest to największy wzrost od końca lat 80. XX wieku w krajach EMDE. Skok zadłużenia rządowego miał różnorodne uwarunkowania i odnotowano jego duży wzrost we wszystkich regionach EMDE.

5.2. Zmienne ekonomiczne dotyczące polityki fiskalnej

W Polsce dług publiczny jest na stabilnym poziomie, a nawet począwszy od 2016 r. sukcesywnie spada, osiągając w 2019 r. 45% PKB. W 2020 r. w okresie pandemii COVID-19 wzrósł do 57% PKB, nie przekraczając jednak wartości referencyjnej 60% PKB (wykres 5.4).

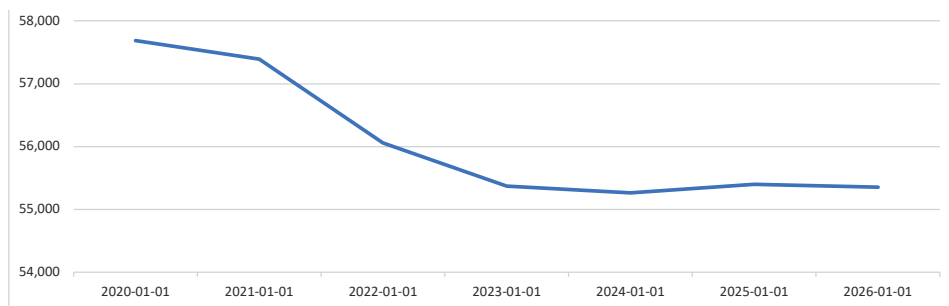
5 M.A. Kose, P. Nagle, F. Ohnsorge, N. Sugawara, *Global Waves of Debt: Causes and Consequences*, World Bank, Washington 2020.

Wykres 5.4. Dług publiczny (*General Government gross debt*) w Polsce (% PKB) w latach 2009–2020

Źródło: opracowanie na podstawie danych Economic Research. FRED Economic Data, <https://fred.stlouisfed.org/series/GGGDTAPLA188N> [dostęp: 07.01.2022]; dane roczne, niewyrównane sezonowo.

Przyglądając się projekcji długu publicznego w Polsce, zauważamy, że zapewne w wyniku pandemii COVID-19 dług ten w 2020 r. zdecydowanie wzrósł (jednak nie przekroczy limitu długu z Maastricht 60% PKB). Według projekcji przedstawionej na wykresie 5.5 co najmniej do 2026 r. dług publiczny nie spadnie do 45% PKB z 2019 r.

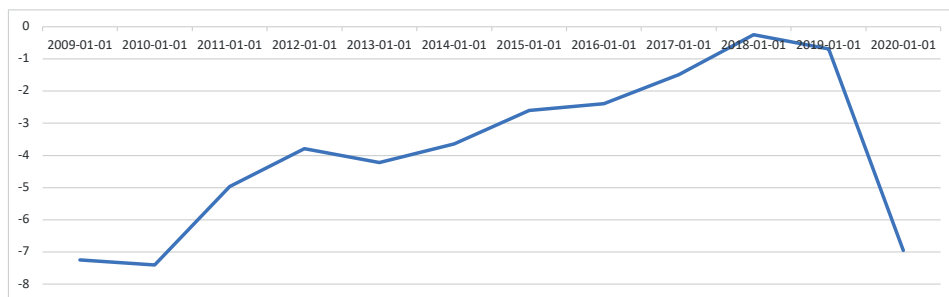

Wykres 5.5. Projekcja długu publicznego (*General Government gross debt*) w Polsce (% PKB) w latach 2020–2026

Źródło: opracowanie na podstawie danych Economic Research. FRED Economic Data: <https://fred.stlouisfed.org/series/GGGDTPPLA188N> [dostęp: 20.07.2021]; dane roczne, niewyrównane sezonowo.

O ile deficyt budżetowy w Polsce zdecydowanie przekraczał kryterium z Maastricht w czasie kryzysu finansowego, który rozpoczął się w Europie w 2008 r., o tyle po nałożeniu na Polskę procedury nadmiernego deficytu w 2009 r. – deficyt budżetowy spadał. W 2015 r. została zdjęta z Polski procedura nadmiernego deficytu i deficyt budżetowy utrzymywał się zdecydowanie poniżej 3% PKB znajdując się w trendzie spadkowym do czasu kryzysu wywołanego pandemią COVID-19. Pandemia wpłynęła na znaczne zmiany deficytu budżetowego przyczyniając się

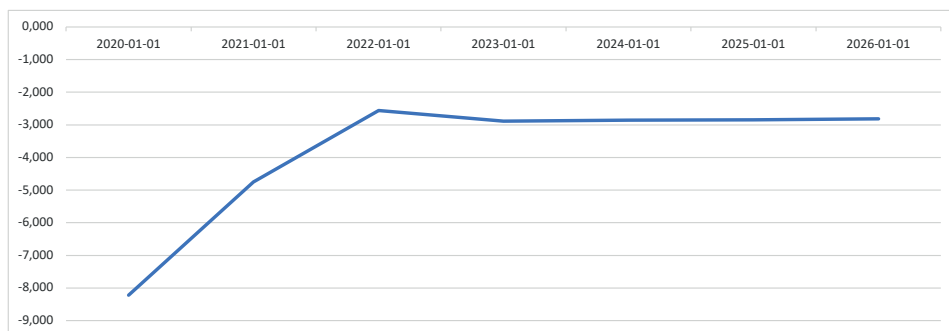
do wzrostu zadłużenia, co ma swoje podłoże w zwiększonych wydatkach budżetowych w celu zmniejszenia jej skutków (wykres 5.6).

Wykres 5.6. Deficyt budżetowy (*General Government net lending/borrowing*) w Polsce w latach 2009–2020 (% PKB)

Źródło: opracowanie na podstawie danych Economic Research. FRED Economic Data: <https://fred.stlouisfed.org/series/GGGDTPPLA188N> [dostęp: 25.11.2021]; dane roczne, niewyrównane sezonowo.

Przedstawiona na wykresie 5.7 projekcja deficytu budżetowego w Polsce na lata 2020–2026 pozwala zauważyć znaczny wpływ pandemii COVID-19 na zdecydowane pogorszenie się sytuacji finansów publicznych w latach 2020–2021. Bazując na przedstawionej projekcji, można prognozować, że w latach 2022–2026 deficyt budżetowy ma być poniżej 3% PKB (czyli poniżej kryterium z Maastricht), ale przynajmniej do 2026 r. nie powróci do stanu sprzed pandemii. Po pandemii, aby zmniejszyć deficyt budżetowy, władze fiskalne najprawdopodobniej zdecydują się na zmniejszenie wydatków budżetowych, ograniczając ekspansywność polityki fiskalnej.

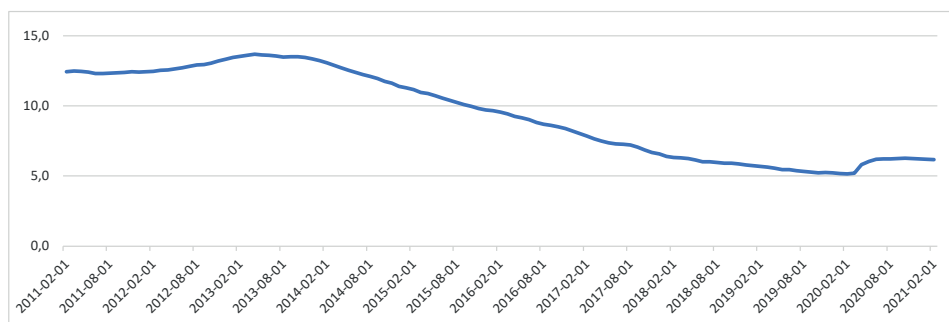

Wykres 5.7. Projekcja deficytu budżetowego (*General Government net lending/borrowing*) w Polsce w latach 2020–2026 (% PKB)

Źródło: opracowanie na podstawie danych Economic Research. FRED Economic Data: <https://fred.stlouisfed.org/series/GGGDTPPLA188N> [dostęp: 20.07.2021]; dane roczne, niewyrównane sezonowo.

Z pewnością pandemia COVID-19 wzmocniła ryzykowne cechy zadłużenia wielu krajów europejskich i nie tylko europejskich. Wielkość i szybkość narastania zadłużenia niesie za sobą ryzyko, że nie wszystkie środki w ramach zaciąganych długów zostaną przeznaczone na cele produkcyjne⁶.

Obserwując dane dotyczące bezrobocia rejestrowanego, można zauważyć, że sytuacja na rynku pracy w Polsce przed pandemią była relatywnie stabilna. Stopa bezrobocia w marcu 2020 r. wyniosła 5,2 % i wzrosła w październiku 2020 r. do 6,28%. Na początku 2021 r. stopa bezrobocia nie zmieniła się istotnie w porównaniu do danych z czwartego kwartału 2020 r. Na podstawie dostępnych danych można zatem stwierdzić, że sytuacja na rynku pracy nie powinna być czynnikiem istotnie hamującym chociażby popyt na kredyty bankowe w polskiej gospodarce (wykres 5.8).

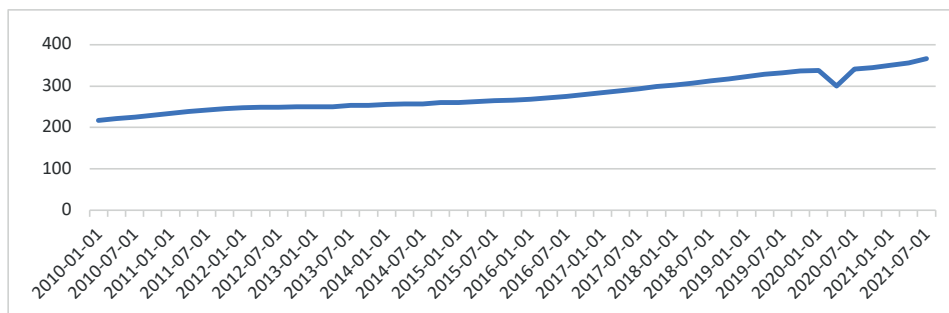

Wykres 5.8. Stopa bezrobocia rejestrowanego w Polsce w okresie luty 2011 – luty 2021

Źródło: opracowanie na podstawie danych Economic Research. FRED Economic Data: <https://fred.stlouisfed.org/series/LMUNRRTTPLM156S> [dostęp: 20.07.2021]; dane miesięczne, niewyrównane sezonowo.

Wydatki na konsumpcję w Polsce wyraźnie spadły w II kwartale 2020 r. Po zniesieniu restrykcji w połowie 2020 r. sytuacja uległa niewielkiej poprawie – jednak już pod koniec 2020 r. restrykcje zostały ponownie nałożone, szczególnie w sferze usług. Zniesienie restrykcji po tzw. trzeciej fali pandemii powinno wpłynąć na odbicie popytu konsumpcyjnego i wzrost spożycia gospodarstw domowych (wykres 5.9).

6 *Global Economic Prospects, January 2021*, s. 14.

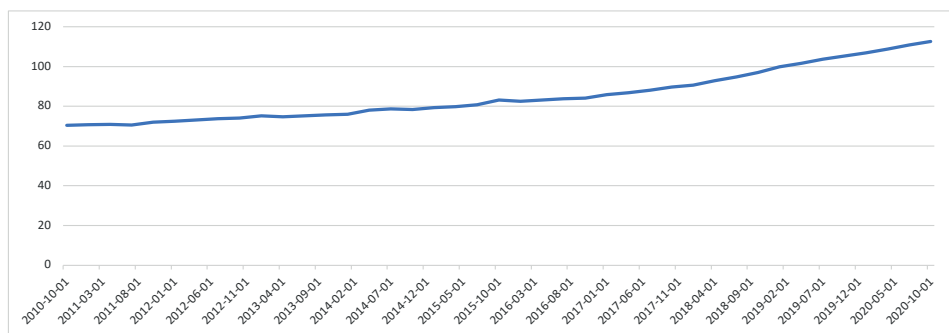

Wykres 5.9. Prywatne wydatki na konsumpcję w Polsce w okresie styczeń 2010 – lipiec 2021 w mld PLN

Źródło: opracowanie na podstawie danych Economic Research. FRED Economic Data: <https://fred.stlouisfed.org/series/POLPFCEQDSMEI> [dostęp: 7.01.2022]; dane kwartalne, wyrównane sezonowo.

Przy coraz bardziej ograniczonej polityce pieniężnej polityka fiskalna odgrywa kluczową rolę w stabilizacji makroekonomicznej w czasie kryzysu, wyzwalając w 2020 r. bezprecedensowy bodziec w postaci transferów pieniężnych i wsparcia dochodów dla gospodarstw domowych i firm.

Na wykresie 5.10 przedstawiono rządowe wydatki na konsumpcję w latach 2010–2020. Wśród wydatków rządowych będących substytutami względem konsumpcji prywatnej można wymienić między innymi znaczną część wydatków na służbę zdrowia i edukację⁷. Zauważamy, że wydatki te sukcesywnie rosną.

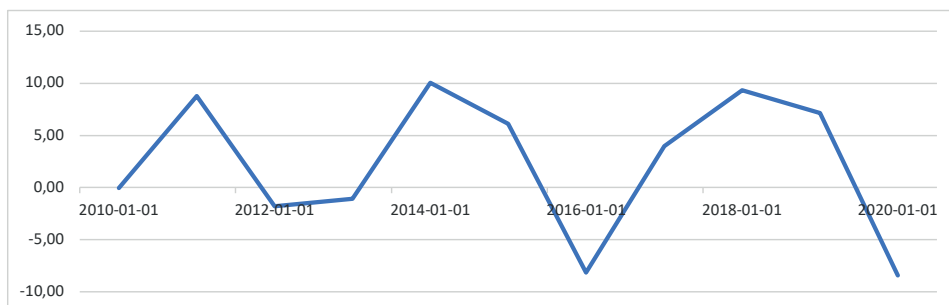
Wykres 5.10. Publiczne (rządowe) wydatki na konsumpcję w Polsce w latach 2010–2020 w mld PLN

Źródło: opracowanie na podstawie danych Economic Research. FRED Economic Data: <https://fred.stlouisfed.org/series/POLGFCEQDSMEI> [dostęp: 20.07.2021]; dane kwartalne, wyrównane sezonowo.

Nakłady brutto na środki trwałe w Polsce w 2020 r. zdecydowanie spadły, jednak należy wziąć pod uwagę, że przedsiębiorstwa musiały ratować swoją sytuację

⁷ P. Krajewski, *Dekompozycja oddziaływania wydatków rządowych na PKB w Polsce*, „Ekonomista” 2019, nr 3, s. 275.

płynnościową, co nie sprzyjało inwestycji w okresie niepewności i nieprzewidywalności w gospodarce spowodowanej pandemią COVID-19 (wykres 5.11).

Wykres 5.11. PKB według wydatków w cenach stałych: nakłady brutto na środki trwałe (inwestycje) w Polsce

Źródło: opracowanie na podstawie danych Economic Research. FRED Economic Data: <https://fred.stlouisfed.org/series/NAEXKP04PLA659S> [dostęp: 21.07.2021]; dane roczne, tempo wzrostu – w stosunku do analogicznego okresu roku poprzedniego, dane niewyrównane sezonowo.

5.3. Zmienne ekonomiczne dotyczące polityki pieniężnej

Bezprecedensowe dostosowanie polityki pieniężnej „uspokoiło” rynki finansowe, przyczyniło się do obniżenia kosztów kredytu i sprzyja przedłużaniu kredytów. Jednak w obliczu zakłóceń gospodarczych mających swoje podłoże w pandemii COVID-19, historycznie niskie stopy procentowe mogą maskować problemy z wypłacalnością, które pojawiają się w kolejnych latach⁸.

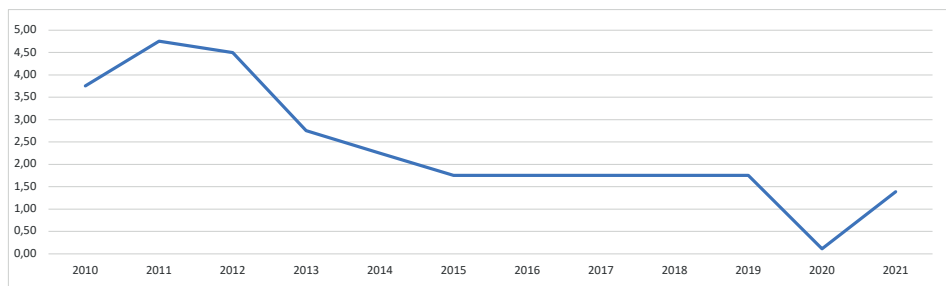
Jest bardzo prawdopodobne, że kryzys COVID-19 przyczyni się do spadku trendu realnych stóp procentowych⁹. Natomiast nominalne krótkoterminowe stopy procentowe przez długi czas pozostały bliskie zeru, co przyczyniło się do wydłużenia okresu ujemnych realnych stóp procentowych. Proces ten został jeszcze wzmocniony właśnie poprzez przechodzenie banków centralnych od zarządzania kryzysowego do wspierania ożywienia gospodarczego¹⁰. W Polsce w 2020 r. w obliczu pandemii COVID-19 NBP zdecydował się na trzy obniżki stopy referencyjnej do poziomu 0,1%, doprowadzając stopy procentowe do historycznie niskich poziomów (wykres 5.12). W 2021 r. w związku ze wzrostem inflacji w Polsce i przekroczeniem celu inflacyjnego, NBP zdecydował się na trzy podwyżki stóp

⁸ *Global Economic Prospects, January 2021*, s. 14.

⁹ O. Jordà, S.R. Singh, A.M. Taylor, *Longer-Run Economic Consequences of Pandemics*, „Working Paper” 2020–09, Federal Reserve Bank of San Francisco, <https://doi.org/10.24148/wp2020-09>

¹⁰ P. Henneberg, C.L. Mann, *Negative real rates – central bank success or stagflation risk*, „Citi Research Economics” 2020, August 19.

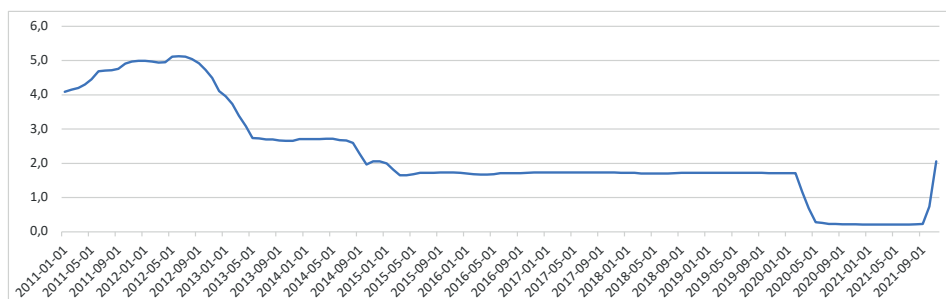
procentowych, w tym stopy referencyjnej do poziomu 1,75%. Z kolei w styczniu 2022 r. stopa referencyjna została podniesiona do 2,25%, w lutym do 2,75%, a w marcu do 3,50%.

Wykres 5.12. Krótkoterminowa stopa procentowa, stawka overnight, stopa banku centralnego (w %), ujęcie roczne w latach 2010–2020

Źródło: opracowanie na podstawie danych Economic Research. FRED Economic Data: <https://fred.stlouisfed.org/series/IRSTCB01PLA156N> [dostęp: 20.07.2021]; dane roczne, niewyrównane sezonowo.

Na wykresie 5.13 zaprezentowano krótkoterminowe stopy procentowe rynku międzybankowego w Polsce, WIBOR 3M w okresie 10 lat. Zauważamy, jak bardzo pandemia COVID-19 wpłynęła na obniżkę i tak już niskich stóp procentowych.

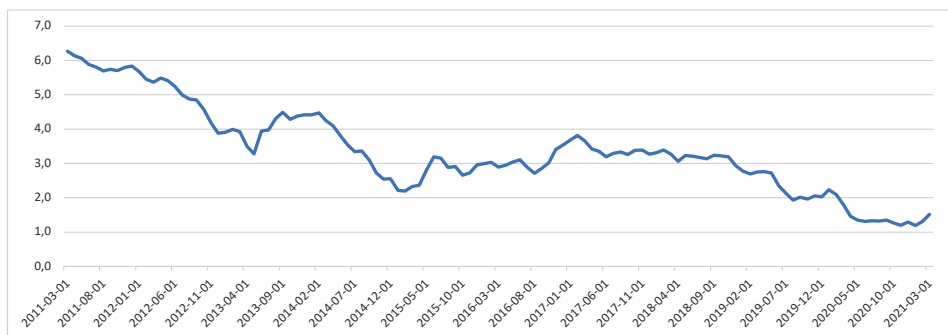
Wykres 5.13. Krótkoterminowe stopy procentowe na rynku międzybankowym, stawki 3M w Polsce

Źródło: opracowanie na podstawie danych Economic Research. FRED Economic Data: <https://fred.stlouisfed.org/series/IR3TIB01PLM156N> [dostęp: 7.01.2022]; dane miesięczne, niewyrównane sezonowo.

W 2020 r. wzmocnieniu uległy powiązania pomiędzy sektorem rządowym a bankowym (*sovereign-bank nexus*) poprzez wzrost ekspozycji banków na obligacje skarbowe lub gwarantowane przez Skarb Państwa. W 2020 r. (pierwsze półrocze) zanotowano udział takich papierów wartościowych w aktywach banków na poziomie 20% (pod koniec 2019 r. było to 17%). Wartość tych papierów przewyższa dwukrotnie fundusze własne banków. Jest to istotna informacja, ponieważ banki wykazują się wtedy zwiększoną wrażliwością na zmiany cen rynku obligacji.

Warto jednak wspomnieć, że program skupu obligacji prowadzony przez NBP ogranicza ryzyko zmian cen obligacji, szczególnie w okresie COVID-19, kiedy banki narażone są na obciążenia chociażby z tytułu ryzyka kredytowego¹¹.

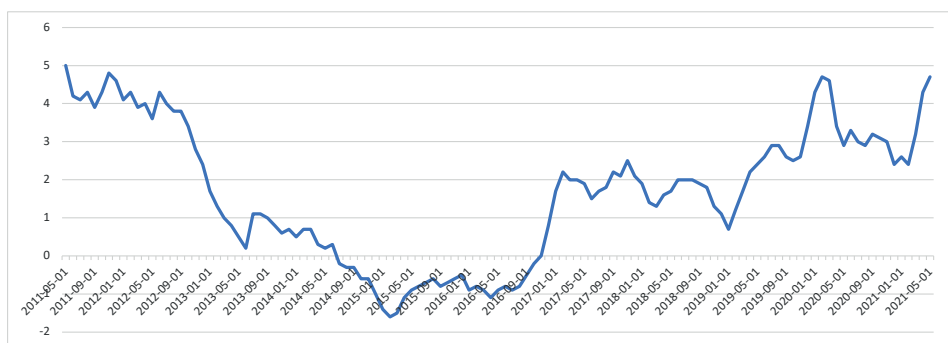
Na wykresie 5.14 przedstawiono rentowność polskich 10-letnich obligacji skarbowych w ciągu 10 ostatnich lat.

Wykres 5.14. Długoterminowe dochody z obligacji skarbowych (rentowność polskich 10-letnich obligacji skarbowych)

Źródło: opracowanie na podstawie danych Economic Research. FRED Economic Data: <https://fred.stlouisfed.org/series/IRLTLT01PLM156N> [dostęp: 21.07.2021]; dane miesięczne, niewyrównane sezonowo.

Wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych w Polsce wyraźnie wzrastał w pierwszym kwartale 2020 r. W pozostałych trzech kwartałach 2020 r. indeks cen konsumpcyjnych oscylował w granicach celu inflacyjnego. W pierwszym kwartale 2021 r. nie zauważono istotnych zmian wskaźnika CPI, dopiero w drugim kwartale 2021 r. wskaźnik inflacji zaczął sukcesywnie wzrastać (wykres 5.15).

Wykres 5.15. Indeks cen konsumpcyjnych – CPI w Polsce, tempo wzrostu w stosunku do analogicznego okresu roku poprzedniego

Źródło: opracowanie na podstawie danych Economic Research. FRED Economic Data: <https://fred.stlouisfed.org/> [dostęp: 22.07.2021]; dane miesięczne, niewyrównane sezonowo.

11 Raport o stabilności systemu finansowego. Ocena skutków pandemii COVID-19, s. 7.

Biorąc pod uwagę omówione wskaźniki z zakresu polityki fiskalnej i pieniężnej, należy podkreślić, że zarówno zmienne, takie jak: dług publiczny, deficyt publiczny i jego projekcje, stopa bezrobocia rejestrowanego, prywatne, jak i publiczne wydatki na konsumpcję, poza tym inwestycje jak również zmienne, takie jak: krótkoterminowe stopy procentowe *overnight*, stopy rynku międzybankowego 3M, długoterminowe dochody z obligacji, jak również wskaźnik CPI, mają istotny wpływ na zmienne notowane w sektorze bankowym.

5.4. Działania instytucji sieci bezpieczeństwa i banków

W obliczu pandemii COVID-19 wiele banków centralnych zdecydowało się na istotne zmiany polityki pieniężnej. Stopy procentowe przez niektóre z tych banków zostały obniżone do historycznie niskich poziomów. O ile w Japonii podstawowa stopa procentowa od 2016 r. wynosi $-0,10\%$, w Szwecji $0,00\%$ (od lipca 2011 r. do grudnia 2018 r. wynosiła $-0,5\%$), a w strefie euro EBC obniżył podstawową stopę procentową do $0,00\%$ w marcu 2016 r., FED w grudniu 2008 obniżył podstawową stopę procentową do $0,00-0,25$, to w Polsce dopiero w maju 2020 r., w wyniku pandemii COVID-19, stopa referencyjna została obniżona do $0,10\%$. Podobnie jeśli chodzi o stosowanie tzw. luzowania ilościowego (QE – *Quantitative Easing*), to najwcześniej wykorzystywano je w Japonii, potem w wyniku kryzysu 2007–2009 QE zostało zastosowane na szeroką skalę również przez FED, następnie przez EBC, aż w wyniku kryzysu COVID-19 również wykorzystuje się QE w Polsce. Zatem w wielu krajach od dłuższego czasu stosowano ekspansywną politykę pieniężną, a w czasie kryzysów ta ekspansywność polityki pieniężnej była jeszcze pogłębiana. Podobnie w przypadku polityki fiskalnej, w obliczu kryzysów rządy decydowały się na zwiększanie ekspansji fiskalnej. W wyniku kryzysu 2007–2009 w wielu krajach wystąpił kryzys finansów publicznych, który doprowadził do zmiany kierunku polityki fiskalnej z ekspansywnej na restrykcyjną. Z kolei w dobie pandemii COVID-19, władze fiskalne również zdecydowały o prowadzeniu ekspansywnej polityki fiskalnej, decydując się na nadmiernie wysokie deficyty budżetowe i długi publiczne.

Pandemia spowodowała również zmiany w polityce fiskalnej Unii Europejskiej. Komisja Europejska przedstawiła 27 maja 2020 r. w Parlamencie Europejskim plan stymulacyjny o wartości 750 mld euro, który w połączeniu ze zmodyfikowanym wnioskiem w sprawie budżetu UE na lata 2021–2027 ma złagodzić skutki kryzysu COVID-19. Tzw. plan naprawczy *Next Generation EU* ma przyczynić się do walki

ze szkodami spowodowanymi pandemią oraz pomóc w obszarze inwestycji w zieloną, cyfrową, społeczną i bardziej odporną na kryzysy Unię Europejską¹².

Polski sektor bankowy zbudował silną bazę kapitałową, dzięki której banki są uodpornione na potencjalne ryzyka i zachowują wiarygodność na rynkach finansowych, stanowiąc jednocześnie istotny filar polskiej gospodarki. We wspieranie bezpieczeństwa systemu finansowego angażują się instytucje, które wchodzą w skład tzw. sieci bezpieczeństwa finansowego (*safety net*). Wśród tych instytucji wymienia się rządy poszczególnych krajów, banki centralne, instytucje odpowiedzialne za nadzór nad rynkiem finansowym, a także instytucje gwarantujące wypłatę depozytów¹³. W skład sieci bezpieczeństwa finansowego w Polsce wchodzi takie instytucje, jak: Minister Finansów, Narodowy Bank Polski, Komisja Nadzoru Finansowego, Bankowy Fundusz Gwarancyjny czy Komitet Stabilności Finansowej. Zadaniem sieci bezpieczeństwa finansowego jest zapewnienie uczestnikom rynku finansowego warunków sprzyjających do prowadzenia aktywnej działalności. W ramach działalności sieci bezpieczeństwa 21 grudnia 2007 r. podpisano Porozumienie, na mocy, którego powołano Komitet Stabilności Finansowej. Celem działalności Komitetu jest podjęcie współpracy na rzecz wspierania stabilności krajowego systemu finansowego, a także wymiana informacji oraz koordynacja działań¹⁴.

W obliczu kryzysu COVID-19 władze gospodarcze w Polsce podjęły niezbędne działania antykryzysowe¹⁵. Wśród działań instytucji sieci bezpieczeństwa wymienia się między innymi następujące decyzje: **Komisja Nadzoru Finansowego** wystosowała informację (26 marca 2020 r.) do banków i zakładów ubezpieczeniowych, aby zatrzymały cały wypracowany zysk z lat poprzednich, oraz przygotowała zestaw działań pod nazwą **Pakiet Impulsów Nadzorczych na Rzecz Bezpieczeństwa i Rozwoju** (PIN). Pakiet ten miał dodatkowo wzmocnić odporność sektora bankowego i usprawnić finansowanie gospodarki w odpowiedzi na pandemię COVID-19. Postanowiono skoncentrować się na utrzymaniu równowagi pomiędzy zapewnieniem odpowiednich mierników stabilności systemu finansowego (głównie sektora bankowego) a wsparciem aktywności gospodarczej, szczególnie podtrzymaniem dostępności kredytów dla przedsiębiorstw. Niektóre z działań przewidzianych przez KNF wymagają ścisłej współpracy z Narodowym Bankiem Polskim (NBP), z Ministerstwem Finansów, Bankowym Fun-

12 Parlament Europejski – Aktualności: <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/economy/20200513STO79012/koronawirus-plan-ue-na-ozywienie-gospodarki> [dostęp: 31.01.2021].

13 A. Alińska, *Sieć bezpieczeństwa finansowego jako element stabilności funkcjonowania sektora bankowego*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace SGH” 2011/2012, nr 4.

14 J. Stawska, *Normy ostrożnościowe oraz działania antykryzysowe instytucji bezpieczeństwa finansowego a aktywność kredytowa banków*, [w:] *Finansowe determinanty wzrostu w gospodarce globalnej*, red. J.L. Bednarczyk, CeDeWu.pl, Warszawa 2010.

15 M. Kozińska, *Banki centralne Unii Europejskiej jako element sieci bezpieczeństwa finansowego w czasie pandemii COVID-19*, CeDeWu, Warszawa 2021.

duszem Gwarancyjnym, Związkiem Banków Polskich, Polską Agencją Nadzoru Audytowego, Urzędem Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz z audytorami i zarządami banków. PIN przywydwał:

- działania służące rozłożeniu straty w dłuższym horyzoncie czasowym, związane z działaniami w obszarze rezerw i kwalifikacji ekspozycji kredytowych;
- działania dotyczące ograniczania kosztów związanych ze spadkiem jakości aktywów; działania w obszarze buforów kapitałowych umożliwiające oferowanie rozwiązań osłonowych dla klientów banków i utrzymanie zdolności do finansowania klientów i gospodarki w rezultacie uwolnienia znacznej ilości kapitałów;
- działania zapewniające obsługę klientów i obiegu pieniądza w gospodarce przy zachowaniu bezpieczeństwa deponentów poprzez ograniczanie dodatkowych napięć płynnościowych związanych z koniecznością wypełniania norm LCR (*Liquidity Coverage Ratio* – wskaźnik pokrycia wpływów netto);
- działania umożliwiające bankom skoncentrowanie się na obsłudze klientów i kluczowych procesach, a także na bieżącej działalności operacyjnej;
- działania o charakterze legislacyjnym, umożliwiające bankom uwzględnienie szczególnej sytuacji niektórych kredytobiorców z sektora mikro- i MŚP w związku z wystąpieniem stanu zagrożenia epidemicznego¹⁶.

Rząd w Polsce ogłosił 18 marca 2020 r. pakiet działań pt. „Tarcza Antykryzysowa” (o wartości 43–50 mld zł, ok. 2% PKB), w ramach której przewidziano wsparcie dla podmiotów gospodarczych, gospodarstw domowych, sektora ochrony zdrowia oraz systemu finansowego; uruchomiono program wsparcia finansowego przedsiębiorstw o wartości 100 mld zł (ok. 4% PKB) realizowany przez Polski Fundusz Rozwoju¹⁷.

W rezultacie po wejściu w życie 31 marca 2020 r. pierwszej części pakietu pomocowego przygotowanego przez rząd (Tarcza Antykryzysowa), w dniu 18 kwietnia 2020 r. wprowadzono kolejną część – tzw. „Tarcza Antykryzysowa 2.0”, następnie 15 maja 2020 r. pojawiła się tzw. „Tarcza Antykryzysowa 3.0” oraz 24 czerwca 2020 r. – „Tarcza Antykryzysowa 4.0”. W ramach tych pakietów przewidziano:

- złagodzenie reguły finansowej, co oznaczało, że samorządy będą mogły się bardziej zadłużyć;
- wprowadzenie zapisów, że bogatsze samorządy nie musiały wpłacać rat tzw. „janosikowego” w czerwcu i lipcu 2020 r.;
- ogłoszenie wakacji kredytowych zawieszających spłatę kredytu do 3 miesięcy¹⁸;

16 *Pakiet Impulsów Nadzorczych na rzecz Bezpieczeństwa i Rozwoju*, KNF, marzec 2020, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Pakiet_Impulsow_Nadzorczych_na_rzecz_Bezpieczenstwa_i_Rozwoju_69277.pdf [dostęp: 22.07.2021].

17 *Raport o stabilności systemu finansowego. Wydanie specjalne: skutki pandemii COVID-19*, czerwiec 2020, Departament Stabilności Finansowej NBP, Warszawa 2020, <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rsf062020.pdf> [dostęp: 17.01.2021].

18 Dokładnie 24 czerwca 2020 r. weszła w życie ustawa z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom

- ułatwienia w przeprowadzaniu przetargów w dobie pandemii;
- pożyczki, poręczenia i gwarancje na cele inwestycyjne i operacyjne;
- wprowadzenie pakietów, które miały zapobiec utracie miejsc pracy, bankructwom, zamykaniu zakładów pracy oraz zmniejszaniu obrotów i przychodów przedsiębiorstw, i wiele innych¹⁹.

Całkowitą wartość pakietu Tarczy Antykryzysowej oszacowano na 212 mld zł, czyli ok. 10% PKB²⁰. W październiku 2020 r. ogłoszono wprowadzenie kolejnej odsłony Tarczy Antykryzysowej 5.0, którą nazwano Tarczą branżową. Tzw. Tarcza 5.0 została opublikowana w Dzienniku Ustaw 23 września 2020 r., a weszła w życie 15 października 2020 r. W ramach tej Tarczy oferowano wsparcie działalności, które istotnie odczuły na sobie skutki pandemii COVID-19, tj. firm z sektora turystycznego, hotelarskiego, organizacji i obsługi targów, konferencji i wystaw. Przedsiębiorstwa działające w branżach turystycznej, estradowej i wystawienniczej, które spełniają określone warunki, mogły wnioskować o zwolnienie ze składek ZUS albo o świadczenia postojowe²¹.

W ramach kolejnej odsłony ustawy, tzw. Tarczy Antykryzysowej 6.0 – pomoc dla wybranych branż dotkniętych drugą falą pandemii, opracowano kilka dalszych narzędzi pomocowych:

- kolejne zwolnienia z ZUS;
- dodatkowe świadczenia postojowe;
- tzw. małą dotację w wysokości 5 tys. zł;

dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (Dz.U. z 2020 r. poz. 1086), tzw. Tarcza Antykryzysowa 4.0. Ustawa ta wprowadziła przepisy regulujące udzielanie **tzw. ustawowych wakacji kredytowych (moratoria kredytowe)**. **Związek Banków Polskich** również podjął prace nad „Stanowiskiem banków w zakresie ujednolicenia zasad oferowania narzędzi pomocowych dla klientów sektora bankowego”, które obowiązywało dla instrumentów pomocowych udzielanych od dnia 13 marca 2020 r. do dnia 30 września 2020 r. Następnie nowe bankowe pozaustawowe moratoria kredytowe zostały ograniczone do części grup kredytobiorców najbardziej dotkniętych przez COVID-19 i zostały zaoferowane wyłącznie przedsiębiorcom (z wyłączeniem klientów indywidualnych). Odroczenie spłat kredytu miało wynosić 3 miesiące dla klientów, którzy skorzystali z pierwszego moratorium pozaustawowego lub maksymalnie 6 miesięcy dla klientów, którzy nie skorzystali dotychczas z pierwotnego moratorium ustawowego. Wprowadzono również nowy termin stosowania moratoriów: 31 marca 2021 r.

19 PwC, <https://www.pwc.pl/pl/pdf-nf/2020/formy-dofinansowania-dla-firm.pdf> [dostęp: 21.12.2020] oraz *Tarcza 4.0 z podpisem prezydenta RP*, z dnia 23.06.2020 r., <https://www.gov.pl/web/rozwoj-praca-technologie/tarcza-40-z-podpisem-prezydenta-rp2> [dostęp: 21.12.2020].

20 *Tarcza 4.0...*

21 Ustawa z dnia 17 września 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2020 r. poz. 1639), <https://dziennikustaw.gov.pl/DU/2020/1639> [dostęp: 11.05.2021].

- dofinansowanie miejsc pracy z Funduszu Gwarantowania Świadczeń Pracowniczych w kwocie 2 tys. zł;
- rekompensatę dla gmin w związku z utraconymi dochodami z tytułu opłaty targowej²².

Tarczę Antykryzysową 6.0 opublikowano 15 grudnia 2020 r. Rozwiązania-
mi Tarczy 6.0 zostali objęci przedsiębiorcy z około 40 branż, takich jak: handel, tu-
rystyka, transport czy branża edukacyjna i kulturalno-rozrywkowa²³. Od 1 lutego
2021 r. przedsiębiorcy najbardziej dotknięci epidemią COVID-19 mogą korzystać
z kolejnych odsłon Tarczy 7.0. Obejmuje ona świadczenia postojowe, dofinanso-
wanie wynagrodzeń, dotacje na pokrycie bieżących kosztów działalności, zwolnie-
nia z opłacania składek ZUS za grudzień 2020 r. i styczeń 2021 r.²⁴ Od 28 lutego
2021 r. weszła w życie kolejna Tarcza Antykryzysowa 8.0 obejmująca ponownie
świadczenia postojowe z ZUS, zwolnienia z opłat składek ZUS, dotacje na po-
krycie bieżących kosztów prowadzenia działalności gospodarczej czy świadcze-
nia na rzecz ochrony miejsc pracy²⁵. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów
z dnia 16 kwietnia 2021 r. w sprawie wsparcia uczestników obrotu gospodarczego
poszkodowanych w skutek pandemii COVID-19 wprowadzono ponownie możli-
wości ubiegania się o ulgi dla przedsiębiorców, wprowadzając tym samym Tarczę
Antykryzysową 9.0. W nowej Tarczy poszerzono listę branż, które mogą korzystać
ze zwolnienia ZUS²⁶.

Warto również podkreślić wprowadzenie gwarancji kredytowych **Banku Go-
spodarstwa Krajowego** dla przedsiębiorstw, które dzięki gwarancjom BGK otrzy-
mały finansowanie na korzystniejszych warunkach. Dodatkowo w przypadku
problemów ze spłatą kredytu BGK spłaca kredyt do wysokości gwarantowanej
kwoty kapitału na rzecz banku, który udzielił tego kredytu. Gwarancje BGK otwo-
rzyły szerszy dostęp do kredytów, umożliwiając zachowanie płynności finansowej
przez przedsiębiorstwa w czasie kryzysu COVID-19²⁷.

Pakiet działań **Narodowego Banku Polskiego** w odpowiedzi na kryzys
COVID-19 obejmowały następujące decyzje:

22 Ustawa z dnia 9 grudnia 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach zwią-
zanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaź-
nych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.
z 2020 r. poz. 2255).

23 *Ibidem*.

24 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 stycznia 2021 r. w sprawie wsparcia uczestników ob-
rotu gospodarczego poszkodowanych wskutek pandemii COVID-19 (Dz.U. z 2021 r. poz. 152).

25 Rozporządzenie Rady Ministrów z 26 lutego 2021 r. w sprawie wsparcia uczestników obro-
tu gospodarczego poszkodowanych wskutek pandemii COVID-19 (Dz.U. z 2021 r. poz. 371).

26 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie
w sprawie wsparcia uczestników obrotu gospodarczego poszkodowanych wskutek pandemii
COVID-19 (Dz.U. z 2021 r. poz. 713).

27 Raport „Efekty Programu gwarancji Biznesmax z dotacją”, grudzień 2020, [https://www.
bgk.pl/files/public/Grafika/Aktualnosci/Biznesmax/Raport_Biznesmax_2020.pdf](https://www.bgk.pl/files/public/Grafika/Aktualnosci/Biznesmax/Raport_Biznesmax_2020.pdf) [dostęp:
25.04.2021].

- NBP obniżył stopy procentowe do 0,1% (stopa referencyjna);
- obniżono stopę rezerwy obowiązkowej z 3,5% do 0,5% oraz ustalono oprocentowanie środków utrzymywanych w formie rezerwy obowiązkowej na poziomie stopy referencyjnej NBP;
- zastosowano operacje *repo* zasilające sektor bankowy w płynność;
- rozpoczęto zakup obligacji skarbowych i dłużnych papierów wartościowych gwarantowanych przez Skarb Państwa na rynku wtórnym w ramach strukturalnych operacji otwartego rynku;
- dokonano rozszerzenia listy zabezpieczeń akceptowanych w operacjach banku centralnego zasilających w płynność o obligacje objęte gwarancją Skarbu Państwa;
- zamieszczono w ofercie kredyt wekslowy przeznaczony na refinansowanie kredytów, które banki udzielają przedsiębiorstwom²⁸.

NBP już w marcu 2020 r. uruchomił operacje zasilające banki w płynność. **Komitet Stabilności Finansowej**, któremu przewodniczy prezes NBP, zarekomendował zniesienie bufora ryzyka systemowego (3%). Z kolei Minister Finansów w odpowiedzi na tę rekomendację zwolnił banki z obowiązku utrzymywania bufora ryzyka systemowego, co w efekcie umożliwiło uwolnienie w bankach ok. 30 mld zł kapitału i zmniejszyło ryzyko ograniczania dopływu kredytu do gospodarki²⁹.

Bankowy Fundusz Gwarancyjny poinformował, że dopuszcza odchylenia od realizacji śródkresowych celów MREL, które miały być spełnione na koniec 2020 r. Jednocześnie przesunął termin na osiągnięcie docelowego poziomu MREL z 2023 r. na 2024 r.³⁰

Podsumowując, należy podkreślić, że o stabilności globalnego systemu finansowego decyduje wiele czynników. W czasie pandemii COVID-19 istotne znaczenie ma zmiana nawyków zdrowotnych ludności oraz umiejętność wykorzystania zarządzania ryzykiem systemowym przez instytucje finansowe i rządy poszczególnych państw (ponieważ tę pandemię można traktować jako urzeczywistnienie się ryzyka systemowego)³¹. Kryzys COVID-19 to zewnętrzny szok dla gospodarek świata, który dotknął znacząco zarówno popyt, jak i podaż. Działania rządów poprzez ograniczenie działalności gospodarczej do niezbędnego minimum, doprowadziły do obniżenia poziomu aktywności gospodarczej, a w konsekwencji do ograniczenia podaży i popytu. Niestety te efekty popytowe mogą być odczuwalne w długim okresie, przede wszystkim ze względu na spadek liczby osób zatrudnionych³². Jak wskazują Norman, Bar-Yam i Taleb, większość

28 *Raport o stabilności systemu finansowego. Ocena skutków pandemii COVID-19*, s. 30–31.

29 *Raport o stabilności systemu finansowego. Wydanie specjalne: skutki pandemii COVID-19*.

30 *Raport o stabilności systemu finansowego. Ocena skutków pandemii COVID-19*, s. 31.

31 J.K. Solarz, K. Waliszewski, *Pandemia czy wojna pokoleń?*, „Finanse i Prawo Finansowe” 2020, nr 4, s. 112.

32 M. Demertzis, A. Sapir, S. Tagliapietra, G.B. Wolff, *An effective economic response to the Coronavirus in Europe*, „Bruegel Policy Contribution” 2020, No. 6, https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2020/03/PC062020_ECOFIN_Coronavirus.pdf [dostęp: 8.12.2020].

decydentów nie zdaje sobie sprawy z tego, że nie wie, jak powinno się rozwiązywać problemy gospodarcze i finansowe wywołane przez pandemię. Obecnie obserwujemy najwyższy stopień niepewności, tzn. pełną świadomość, że nie znamy realnego wpływu pandemii COVID-19 na gospodarkę³³. Kryzys gospodarczy z nią związany oddziałuje na gospodarkę świata nie tylko poprzez kanał podażyowy, nastroje społeczne, kanał popytowy, ale również poprzez kredyt i stabilność systemu finansowego. Oddziaływanie kryzysu na gospodarkę poprzez ten ostatni kanał związane jest z silnymi spadkami cen aktywów finansowych i wzrostem awersji do ryzyka; ze spadkiem dostępności kredytu dla przedsiębiorstw i problemami płynnościowymi; ze wzrostem złych kredytów i spadkiem stabilności sektora finansowego (istotne pośrednie ryzyko makroekonomiczne)³⁴. Zdaniem Rady Stabilności Finansowej działającej przy Banku Rozrachunków Międzynarodowych w Bazylei, pandemia COVID-19 stanowi bezprecedensowy szok, który popchnął globalną gospodarkę w recesję, której głębokości i czasu trwania nie znamy³⁵. W Polsce sytuacja spowodowana pandemią koronawirusa nie zagraża stabilności systemu finansowego, a bezprecedensowe działania instytucji sieci bezpieczeństwa z pewnością przyczyniły się do złagodzenia skutków pandemii COVID-19. Jednak nie są znane jeszcze skutki trzeciej fali pandemii, która, przeciągając się, zwiększa ryzyko materializacji wielu zagrożeń występujących w różnych obszarach gospodarki.

33 J., Norman, Y., Bar-Yam, N.N. Taleb, *Systemic risk of pandemic via novel pathogens – Coronavirus: a note*, New England Complex Systems Institute, 2020, January 26.

34 J. Grzeszak, F. Leśniewicz, P. Śliwowski, I. Święcicki, *Pandemics. Zestaw narzędzi fiskalnych i monetarnych w dobie kryzysów*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2020, s. 9.

35 J.K. Solarz, K. Waliszewski, *Całościowe zarządzanie ryzykiem systemowym. Pandemia COVID-19*, edu-Libri, Kraków–Legonowo 2020.

Rozdział 6

Podażowe i popytowe uwarunkowania poziomu akcji kredytowej banków w okresie pandemii COVID-19

6.1. Czynniki wpływające na podaż kredytów oraz popyt na kredyty

Wraz z analizą zjawiska *credit crunch* oraz kwestii dostępności kredytowej autorzy opracowania podejmują próbę określenia czynników mających najbardziej istotny wpływ na poziom kredytów udzielanych przez banki. Pod uwagę zostaną wzięte czynniki mające wpływ na podaż kredytów, w tym w szczególności związane z płynnością, sytuacją kapitałową banków oraz akceptowanym przez banki poziomem ryzyka, a także czynniki oddziałujące na popyt na kredyty.

Nie bez znaczenia dla poziomu udzielanych przez banki kredytów są wyzwania w obliczu których stanął sektor bankowy w związku z sytuacją będącą wynikiem pandemii COVID-19, lecz także te, które towarzyszą mu od dłuższego czasu. Instytucje sieci bezpieczeństwa finansowego podjęły szereg działań mających na celu niwelowanie negatywnego wpływu sytuacji związanej z pandemią COVID-19 na system finansowy, w tym sektor bankowy, co przyczyniło się do ograniczenia ryzyka w niektórych obszarach. Prowadzone są także prace nad kolejnymi rozwiązaniami w tym zakresie. Niemniej jednak wciąż istnieją obszary stanowiące potencjalne ryzyko z punktu widzenia stabilnego funkcjonowania i rozwoju banków, a w rezultacie mogące mieć wpływ na poziom udzielanych kredytów. Sytuacja związana z pandemią COVID-19 przyczyniła się do nasilenia niekorzystnych zjawisk, na co wskazuje między innymi NBP w raporcie nt. stabilności systemu

finansowego z grudnia 2020 r.¹ Należą do nich w szczególności: ryzyko prawne związane z walutowymi kredytami mieszkaniowymi, które dla części banków ma przełożenie na potrzebę zawiązania odpowiednich rezerw, ryzyko związane z niespłacalnością kredytów, również przekładające się na potrzebę tworzenia odpisów/rezerw, oraz obniżona rentowność banków, związana m.in. z szeregiem obciążeń o charakterze regulacyjnym i fiskalnym, środowiskiem niskich stóp procentowych, w którym banki funkcjonują od pewnego czasu, a także z wcześniej wymienionymi rodzajami ryzyka. W kontekście obciążeń o charakterze regulacyjnym i fiskalnym mających wpływ na rentowność banków, obok między innymi wymogów kapitałowych i składek na rzecz Bankowego Funduszu Gwarancyjnego, należy w szczególności wskazać na podatek od niektórych instytucji finansowych, zwany podatkiem bankowym.

Zestaw czynników oddziałujących na popyt na kredyty jest dość szeroki. W jego skład wchodzi w szczególności koszty związane z pozyskaniem finansowania, które są uzależnione przede wszystkim od wysokości oficjalnych stóp procentowych, kształtowanych w Polsce przez NBP, wysokości marży i prowizji określanych przez banki, jak również innych kosztów związanych z uzyskaniem kredytu. Parametrami wpływającymi na popyt na kredyty są także między innymi: wymagany minimalny udział własny, wymagania w zakresie zabezpieczeń kredytów czy też maksymalny dopuszczalny okres kredytowania. Nie bez znaczenia dla popytu na kredyty jest również bieżąca oraz przewidywana sytuacja ekonomiczna gospodarstw domowych i podmiotów gospodarczych, jak również przewidywania co do sytuacji gospodarczej w danym kraju czy też np. sytuacji na rynku mieszkaniowym (w przypadku kredytów hipotecznych).

6.2. Identyfikacja czynników i działań wpływających na poziom kredytów udzielonych przez banki

Istotnym źródłem informacji na temat czynników wpływających na dostępność kredytową dla klientów banków są wyniki ankiety NBP publikowane co kwartał przez Departament Stabilności Finansowej NBP w raporcie *Sytuacja na rynku kredytowym*. W sposób syntetyczny pokazane są w nim opinie przewodniczących komitetów kredytowych kilkudziesięciu (20–30) największych banków

1 *Raport o stabilności systemu finansowego. Ocena skutków pandemii COVID-19*, grudzień 2020, Departament Stabilności Finansowej NBP, Warszawa 2020, <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rsf122020.pdf> [dostęp: 17.01.2021].

działających na polskim rynku na temat zachodzących zmian w procesie przyznawania kredytów.

Warto zaznaczyć, że ankieta NBP jest w dużym stopniu odpowiednikiem narzędzia do badania warunków kredytowania banków w strefie euro, tj. Bank Lending Survey (BLS)². To badanie dostarcza wielu nieobserwowalnych informacji jakościowych na temat popytu na kredyty bankowe i podaży kredytów bankowych w odniesieniu do przedsiębiorstw i gospodarstw domowych w krajach strefy euro. Od czasu jego wprowadzenia w 2003 r. BLS cieszy się coraz większym zainteresowaniem i ma kluczowe znaczenie dla analizy i oceny warunków udzielania kredytów przez banki. Analizy oparte na odpowiedziach przewodniczących komitetów kredytowych banków stanowią uzupełnienie obrazu sytuacji rynkowej poprzez odniesienie ich do innych zmiennych makroekonomicznych i finansowych. Podobną rolę spełniają wyniki ankiety NBP dotyczącej sytuacji na rynku kredytowym.

Celem ankiety NBP jest określenie przyczyn i kierunku zmian polityki kredytowej, tj. kryteriów i warunków udzielania kredytów. Pytania w ankiecie NBP dotyczą zmian w przyznawaniu kredytów klientom w odniesieniu zarówno do sytuacji aktualnej (z ostatnich trzech miesięcy), jak i przewidywanej (w okresie najbliższych trzech miesięcy). Oddzielne sekcje ankiety dotyczą kredytów dla przedsiębiorstw oraz kredytów dla klientów indywidualnych, z podziałem na kredyty konsumpcyjne i mieszkaniowe. Szczegółowe pytania odnoszą się do aktualnej sytuacji w zakresie przyznawania kredytów. Dotyczą one dwóch aspektów zmian w kryteriach przyznawania kredytów:

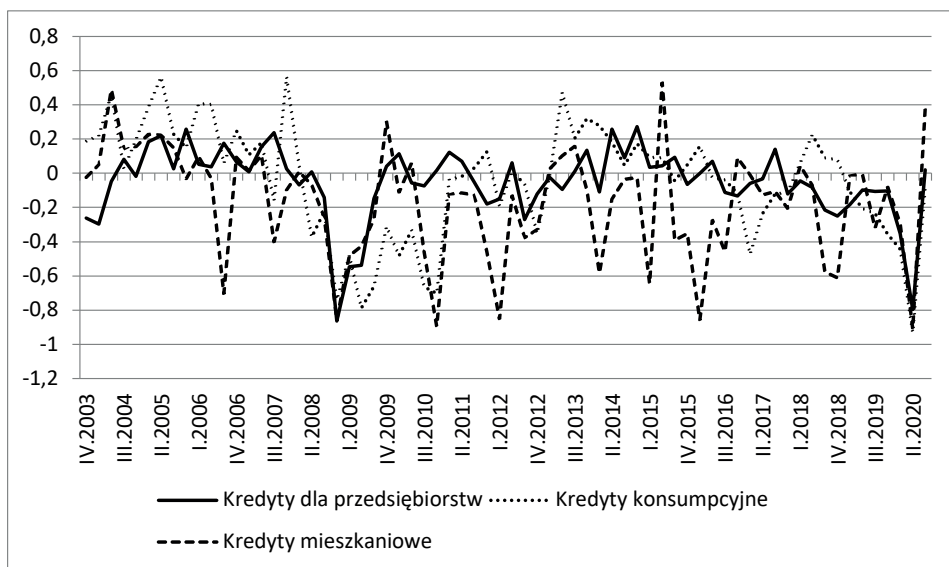
- przyczyn tych zmian;
- przejawów tych zmian (w ankiecie określanych jako warunki kredytowania).

Takie podejście pozwala na kompleksowe spojrzenie na analizowane zagadnienie.

Wyniki ankiety prezentowane są w postaci zagregowanych odpowiedzi, jako salda ocen pozytywnych i negatywnych, dokładniej w postaci różnicy frakcji dla danego typu odpowiedzi w pytaniu. Należy zaznaczyć, że przed policzeniem frakcji, odpowiedzi danego typu są dodatkowo ważone udziałem banku mierzoną aktywami w określonym segmencie rynku. Ostateczna wartość odpowiedzi na każde pytanie może się zawierać w przedziale (-1;1). Dokładna interpretacja wartości ujemnych i dodatnich jest zależna od kontekstu danego pytania, ale generalnie wartości ujemne oznaczają ogólne zaostrzenie polityki przyznawania kredytów i konkretnych warunków kredytowania, stanowiących przejawy zachodzących zmian w tej polityce.

Poniżej przedstawiono analizę danych z ankiety NBP w okresie IV kw. 2003 – III kw. 2020. Na wykresie 6.1 zaprezentowano kształtowanie się ogólnych zmian w polityce kredytowej, natomiast w tabeli 6.1 podstawowe statystyki dla analizowanych zmiennych.

2 P. Köhler-Ulbrich, H.S. Hempell, S. Scopel, *The Euro area bank lending survey*, „Occasional Paper Series” 2016, No. 179.

Wykres 6.1. Kształtowanie się zmian kryteriów przyznawania kredytów dla przedsiębiorstw, kredytów konsumpcyjnych i mieszkaniowych

Źródło: *Sytuacja na rynku kredytowym. Wyniki ankiety do przewodniczących komitetów kredytowych II kwartał 2021*, Departament Stabilności Finansowej, Warszawa 2021.

Tabela 6.1. Podstawowe statystyki dla zmiennych reprezentujących zmiany kryteriów przyznawania kredytów

Wyszczególnienie	Średnia	Odchylenie standardowe
Kredyty dla przedsiębiorstw	-0,054	0,211
Kredyty konsumpcyjne	-0,044	0,329
Kredyty mieszkaniowe	-0,167	0,327

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Sytuacja na rynku kredytowym. Wyniki ankiety do przewodniczących komitetów kredytowych II kwartał 2021*, Departament Stabilności Finansowej, Warszawa 2021.

Wszystkie szeregi charakteryzują się dużą zmiennością, najbardziej stabilna jest polityka udzielania kredytów dla przedsiębiorstw. Warto też zauważyć, że w całym analizowanym okresie przeważała zazwyczaj tendencja do zaostrzania kryteriów przyznawania kredytów, widoczna zwłaszcza w przypadku kredytów mieszkaniowych. W kontekście wystąpienia zjawiska *credit crunch* należy też zauważyć, że brak jest dłuższych okresów utrzymywania się wyraźnie zaostrzonych kryteriów przyznawania kredytów. W niektórych kwartałach następuje w tym zakresie gwałtowne pogorszenie, ale równie szybko i w podobnej skali następuje poprawa. Takie sytuacje można było zaobserwować na przełomie lat 2008/2009, w okresie

wystąpienia kryzysu finansowego, oraz w drugim i trzecim kwartale roku 2020 w wyniku pojawienia się pandemii COVID-19. Ograniczenia w dostępie do kredytów mają zatem charakter jedynie krótkotrwały.

W dalszej kolejności zbadano, jak argumentowane są przyczyny zmian w polityce kredytowej i w jaki sposób te zmiany przejawiają się w postaci korekt konkretnych warunków kredytowania. W tym celu oszacowano parametry modeli regresji, w których zmienną objaśnianą była zmiana polityki kredytowej, a zmiennymi objaśniającymi przyczyny zmiany (w pierwszym modelu) lub konkretne warunki kredytowania (w drugim modelu). Zadaniem drugiego modelu było zasadniczo pokazanie struktury konkretnych zmian, zamiast poszukiwania zależności przyczynowo-skutkowej. Opisane modele opracowano dla zmian w polityce kredytowej względem przedsiębiorstw, kredytów konsumpcyjnych i kredytów mieszkaniowych.

Tabela 6.2. Wyniki regresji dla zmian kryteriów przyznawania kredytów dla przedsiębiorstw

Zmienna objaśniana – zmiana kryteriów przyznawania kredytów dla przedsiębiorstw			
Przyczyny		Warunki (przejawy zmiany kryteriów)	
Wyraz wolny	−0,008 (0,032)	Wyraz wolny	−0,024 (0,020)
Bieżąca lub oczekiwana sytuacja kapitałowa banku	0,150** (0,075)	Marża kredytowa	0,158 (0,105)
Decyzje NBP w zakresie polityki pieniężnej	−0,145 (0,150)	Marża kredytowa dla kredytów obarczonych większym ryzykiem	0,039 (0,127)
Ryzyko związane z przewidywaną sytuacją gospodarczą	0,255*** (0,063)	Pozadodsetkowe koszty kredytu	−0,075 (0,133)
Ryzyko branży	0,009 (0,087)	Maksymalna kwota kredytu/linii kredytowej	0,465*** (0,154)
Ryzyko związane z sytuacją największych kredytobiorców	0,122 (0,164)	Wymagane zabezpieczenia	0,480*** (0,117)
Zmiana udziału kredytów zagrożonych w portfelu kredytowym	0,282** (0,109)	Maksymalny okres kredytowania	−0,073 (0,188)
Zmiany presji konkurencyjnej	0,114 (0,141)	Inne warunki	−0,011 (0,057)
Zmiana popytu na kredyty dla przedsiębiorstw	−0,113 (0,186)	R2 = 0,75 D-W = 2,03	
Inne przyczyny	0,053 (0,071)		
R2 = 0,65 D-W = 1,76			

Uwagi: w nawiasach podano wartości odchyłeń standardowych;

*, **, *** – istotność na poziomie odpowiednio 10%, 5%, 1%.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Ankiety NBP*.

W przypadku zmian kryteriów dostępności kredytów dla przedsiębiorstw istotną rolę odgrywa sytuacja kapitałowa banku (może to wynikać z dużych wartości takich kredytów), ryzyko związane z przewidywaną sytuacją gospodarczą oraz zmiana udziału kredytów zagrożonych w portfelu banku. Zaostrzenie polityki kredytowej przejawia się w przypadku kredytów dla przedsiębiorstw poprzez ograniczanie maksymalnej kwoty kredytu oraz zwiększanie wymogów dotyczących udzielania zabezpieczeń.

Tabela 6.3. Wyniki regresji dla zmian kryteriów przyznawania kredytów mieszkaniowych

Zmienna objaśniana – zmiana kryteriów przyznawania kredytów mieszkaniowych			
Przyczyny		Warunki (przejawy zmiany kryteriów)	
Wyraz wolny	0,048 (0,049)	Wyraz wolny	−0,083*** (0,029)
Bieżąca i przewidywana sytuacja kapitałowa banku	0,193** (0,090)	Marża kredytowa	0,123 (0,124)
Decyzje NBP w zakresie polityki pieniężnej	−0,039 (0,231)	Marża kredytowa dla kredytów obciążonych większym ryzykiem	−0,135 (0,241)
Ryzyko związane z przewidywaną sytuacją gospodarczą	0,490*** (0,094)	Pozaodsetkowe koszty kredytu	0,009 (0,312)
Prognoza sytuacji na rynku mieszkaniowym	−0,029 (0,097)	Wymagane zabezpieczenia	0,267 (0,384)
Zmiana udziału kredytów zagrożonych w portfelu kredytów mieszkaniowych	−0,065 (0,132)	Wymagany udział własny kredytobiorcy w inwestycji	0,654*** (0,148)
Zmiana presji konkurencyjnej	−0,069 (0,160)	Maksymalny okres kredytowania	−0,078 (0,166)
Zmiana popytu na kredyty mieszkaniowe	0,049 (0,186)	Inne warunki	0,529*** (0,131)
Inne przyczyny	0,569*** (0,115)	R ² = 0,48 D-W = 1,94	
R ² = 0,66 D-W = 1,98			

Uwagi: w nawiasach podano wartości odchyłeń standardowych;

*, **, *** – istotność na poziomie odpowiednio 10%, 5%, 1%.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ankiety NBP.

W przypadku zmian w dostępności kredytów mieszkaniowych powtarzają się dwie przyczyny z poprzedniego modelu, tj. obawy o sytuację kapitałową banku i niepewność związana z sytuacją gospodarczą. Podobieństwo w tym względzie do kredytów udzielanych przedsiębiorstwom może się wiązać ze stosunkowo

dużymi kwotami, w których udzielane są kredyty mieszkaniowe (hipoteczne). Istotną rolę odgrywają również inne przyczyny, nie wyspecyfikowane w ankiecie. Zmiany w polityce przyznawania kredytów mieszkaniowych objawiają się przede wszystkim w zmianach w wysokości wymaganego wkładu własnego kredytobiorcy. Istotne są też zmiany w innych warunkach nieokreślonych wprost w ankiecie.

Tabela 6.4. Wyniki regresji dla zmian kryteriów przyznawania kredytów konsumpcyjnych

Zmienna objaśniana – zmiana kryteriów przyznawania kredytów konsumpcyjnych			
Przyczyny		Warunki (przejawy zmiany kryteriów)	
Wyraz wolny	-0,021 (0,031)	Wyraz wolny	-0,060** (0,023)
Bieżąca i przewidywana sytuacja kapitałowa banku	0,095 (0,111)	Marża kredytowa	0,007 (0,136)
Decyzje NBP w zakresie polityki pieniężnej	0,031 (0,076)	Marża kredytowa dla kredytów obciążonych większym ryzykiem	0,209 (0,181)
Ryzyko związane z przewidywaną sytuacją gospodarczą	0,485*** (0,073)	Pozadodsetkowe koszty kredytu	0,097 (0,085)
Ryzyko związane z realizacją wymaganych zabezpieczeń	0,173 (0,144)	Wymagane zabezpieczenia	0,925*** (0,212)
Zmiana udziału kredytów zagrożonych w portfelu kredytów konsumpcyjnych	0,117 (0,088)	Maksymalna kwota kredytu	0,455*** (0,139)
Presja ze strony konkurencji:	0,228** (0,095)	Maksymalny okres kredytowania	0,130 (0,210)
Zmiana popytu na kredyty konsumpcyjne	0,068 (0,088)	Inne warunki	0,595*** (0,092)
Inne przyczyny	0,467*** (0,094)	R2 = 0,79 D-W = 1,76	
R2 = 0,81 D-W = 2,00			

Uwagi: w nawiasach podano wartości odchyłeń standardowych;

*, **, *** – istotność na poziomie odpowiednio 10%, 5%, 1%.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Ankiety NBP*.

W przypadku polityki przyznawania kredytów konsumpcyjnych zmiany wynikają z przewidywań odnośnie sytuacji gospodarczej, ale także z presji konkurencji oraz innych, nieokreślonych przyczyn. Zmiany w dostępności kredytów konsumpcyjnych dotyczą zmian w wymaganym zabezpieczeniu, maksymalnej kwocie kredytu oraz w innych warunkach.

W ramach identyfikacji czynników wpływających na poziom kredytów udzielanych przez banki zbadano, czy wartość nowych kredytów zależy od zmian w kryteriach przyznawania kredytów oraz popytu na kredyty. Ze względu na obserwowaną długoterminową tendencję wzrostową w sprzedaży kredytów, w modelu uwzględniono również zmienną czasową. Poniżej zaprezentowano wyniki dla dwóch modeli dotyczących sprzedaży kredytów mieszkaniowych i konsumpcyjnych (stanowiących sumę kredytów gotówkowych i ratalnych). Dane dla wartości sprzedaży tych kredytów pochodzą z Biura Informacji Kredytowej, dane odnośnie kryteriów przyznawania kredytów i zmian w popycie z ankiety NBP.

Tabela 6.5. Wyniki regresji dla sprzedaży kredytów konsumpcyjnych i mieszkaniowych

Zmienna objaśniana	Wartości oszacowanych parametrów			
	Wyraz wolny	Kryteria przyznawania kredytów	Popyt na kredyty	Zmienna czasowa
Sprzedaż kredytów konsumpcyjnych (mld zł)	16909,9*** (559,2)	1258,4 (1247,1)	6091,5*** (999,2)	159,6*** (36,6)
	R2 = 0,66			
Sprzedaż kredytów mieszkaniowych (mld zł)	8621,7*** (440,5)	67,4 (653,1)	1858,2*** (642,4)	278,0*** (24,8)
	R2 = 0,86			
Próba I kwartał 2014 – IV kwartał 2020				

Uwagi: w nawiasach podano wartości odchyłeń standardowych;

*, **, *** – istotność na poziomie odpowiednio 10%, 5%, 1%.

Źródło: opracowanie własnych na podstawie danych NBP i BIK.

Wyniki wskazują wyraźnie, że sprzedaż nowych kredytów konsumpcyjnych i mieszkaniowych znajduje się w długoterminowym trendzie wzrostowym, którego siła jest korygowana przez popyt. Zmiany w kryteriach przyznawania kredytów są nieistotne w objaśnieniu kształtowania się wartości udzielanych kredytów. Można zatem wnioskować, że głównym czynnikiem determinującym wielkość akcji kredytowej banków jest popyt.

Rozdział 7

Ocena perspektyw dla potencjału sektora bankowego w Polsce oraz zagrożenia wystąpieniem zjawiska *credit crunch* – podsumowanie

7.1. Ocena krótkookresowa

Analizy przedstawione w poprzednich rozdziałach skłaniają do stwierdzenia, iż wystąpienie zjawiska *credit crunch* w Polsce jest mało prawdopodobne. Nie wystąpiło ono też do tej pory w Polsce na przestrzeni ostatnich 20 lat. Krótkie okresy niestabilności w dostępności kredytowej miały miejsce w czasie globalnego kryzysu finansowego w latach 2008–2009. Z podobnym zjawiskiem szokowym mieliśmy również do czynienia w roku 2020. W przypadku lat 2008–2009 polska gospodarka i sektor bankowy wykazały się odpornością, wynikającą z bardzo niewielkiej skali powiązania polskich instytucji finansowych z gospodarkami, w których wystąpił kryzys na rynku nieruchomości. Mimo że obecna sytuacja kryzysowa będąca wynikiem pandemii COVID-19 ma ogólnosiękatowy charakter, to analiza trendów w ostatnich miesiącach wskazuje również na brak istotnych, średnioterminowych zagrożeń dla sektora bankowego spowodowanych pandemią. Na wykresie 7.1 przedstawiono kształtowanie się tendencji zmiennych kluczowych dla oceny dostępności kredytowej w sektorze bankowym w Polsce w latach 2014–2020. Dla lepszej oceny trendów, wartości zmiennych zostały wyrównane średnią ruchomą czteroookresową (czterech kwartałów), a w przypadku wartości udzielonych kredytów i odpisów z tytułu kredytów, wartości zostały dodatkowo wyrażone w skali roku (pomnożone przez 4). Łączna analiza wykresu 7.1 pozwala na kompleksową ocenę dostępności kredytowej w sektorze bankowym i jej perspektyw.

Kredyty dla przedsiębiorstw

Odsetek przedsiębiorstw ubiegających się o kredyt jest na niskim poziomie, ale jest to zjawisko o długoterminowym charakterze wynikające z niskiej skłonności do inwestowania. Jest to problem o dużej wadze w skali całej gospodarki, którego źródła tkwią w polityce gospodarczej sprzyjającej zwiększaniu konsumpcji przy niskiej stopie inwestycji. W tym przypadku możemy mieć w przyszłości do czynienia z problemem pobudzenia popytu na kredyt, a nie ograniczenia mi w jego dostępności. W ostatnich latach można co prawda zauważyć tendencję zniżkową w akceptacji wniosków kredytowych składanych przez przedsiębiorstwa, ale jest ona wciąż powyżej 80%, a ostatni kryzysowy rok 2020 przyniósł odwrócenie tej tendencji (było to m.in. wynikiem wprowadzenia gwarancji BGK na spłatę kredytów pozyskanych przez przedsiębiorstwa w ramach programu pomocy firmom dotkniętym skutkami pandemii).

Kredyty dla gospodarstw domowych

W tym przypadku można zaobserwować długoterminową tendencję wzrostową i załamanie trendu w roku 2020, znacznie głębsze w odniesieniu do kredytów konsumpcyjnych. Ostatnie miesiące roku 2020 i pierwszy kwartał roku 2021 wskazują już na trwalszą poprawę sytuacji w tym obszarze. Wartości średnich ruchomych sygnalizują odwrócenie trendu na rosnący w przypadku kredytów mieszkaniowych i wyhamowanie spadków w przypadku kredytów konsumpcyjnych.

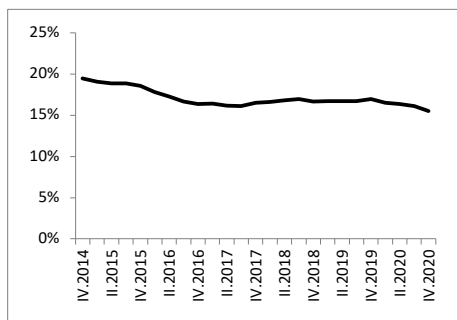
Obligacje skarbowe i gwarantowane przez Skarb Państwa w aktywach banków a należności od sektora niefinansowego z tytułu kredytów

Warto zwrócić uwagę na długoterminowy silny trend rosnący wartości obligacji skarbowych i gwarantowanych przez Skarb Państwa w portfelach banków przekraczający już 30% wartości stanu należności z tytułu kredytów od sektora niefinansowego. Dynamika wzrostu przyspieszyła w 2020 r., na co złożyły się efekty: zmniejszonego popytu na kredyty, zwiększonej emisji obligacji gwarantowanych przez Skarb Państwa¹ w ramach poszukiwania środków na pomoc dla gospodarki oraz wykorzystywania sposobu ograniczania wpłat z tytułu podatku bankowego. W kontekście dostępności kredytowej tak duży portfel obligacji można traktować jako swoisty bufor dla podaży kredytów w długim terminie.

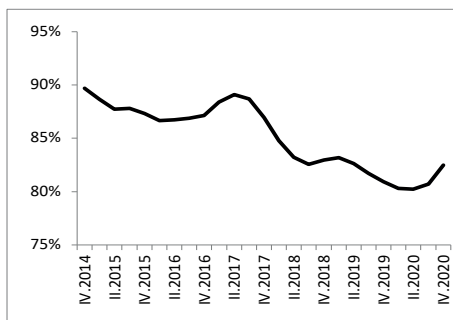
Łączny współczynnik kapitałowy

Polski sektor bankowy posiada bardzo duże i systematycznie rosnące w stosunku do ponoszonego ryzyka, zasoby kapitałowe. Dodatkowe kapitały zostały uwolnione w wyniku rozwiązywania buforu ryzyka systemowego w marcu 2020 r. Z tego punktu widzenia istnieje duży potencjał do zwiększenia podaży kredytów.

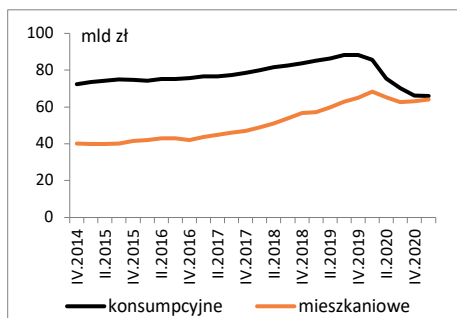
¹ Emitowanych przez Polski Fundusz Rozwoju i Bank Gospodarstwa Krajowego.

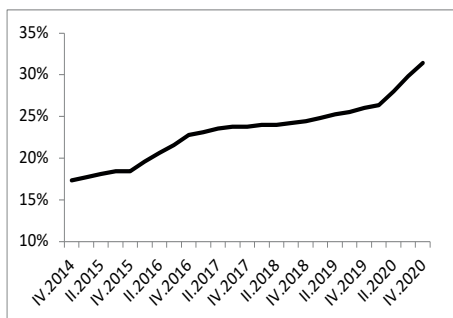
a) odsetek przedsiębiorstw ubiegających się o kredyt

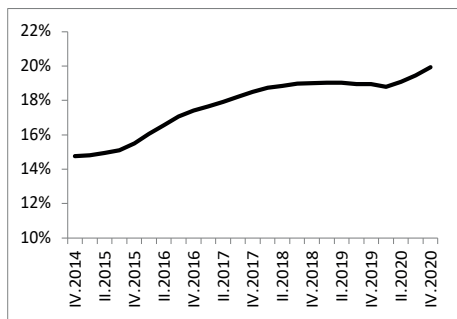
b) odsetek zaakceptowanych wniosków kredytowych przedsiębiorstw

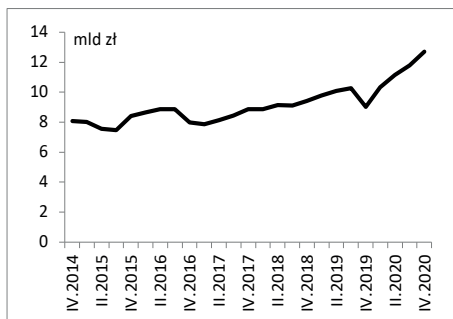
c) wartość udzielonych kredytów

d) relacja wartości obligacji skarbowych i gwarantowanych przez Skarb Państwa w portfelach banków do należności od sektora niefinansowego z tytułu kredytów

e) łączny współczynnik kapitałowy

f) odpisy z tytułu strat kredytowych

Wykres 7.1. Trendy kluczowych zmiennych dla aktywności kredytowej sektora bankowego w Polsce w okresie I kwartał 2014 – IV kwartał 2020 (do I kwartału 2021 dla c)

Uwagi: wartości zmiennych wyrównane średnią ruchomą czterookresową. Dla zmiennych na wykresach c) i f) wartości wyrażone w skali roku (pomnożone przez 4).

Cyfry rzymskie przed datą roczną oznaczają kwartały.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BIK, KNF i NBP.

Odpisy z tytułu strat kredytowych

W ostatnich latach można zaobserwować słaby trend rosnący, który przyspieszył w 2020 r. Można oceniać, że skala tego zjawiska stanowi pewne zagrożenie dla banków, ale na razie bardziej w odniesieniu do poziomu wyniku finansowego niż dla ograniczenia dostępności kredytowej.

Biorąc pod uwagę wszystkie wspomniane czynniki i tendencje, można stwierdzić, że brak jest istotnego zagrożenia wystąpieniem zjawiska *credit crunch*. Niepewność wiąże się jednak z dalszym rozwojem sytuacji w zakresie opanowania pandemii i w konsekwencji spodziewanego ożywienia gospodarczego. Zdecydowana większość scenariuszy była pozytywna i zakładała wystąpienie wzrostu gospodarczego w roku 2021 i 2022. Wyniki Ankiety Makroekonomicznej NBP z marca 2021 r. wskazywały, że wzrost PKB w latach 2021–2023 wyniesie przeciętnie ok. 4,3%. Prognozowano, że wzrost PKB w roku 2021 będzie najprawdopodobniej w przedziale 3,9–5,5%, a z 90% ufnością znajdzie się w przedziale 0–7%. Podobne prognozy dotyczą kolejnych lat 2022 i 2023.

Tabela 7.1. Prognozy PKB dla Polski

Horyzont	Prognoza centralna (%)	Przedziały prawdopodobieństw (%)	
		50	90
2021	4,8	3,9–5,5	0,0–7,0
2022	4,6	3,5–5,6	0,8–7,8
2023	3,9	2,9–5,0	0,4–7,4

Źródło: Ankieta Makroekonomiczna NBP, <https://www.nbp.pl/statystyka/amakro/am2021q2.pdf> [dostęp: 19.07.2021].

Prognozy dla sektora bankowego

Prognozy dla sektora bankowego w świetle wyników za I kwartał 2021 r. są dość optymistyczne, jeśli chodzi o wyniki finansowe. Oprócz podatku bankowego i obciążeń z tytułu składek na BFG (obniżonych w roku 2021 do kwoty 2,230 mld zł z poziomu 3,175 mld zł w roku 2020) istotnym problemem dla banków są niemal zerowe stopy procentowe i odpisy z tytułu strat kredytowych, a największym zagrożeniem pozostaje nierozwiązana kwestia walutowych kredytów mieszkaniowych.

Tabela 7.2. Zysk netto sektora bankowego w latach 2019–2020 i scenariuszu bazowym prognozy na rok 2021 (mld zł)

2019	2020	2021 scenariusz bazowy
14,6	0,9	11,5

Źródło: Raport *Wpływ czynników regulacyjnych i fiskalnych na wyniki finansowe banków w I kwartale 2021 roku*, PAB Fundacji Warszawski Instytut Bankowości, czerwiec 2021, Sygn. WIB PAB 11/2021.

W opublikowanym w czerwcu 2021 r. Raporcie Analitycznym w ramach Programu Analityczno-Badawczego Fundacji Warszawski Instytut Bankowości *Wpływ czynników regulacyjnych i fiskalnych na wyniki finansowe banków w I kwartale 2021 roku* przedstawiono prognozy dla sektora bankowego w roku 2021. Zestawienie wyników za lata 2019–2020 oraz prognozy na rok 2021 zawiera tabela 7.2.

7.2. Diagnoza dla perspektywy długoterminowej

W tej części opracowania przedstawiona zostanie pogłębiona diagnoza obecnego stanu polskiego sektora bankowego podsumowująca wcześniej prezentowane wątki i nakierowana na problem dostępności kredytowej i rentowności sektora. W poniższych analizach wykorzystane zostały dane z okresu 2014–2019, potraktowane jako podstawa wnioskowania na przyszłość, dla okresu po pandemii. Wnioski celowo nie obejmują roku 2020, ze względu na jego specyfikę związaną z pandemią.

Jak zostało wcześniej zauważone, bardziej istotnym problemem występującym w relacjach między sferą realną a sektorem bankowym jest popyt na kredyty niż ich podaż. W efekcie w Polsce mamy do czynienia z relatywnie (w stosunku do innych krajów) niskim poziomem ukredytowania wszystkich grup podmiotów. Temat ten był już poruszany w rozdziale czwartym. W tabeli 7.3 przedstawiono dane i obliczenia dotyczące kredytów dla przedsiębiorstw niefinansowych i gospodarstw domowych i ich relacji do PKB w Polsce w latach 2014–2020.

Tabela 7.3. PKB a kredyty dla przedsiębiorstw niefinansowych i gospodarstw domowych (także w relacji do PKB) w Polsce w latach 2014–2020 (mln zł)

Rok	PKB (ceny bieżące)	Kredyty dla przeds. niefin. ogółem	W relacji do PKB (w %)	Kredyty dla gosp. domowych ogółem	W relacji do PKB (w %)	Kredyty dla przeds. niefin. i gosp. domowych razem	W relacji do PKB (w %)
2014	1 711 244	260 003	15,2	578 092	33,8	838 096	49,0
2015	1 801 112	281 449	15,6	616 770	34,2	898 219	49,9
2016	1 863 487	295 565	15,9	648 179	34,8	943 744	50,6
2017	1 989 835	312 858	15,7	660 756	33,2	973 615	48,9
2018	2 121 555	336 410	15,9	705 691	33,3	1 042 102	49,1
2019	2 293 199	346 565	15,1	748 265	32,6	1 094 830	47,7
2020	2 323 859	330 049	14,2	770 913	33,2	1 100 962	47,4

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NBP i GUS.

Relacje kredytów dla przedsiębiorstw niefinansowych, jak i gospodarstw domowych w stosunku do PKB w ostatnich latach utrzymywały się na podobnym poziomie. Odnosząc wartości tych relacji z lat 2019–2020 do wartości z roku 2014, można zauważyć nawet niewielki spadek.

Dla oceny możliwości zwiększenia tych relacji w tabeli 7.4 przedstawiono średnie tempo zmian PKB i analizowanych kredytów w okresie 2014–2020.

Tabela 7.4. Średnie roczne tempa zmian PKB, kredytów dla przedsiębiorstw niefinansowych i gospodarstw domowych w Polsce w latach 2014–2020

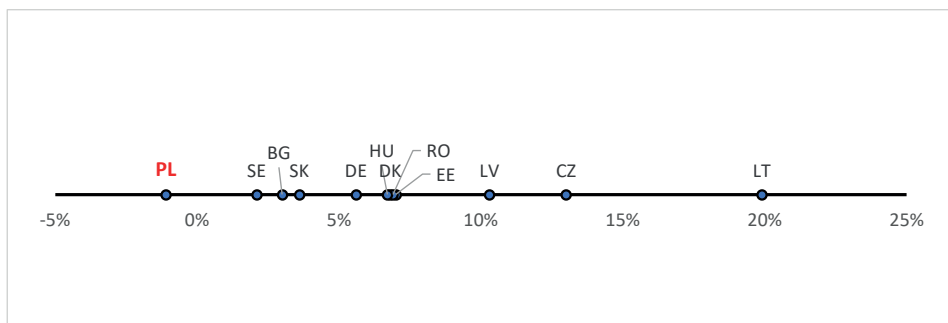
Zmienna	Średnie roczne tempo zmiany w okresie 2014–2020 (w %)
PKB (ceny bieżące)	5,3
Kredyty dla przeds. niefin. ogółem	4,1
Kredyty dla gosp. domowych ogółem	4,9
Kredyty dla przeds. niefin. i gosp. domowych razem	4,7

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NBP i GUS.

Średnie roczne tempo zmian dla obu rodzajów kredytów, jak i dla ich łącznej wartości jest niższe niż dla PKB. Zakładając, że po okresie pandemii przedstawione zależności będą podobne, można spodziewać się zatem dalszego, niewielkiego spadku relacji analizowanych kredytów do PKB. Istotne zwiększenie tych relacji jest bardzo mało prawdopodobne, choć byłoby pożądane, bo ich poziomy są generalnie niskie w porównaniu do innych krajów (por. tab. 4.4). Z przeprowadzonych obliczeń wynika, że zwiększenie relacji kredytów dla przedsiębiorstw niefinansowych i gospodarstw domowych razem do PKB o 10 p.p. (z 47,7% w roku 2019 do 57,7%, co nadal byłoby poziomem bardzo umiarkowanym na tle większości innych krajów europejskich) na przestrzeni kolejnych 5 lat z zachowaniem przeciętnej dynamiki PKB z okresu 2014–2019, wymagałoby średniego rocznego tempa wzrostu tych kredytów o 9,9%, niemal dwukrotnie wyższego niż w minionym okresie. Oznaczałoby to wzrost stanu tych kredytów w 5-letnim okresie o 60,2% wobec wzrostu o 30,6% w okresie 2014–2019. Jest to praktycznie nierealne², gdyż wymagałoby jednocześnie zasadniczej zmiany strategii gospodarczej Polski (np. nowych programów i ulg inwestycyjnych), zmian postaw i wzrostu popytu potencjalnych kredytobiorców, a także akceptacji istotnie zwiększonego poziomu ryzyka przez banki. Można zatem przewidywać, że Polska pozostanie krajem o niskim stopniu ukredytowania.

2 Warto zauważyć, że w świetle adekwatności kapitałowej sektora bankowego byłoby to możliwe – zakładając tylko bieżący poziom funduszy własnych i aktualne wagi ryzyka, prognozowany poziom łącznego współczynnika kapitałowego (TCR) przy wzroście kredytów o 60% wyniósłby ok. 14%.

Dodatkowych dowodów na słaby wzrost kredytów w Polsce na przestrzeni ostatnich kilku lat dostarcza analiza średniej ruchomej zmian w nowych kredytach dla przedsiębiorstw niefinansowych i gospodarstw domowych. Na wykresie 7.2 przedstawiono w sposób zbiorczy wartości średnie dla tego miernika w okresie 2015–2019 dla wybranych krajów UE³.

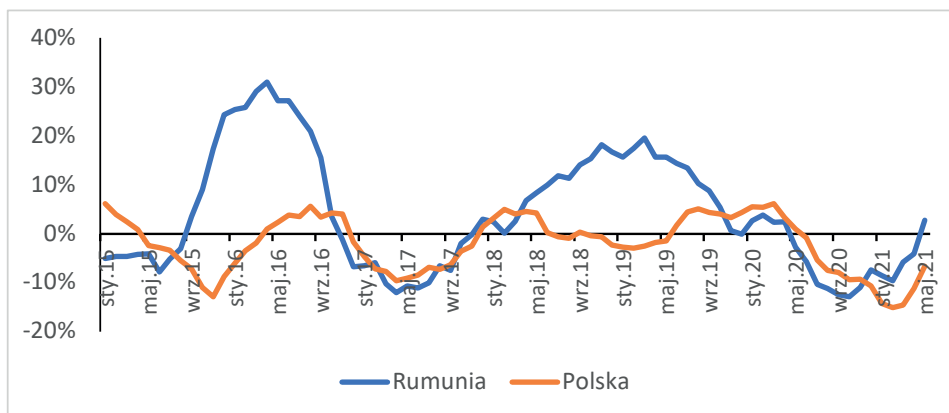
Wykres 7.2. Wartości 12-miesięcznej średniej ruchomej nowych kredytów łącznie dla przedsiębiorstw niefinansowych i gospodarstw domowych w wybranych krajach UE w okresie 2015–2019

Uwaga: dla syntetycznego ujęcia kształtowania się tej średniej dla wielu krajów i okresu 5 lat, na wykresie pokazano średnią wartość miesięczną z tego okresu (średnią wartość średnich ruchomych ze wszystkich miesięcy okresu 2015–2019).

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych: ECB Statistical Data Warehouse, consolidated banking data, <https://sdw.ecb.europa.eu/> [dostęp: 26.07.2021].

Dla polskiego sektora bankowego syntetyczna wartość tej średniej za okres 2015–2019 jest najniższa i jako jedyna ujemna, wynosząc –1%. Dla lepszego zrozumienia znaczenia tego miernika, na wykresie 7.3 przedstawiono kształtowanie się tej średniej ruchomej w poszczególnych miesiącach dla Polski i Rumunii (średnia wartość tego miernika dla Rumunii za okres 2015–2019 to 6,8%). Dodatkowo uwzględnione dane do maja 2021 r. dla pokazania wpływu pandemii.

³ Są to te same kraje wskazane w punkcie 4.1.1.2, tj. kraje rozwinięte z najbliższego sąsiedztwa Polski oraz kraje Europy Środkowo-Wschodniej uzupełnione o Bułgarię (BG), Rumunię (RO) i Węgry (HU).

Wykres 7.3. Wartości 12-miesięcznej średniej ruchomej nowych kredytów łącznie dla przedsiębiorstw niefinansowych i gospodarstw domowych dla Polski i Rumunii w okresie styczeń 2015 – maj 2021

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych: ECB Statistical Data Warehouse.

Z wykresu 7.3 wynika, że średnia zmiana nowych kredytów w Polsce utrzymuje się przeciętnie na wyraźnie niższym poziomie niż w Rumunii. Wzrosty osiągały niskie poziomy wartości, zaś spadki są głębsze (dotyczy to również okresu styczeń 2020 – maj 2021). Jest to kolejny dowód na niską elastyczność i dynamikę akcji kredytowej w Polsce. Przyczyn należy szukać zarówno po stronie popytu, jak i podaży kredytów. W tym drugim przypadku z pewnością istotnym czynnikiem jest utrzymująca się ostrożność banków w ich udzielaniu. Ma to swoje uzasadnienie w świetle kształtowania się kredytów zagrożonych (NPL) w sektorze bankowym. W tabeli 7.5 przedstawiono dane odnośnie wskaźników kredytów zagrożonych dla sektorów bankowych wybranych krajów dla roku 2019 i zmiany tych wskaźników w latach 2014–2019.

Przedstawione dane wyraźnie wskazują na relatywnie bardzo wysoki poziom tych wskaźników w polskim sektorze bankowym w porównaniu do sektorów bankowych innych krajów w roku 2019. Poziom wskaźnika dla kredytów zagrożonych w segmencie kredytów dla przedsiębiorstw niefinansowych dla Polski był niższy tylko od wskaźnika dla Bułgarii, zaś w przypadku wskaźnika dla segmentu kredytów dla gospodarstw domowych niższy tylko od wskaźników dla Bułgarii i Węgier. Szczególnie niepokojący jest obserwowany tylko niewielki spadek wartości tych wskaźników dla Polski na przestrzeni lat 2014–2019, a był to okres wolny od kryzysów gospodarczych i finansowych. W innych krajach zanotowano w tym czasie znaczną poprawę pod tym względem (w wielu przypadkach wartości tych wskaźników w roku 2014 były gorsze niż dla Polski). Budzi to uzasadnioną obawę, że utrzymywanie się wskaźników kredytów zagrożonych na wysokim poziomie w polskim sektorze bankowym może być stanem permanentnym w perspektywie kolejnych lat. Konsekwencje takiego stanu będą dwójakie:

- wspomniana, utrzymująca się ostrożność banków w udzielaniu kredytów,
- istotny, skokowy wzrost odpisów z tytułu utraty wartości kredytów w przypadku wystąpienia załamania koniunktury gospodarczej (z taką sytuacją mieliśmy już do czynienia w roku 2020, kiedy odpisy te wzrosły z 9,5 mld zł w roku 2019 do 13,3 mld zł w roku 2020, a prognozy w tym zakresie były nawet znacznie wyższe). W konsekwencji wpłynie to negatywnie na wynik finansowy i rentowność sektora.

Tabela 7.5. Wskaźniki kredytów zagrożonych w sektorach bankowych wybranych krajów i ich zmiany w okresie 2014–2019

Kraj	NPL – kredyty dla przeds. niefinansowych (2019) w %	NPL – kredyty dla przeds. niefinansowych, zmiana (2019–2014) w p.p.	NPL – kredyty dla gospodarstw domowych (2019) w %	NPL – kredyty dla gospodarstw domowych, zmiana (2019–2014) w p.p.
Bułgaria	10,7	–10,1	7,20	–10,2
Czechy	4,3	–4,0	1,90	–1,8
Dania	3,0	–7,2	1,80	–1,1
Estonia	2,5	–0,3	1,70	–2,3
Litwa	2,9	–7,4	2,10	–6,8
Łotwa	7,3	–4,7	4,20	–8,1
Niemcy	2,3	–6,6	1,30	–1,5
Polska	8,0	–2,5	5,70	–0,5
Rumunia	7,3	–25,2	4,40	–9,5
Słowacja	3,5	–5,1	3,00	–0,8
Szwecja	1,1	–0,7	1,50	0,2
Węgry	3,8	–22,2	6,80	–19,8

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych: ECB Statistical Data Warehouse.

Wnioski z przeprowadzonej powyżej analizy wskazują, że w dłuższej perspektywie polski sektor bankowy (a tym samym cała gospodarka) będzie w stanie, który można określić mianem **pułapki niskiej strukturalnej dostępności kredytowej i chronicznie słabego ukredytowania**.

W takiej sytuacji warto zbadać aktualny stan rentowności polskiego sektora bankowego i jego perspektywy. Na wykresie 7.4 przedstawione zostały przeciętne (w okresie 2015–2019) wartości wskaźników ROE i ROA oraz mnożnika kapitałowego i współczynnika kapitału TIER1 dla wybranych krajów UE, w tym Polski.

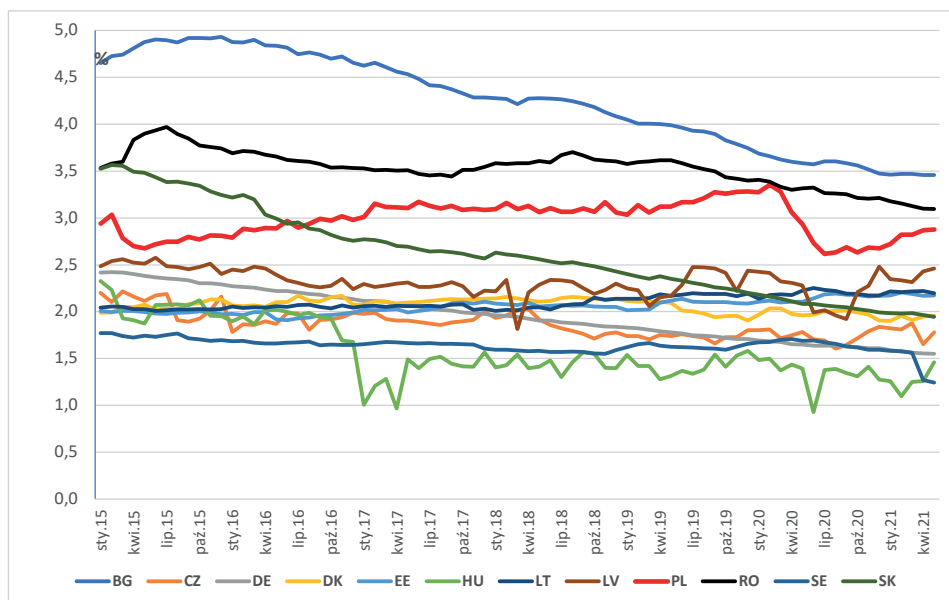

Wykres 7.4. Wskaźniki rentowności, mnożnik kapitałowy i współczynnik kapitału TIER 1 w wybranych krajach UE – wartości średnie w okresie 2015–2019

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych: ECB Statistical Data Warehouse.

Polski sektor bankowy w ostatnich latach charakteryzował się niską rentownością kapitału własnego, zwłaszcza w porównaniu do innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej i była to różnica bardzo istotna, bo sięgająca przeciętnie ok. 5 p.p. Tylko nieco mniejszą relatywnie różnicę można zaobserwować w przypadku wskaźnika rentowności aktywów. Warto spróbować poszukać odpowiedzi na pytanie o przyczyny tego zjawiska. W pierwszej kolejności można zweryfikować hipotezę o niskim poziomie lewarowania w polskim sektorze bankowym, wynikającym głównie z nadmiernego gromadzenia funduszy własnych spowodowanego wdrażaniem nadzorczych regulacji. Dane przedstawione na wykresie 7.4 nie potwierdzają tej hipotezy. Poziom mnożnika kapitałowego w polskich bankach jest co prawda wyraźnie niższy niż w sektorach bankowych krajów Europy Zachodniej, ale bardzo zbliżony do poziomu w sektorach innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej (charakteryzujących się wyraźnie wyższą rentownością kapitału własnego). Z kolei współczynnik kapitału TIER 1 dla Polski ma jedną z najniższych wartości w grupie analizowanych krajów.

W drugiej kolejności warto przeanalizować marże odsetkowe w polskim sektorze bankowym i sektorach innych krajów. Zostały one przedstawione na wykresie 7.5.

Wykres 7.5. Marże odsetkowe w wybranych krajach UE w okresie styczeń 2015 – maj 2021
 Uwaga: marża jest różnicą między stopą procentową nowych kredytów dla przedsiębiorstw niefinansowych i gospodarstw domowych a średnim ważonym oprocentowaniem nowych depozytów.

Źródło: ECB Statistical Data Warehouse, consolidated banking data.

Jak widać marże odsetkowe w polskich bankach były w ostatnich latach wyższe niż w bankach zdecydowanej większości badanych krajów (warto zauważyć, że jest tak również nadal w roku 2021, pomimo obniżki stopy referencyjnej NBP do poziomu 0,1% w roku 2020). Wyjątkami są Bułgaria i Rumunia, których sektory bankowe, jak pokazały poprzednie analizy, rzeczywiście charakteryzują się wyższymi rentownościami. Jednak sektory bankowe zdecydowanej większości krajów cechują się wyższą rentownością niż polski sektor przy niższej marży odsetkowej. Szczególnie wyraźnie widać to w przypadku banków węgierskich.

W znacznym stopniu wyjaśnienia występowania niskiej rentowności dostarczają dane dotyczące obciążeń fiskalnych (szerzej podatkowo-składkowych) polskiego sektora bankowego. W większości badanych krajów nie ma podatku bankowego lub jest on na niższym poziomie (por. tabela 3.2). Wprowadzony w roku 2016 podatek od niektórych instytucji finansowych stanowi istotne obciążenie wyników sektora bankowego. W tabeli 7.6 przedstawiono kwoty tego podatku w latach 2016–2020, rzeczywiste wartości ROE i ROA, wartości ROE i ROA oszacowane przy założeniu braku podatku bankowego, a także wartości stopy podatkowej płaconej efektywnie przez banki, uwzględniającej podatek dochodowy i bankowy.

Tabela 7.6. Obciążenia z tytułu podatku bankowego i wartości wskaźników ROE i ROA dla polskiego sektora bankowego

Rok	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Wartość podatku bankowego (mld zł)	–	3,2	3,6	3,8	4,1	4,5
ROE (%)	7,6	8,3	7,4	6,4	7,0	0,4
ROE* (%)	7,6	10,2	9,4	8,2	9,0	2,5
ROA (%)	0,71	0,84	0,78	0,71	0,74	0,04
ROA* (%)	0,71	1,04	0,99	0,91	0,95	0,25
Stopa podatkowa uwzględniająca tylko podatek dochodowy (%)	21,1	24,1	25,7	28,4	27,7	81,5
Stopa podatkowa uwzględniająca podatek bankowy i dochodowy (%)	21,1	35,4	37,9	40,3	39,8	90,2
Stopa podatkowa* (%)	21,1	20,5	21,5	23,7	23,1	43

Uwaga: * – oszacowanie przy założeniu braku podatku bankowego (oszacowania ROE* i ROA* przy założeniu wypłacenia nadwyżkowego zysku netto o równowartości podatku bankowego w charakterze dywidendy, bez zwiększania kapitałów i sumy bilansowej).

Źródło: Informacja na temat sytuacji sektora bankowego w 2020 r., UKNF, Warszawa, lipiec 2021, s. 10, obliczenia własne.

Jak widać, brak podatku bankowego powodowałby wyraźny wzrost rentowności kapitału własnego polskiego sektora bankowego (rzędu 2 punktów procentowych) oraz rentowności aktywów (rzędu 20 punktów bazowych). Przedstawione dane wskazują, że wprowadzenie podatku bankowego spowodowało drastyczny wzrost efektywnej stopy podatkowej płaconej przez polskie banki. Jej wartość osiągnęła poziom 40%⁴, podczas gdy w przypadku braku podatku bankowego kształtowała się ona w roku 2015 na poziomie 21% i byłaby na zbliżonym poziomie w kolejnych latach. Taki poziom stopy podatkowej (20–30%) jest zgodny z poziomem płaconym przez szereg największych europejskich banków (por. tabela 3.3).

W powiązaniu z opisaną wyżej **pułapką niskiej strukturalnej dostępności kredytowej**, wysokie obciążenia fiskalne będą w perspektywie kolejnych lat stanowić dodatkowy czynnik bezpośrednio hamujący akcję kredytową i wzrost rentowności sektora, co może spowodować jego pozostawanie w reżimie niskiej rentowności w dłuższym okresie. Dotyczy to zwłaszcza aktualnej sytuacji rynkowej – spadku stóp procentowych. Obniżenie marży odsetkowej o ok. 65 punktów bazowych

⁴ Wartości stóp podatkowych dla roku 2020 są nietypowe i silnie zaburzone przez niski zysk sektora wynikający z dużych rezerw na ryzyko prawne utworzonych przez PKO BP.

w okresie luty 2020 – grudzień 2021 spowodowało wzrost relacji między stawką podatku bankowego a marżą odsetkową z 13% do 16,5%. W obecnej sytuacji logicznym i pożądanym działaniem byłaby choćby zmiana sposobu konstrukcji podatku bankowego polegająca np. na:

- proporcjonalnej (w stosunku do obniżki stóp procentowych) obniżce stawki podatku;
- zwiększeniu sumy aktywów wolnych od podatku;
- zmniejszeniu podstawy opodatkowania o określone rodzaje kredytów, np. kredyty inwestycyjne

lub przynajmniej uznanie tego obciążenia za koszt uzyskania przychodu.

Problem mieszkaniowych kredytów walutowych – realne i bardzo poważne zagrożenie dla sektora bankowego

Przedstawione powyżej wnioski dotyczące dostępności kredytowej oraz prognozy dla sektora bankowego nie uwzględniają możliwych skutków rozwiązania problemu mieszkaniowych kredytów walutowych. Jego konsekwencje, choć w momencie pisania tego opracowania nie są dokładnie znane, będą miały bardzo istotne znaczenie dla większości banków i sektora jako całości. Koszty dla sektora bankowego mogą wynieść w skrajnym przypadku ponad 200 mld zł⁵. Zważywszy, że na koniec roku 2020 banki posiadały fundusze własne w wysokości ok. 220 mld zł, skutki w zakresie ograniczenia podaży kredytów mogą być dramatyczne w przypadku realizacji skrajnych scenariuszy. Zaprezentowane we wspomnianym Raporcie PAB Fundacji Warszawski Instytut Bankowości symulacje pokazują, że poniesienie kosztów w wysokości 35–45 mld zł związanych z rozwiązaniem problemu mieszkaniowych kredytów walutowych spowoduje obniżenie łącznego współczynnika kapitałowego do ok. 17,5%. Jest to jeszcze bezpieczny poziom, ale odpowiednio większe koszty będą powodować odpowiednio większe straty banków, w konsekwencji skutkując dużym uszczupleniem kapitałów własnych. Ostatecznie wpłynie to na znaczne ograniczenie dostępności do kredytów⁶.

5 Różne warianty rozwiązań i ich koszty zostały przedstawione we wspomnianym Raporcie Analitycznym w ramach PAB Fundacji Warszawski Instytut Bankowości, *Wpływ czynników regulacyjnych i fiskalnych na wyniki finansowe banków w roku 2020*, s. 31–32.

6 Cały proces będzie rozłożony w czasie, w którym rozstrzygane będą procesy sądowe i zawierane ewentualne ugody z klientami. Jednocześnie banki będą też zapewne starały się odbudować kapitały własne.

Zakończenie

Celem monografii było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, czy w Polsce występuje zagrożenie *credit crunch*. Cel ten był realizowany poprzez zdefiniowanie *credit crunch* oraz określenie jego przyczyn, warunków, oznak i skutków występowania. Aby ocenić zagrożenie wystąpienia tego zjawiska w polskiej gospodarce, odniesiono się do wstrząsów wywołanych ograniczaniem dostępności kredytu przez sektor bankowy w innych krajach (Stany Zjednoczone, Chiny, Czechy, Niemcy, Włochy, Wielka Brytania). W badanych krajach, w okresie dobrej koniunktury gospodarczej następował wzrost poziomu zadłużenia. Okres ekspansji kredytowej zazwyczaj kończył się kryzysem finansowym, w postaci niepożądanego ograniczania akcji kredytowej i dostępności kredytów. Blokada rynku kredytowego wpływała negatywnie na aktywność gospodarczą. Aby ustalić, czy w Polsce występuje zjawisko *credit crunch*, przedstawiono i poddano ocenie czynniki kształtujące poziom, a także jakość kredytów udzielanych przez sektor bankowy w okresie 2004–2020. Działalność kredytowa banków rozwinęła się dynamicznie w okresie po 2004 r., ze względu na wyraźną poprawę sytuacji makroekonomicznej po akcesie Polski do UE. Przyhamował tę dynamikę globalny kryzys finansowy z roku 2008, a od końca I kwartału 2020 r. mamy do czynienia z fazą spadkową, spowodowaną przez pandemię COVID-19. Należy także pamiętać, że decyzje przedsiębiorców o zaciąganiu długu, zwłaszcza średnio- i długoterminowego w postaci kredytów inwestycyjnych, są silnie uzależnione od samooceny przedsiębiorców pod kątem możliwości spłaty długu z zysków, osiągniętych po wdrożeniu inwestycji. Popyt na kredyty inwestycyjne wzrasta więc w fazie wzrostowej cyklu koniunkturalnego i maleje w okresach spowolnienia gospodarczego i niepewności co do kształtowania się zewnętrznych warunków prowadzenia działalności przedsiębiorstw. Przedmiotem analiz w raporcie były kredyty nieobsługiwane (NPL) oraz negatywny wpływ strat kredytowych na wynik finansowy i bazę kapitałową poszczególnych instytucji udzielających kredytów, a także na stabilności rynku bankowego i kredytowania działalności realnej sfery gospodarki. Jakość należności kredytowych jest silnie uwarunkowana przez rodzaj działalności gospodarczej prowadzonej przez kredytobiorców, oraz skalę tej działalności.

Wnioski wynikające z przedstawionego w niniejszym raporcie materiału analitycznego dają podstawę do stwierdzenia, że zjawisko *credit crunch* w Polsce nie występuje. Przeprowadzone rozważania teoretyczne oraz analiza empiryczna

działalności kredytowej w Polsce w perspektywie, w której znalazł się sektor bankowy, w ujęciu historycznym i w obliczu bieżących konsekwencji gospodarczych pandemii COVID-19, wykazały, że nie potwierdziły się obawy dotyczące załamania na rynku podaży kredytów. Sytuacja sektora bankowego w połowie roku 2021 wygląda dość optymistycznie w krótkim terminie (oprócz nierozwiązanej kwestii mieszkaniowych kredytów walutowych i związanych z nią konsekwencji), ale w perspektywie długoterminowej istotną rolę będzie odgrywać zdiagnozowana **pułapka niskiej strukturalnej dostępności kredytowej i chronicznie słabego ukredytowania polskiej gospodarki**. W połączeniu z niską rentownością sektora wynikającą głównie z wysokich obciążeń fiskalnych będzie to stanowić istotny czynnik hamujący rozwój sektora bankowego w Polsce. Będzie to miało konsekwencje dla sfery realnej, utrudniając ekspansję gospodarki. Zmiana tego stanu wymaga istotnej rewizji i konsekwentnej realizacji strategii gospodarczej dla Polski poprzez intensyfikację i promowanie przedsięwzięć inwestycyjnych. Z drugiej strony pożądane jest racjonalne (np. elastyczne w zależności od koniunktury gospodarczej) podejście do obciążeń fiskalnych sektora bankowego. Wzmocnienie tego sektora mogłoby skutkować zmniejszeniem awersji do ryzyka kredytowego i wzrostem podaży kredytów w reakcji na zwiększony popyt. Harmonijny rozwój sfery realnej i sektora bankowego jest jedynym sposobem na wyjście ze wspomnianej pułapki.

Bibliografia

- Agénor P.R., Aizenman J., Hoffmaister A.W., *The credit crunch in East Asia: what can bank excess liquid assets tell us?*, „Journal of International Money and Finance” 2004, Vol. 23(1), s. 27–49, <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2003.08.008>
- Aggelopoulos E., Georgopoulos A., *Bank branch efficiency under environmental change: a bootstrap DEA on monthly profit and loss accounting statements of Greek retail branches*, „European Journal of Operational Research” 2017, Vol. 261(3), s. 1170–1188, <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2017.03.009>
- Albulescu C.T., *Forecasting credit growth rate in Romania: from credit boom to credit crunch?*, <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/16740/> [dostęp: 17.04.2020].
- Alińska A., *Sieć bezpieczeństwa finansowego jako element stabilności funkcjonowania sektora bankowego*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace SGH” 2011/2012, nr 4, s. 87–99.
- Andries A., Capraru B., *Impact of financial liberalization on banking sectors performance from Central and Eastern European countries*, „PLoS ONE” 2013, Vol. 8(3), <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0059686>
- Ankieta Makroekonomiczna NBP, <https://www.nbp.pl/statystyka/amakro/am2021q2.pdf> [dostęp: 19.07.2021].
- Barburski J., *Efektywność gospodarowania instytucji finansowych w świetle mikroekonomicznej teorii firm*, „Bank i Kredyt” 2005, nr 2, s. 58–66.
- Barburski J., *Ekonometryczny pomiar efektywności ekonomicznej instytucji finansowych. Stochastyczny model graniczny kosztów*, „Bank i Kredyt” 2010, nr 41(1), s. 31–56.
- Barone G., De Blasio G., Mocetti S., *The real effects of credit crunch in the great recession: evidence from Italian provinces*, „Regional Science and Urban Economics” 2018, Vol. 70, s. 352–359, <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2017.10.003>
- Barth J., Lin C., Ma Y., Seade J., Song F., *Do bank regulation, supervision and monitoring enhance or impede bank efficiency?*, „Journal of Banking & Finance” 2013, Vol. 37, s. 2879–2892.
- Bartoletto S., Chiarini B., Marzano E., Piselli P., *Business cycles, credit cycles, and asymmetric effects of credit fluctuations: evidence from Italy for the period of 1861–2013*, „Journal of Macroeconomics” 2019, Vol. 61, s. 103–130, <https://doi.org/10.1016/j.jmacro.2019.103130>

- Beck T., Demirgüç-Kunt A., Maksimovic V., *Financial and legal constraints to growth: does firm size matter?*, „The Journal of Finance” 2005, Vol. 60(1), s. 137–177, <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2005.00727.x>
- Berger A.N., Humphrey D.B., *Efficiency of financial institutions: international survey and directions for future research*, „European Journal of Operational Research” 1997, Vol. 98, s. 175–212, [https://doi.org/10.1016/S0377-2217\(96\)00342-6](https://doi.org/10.1016/S0377-2217(96)00342-6)
- Berger A.N., Udell G.F., *Did risk-based capital allocate bank credit and cause a „credit crunch” in the United States?*, „Journal of Money, Credit and Banking” 1994, Vol. 26(3), s. 585–628, <https://doi.org/10.2307/2077994>
- Berger A.N., Leusner J.H., Mingo J.J., *The efficiency of bank branches*, „Journal of Monetary Economics” 1997, Vol. 40(1), s. 141–162, [https://doi.org/10.1016/S0304-3932\(97\)00035-4](https://doi.org/10.1016/S0304-3932(97)00035-4)
- Bernanke B.S., Gertler M., Gilchrist S., *The financial accelerator and the flight to quality*, „The Review of Economics and Statistics” 78, 1996, s. 1–15, [https://doi.org/10.1016/S1574-0048\(99\)10034-X](https://doi.org/10.1016/S1574-0048(99)10034-X)
- Bernanke B.S., Lown C.S., Friedman B.M., *The credit crunch*, „Brookings Papers on Economic Activity” 1991, Vol. 2, s. 205–247, <https://doi.org/10.2307/2534592>
- Biała księga kredytów frankowych w Polsce*, marzec 2015, Związek Banków Polskich, Warszawa 2015, s. 4, <https://www.zbp.pl/Aktualnosci/Stanowiska-i-komentarze/Repozytorium-materialow-dot-kredytow-CHF> [dostęp: 7.01.2022].
- Bijapur M., *Does monetary policy lose effectiveness during a credit crunch?* „Economics Letters” 2010, Vol. 106(1), s. 42–44, <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2009.09.020>
- Bikker J.A., *Competition and Efficiency in Unified European Banking Market*, Edward Elgar, Cheltenham–Northampton 2004.
- Boguszewski P., *Dostępność finansowania przedsiębiorstw niefinansowych w Polsce*, Departament Stabilności Finansowej NBP, Warszawa 2016.
- Boguszewski P., Głogowski A., Popowski P., Postek Ł., Puchalska K., Sawicka A., Tymoczko I., *Aktywność kredytowa sektora przedsiębiorstw niefinansowych w Polsce w okresie pandemii COVID-19. Wybrane zagadnienia*, wrzesień 2020, Departament Analiz Ekonomicznych NBP, Warszawa 2020.
- Borensztein E., Lee J.W., *Financial crisis and credit crunch in Korea: evidence from firm-level data*, „Journal of Monetary Economics” 2002, Vol. 49(4), s. 853–875, [https://doi.org/10.1016/S0304-3932\(02\)00116-2](https://doi.org/10.1016/S0304-3932(02)00116-2)
- Brzoza-Brzezina M., Makarski K., *Credit crunch in a small open economy*, „Journal of International Money and Finance” 2011, Vol. 30(7), s. 1406–1428, <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2011.07.010>
- Bumann S., Hermes N., Lensink R., *Financial liberalization and economic growth: a meta-analysis*, „Journal of International Money and Finance” 2013, Vol. 33, s. 255–281, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0059686>
- Bywalec C., *Metody pomiaru społecznej efektywności rozwoju gospodarczego*, „Gospodarka Narodowa” 2005, nr 11, s. 21–32.

- Campello M., Graham J.R., Harvey C.R., *The real effects of financial constraints: evidence from a financial crisis*, „Journal of Financial Economics” 2010, Vol. 97(3), s. 470–487, <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2010.02.009>
- Capiga M., *Determinanty i poziom efektywności działania banku*, [w:] *Konkurencyjność i efektywność działania banku – podejście zasobowe*, red. J. Harasim, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Katowice 2009, s. 40–72.
- Capiga M., *Ocena działalności placówki operacyjnej banku: dylematy metodologiczne i praktyczne*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2003.
- Casu B., Ferrari A., Zhao T., *Regulatory reform and productivity change in Indian banking*, „Review of Economics and Statistics” 2013, Vol. 95(3), s. 1066–1077, https://doi.org/10.1162/REST_a_00298
- Chodorow-Reich G., *The employment effects of credit market disruptions: firm-level evidence from the 2008–2009 financial crisis*, „Quarterly Journal of Economics” 2014, Vol. 129, s. 1–59, <https://doi.org/10.1093/qje/qjt031>
- Cingano F., Manaresi F., Sette E., *Does credit crunch investments down? New evidence on the real effects of the bank-lending channel*, „MOFIR Working Paper” 2013, Vol. 91, s. 1–45.
- Czechowska I.D., Hajdys D., Stawska J., Zatoń W., Sikorski J., *Raport: Konsekwencje zewnętrznych obciążeń regulacyjnych i fiskalnych dla potencjału akcji kredytowej banków*, Program Analityczno-Badawczy Fundacji Warszawski Instytut Bankowości, WIB PAB 10/2020, Warszawa 2020.
- Czekaj J., Oleksy P., *Zagrożenie credit crunch w Polsce w okresie pandemii COVID-19*, Raport opracowany na zlecenie Programu Analityczno-Badawczego Fundacji Warszawski Instytut Bankowości, Sygn. WIB PAB 15/2000, Warszawa 2020.
- Czekaj J., Banasiak A., Nierodka A., Pawlonka T., Zatoń W., Lipiński C., Gałazka P., *Wpływ czynników regulacyjnych i fiskalnych na wyniki finansowe banków w I kwartale 2021 roku*, Sygn. WIB PAB 11/2021, Warszawa, czerwiec 2021.
- Demertzis M., Sapir A., Tagliapietra S., Wolff G.B., *An effective economic response to the Coronavirus in Europe*, „Bruegel Policy Contribution” 2020, No. 6, https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2020/03/PC062020_ECOFIN_Coronavirus.pdf [dostęp: 8.12.2020].
- Demirgüç-Kunt A., Laeven L., Levine R., *Regulations, market structure, institutions and the cost of financial intermediation*, „Journal of Money, Credit, and Banking” 2004, Vol. 36, s. 593–622, <https://doi.org/10.3386/w9890>
- Desogus M., Casu E., *What are the impacts of credit crunch on the bank-enterprise system? An analysis through dynamic modelling and an Italian dataset*, „Applied Mathematical Sciences” 2020, Vol. 14(14), s. 679–703, <https://doi.org/10.12988/ams.2020.914238>
- Doing Business 2020*, World Bank Group, Washington 2020.
- Emrouznejad A., Yang G.L., *A survey and analysis of the first 40 years of scholarly literature in DEA: 1978–2016*, „Socio-economic Planning Sciences” 2018, Vol. 61, s. 4–8, <https://doi.org/10.1016/j.seps.2017.01.008>

- Fan P., Uchida K., *Credit crunch and timing of initial public offerings*, „Pacific-Basin Finance Journal” 2019, Vol. 53, s. 22–39, <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2018.09.003>
- Farrell M.J., *The measurement of productive efficiency of production*, „Journal of the Royal Statistical Society. Series A” 1957, Vol. 120(3), <https://doi.org/10.2307/2343100>
- Fethi M.D., Pasiouras F., *Assessing bank efficiency and performance with operational research and artificial intelligence techniques: a survey*, „European Journal of Operational Research” 2010, Vol. 204, s. 189–198, <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2009.08.003>
- Fraser D.R., Fraser L.M., *Ocena działalności banku komercyjnego. Analiza finansowa*, Związek Banków Polskich, Warszawa 1996.
- Gaiotti E., *Credit availability and investment: lessons from the ‘great recession’*, „European Economic Review” 2013, Vol. 59, s. 212–227, <https://doi.org/10.1016/j.eurocorev.2012.12.007>
- Galati G., Kakes J., Moessner R., *Effects of credit restrictions in the Netherlands and lessons for macroprudential policy*, „BIS Working Papers” 2020, No. 872, s. 1–30.
- Gertler M., Gilchrist S., *Monetary policy, business cycles and the behaviour of small manufacturing firms*, „Quarterly Journal of Economics” 1994, Vol. 109, s. 309–340, <https://doi.org/10.2307/2118465>
- Girardi A., Ventura M., Margani P., *An indicator of credit crunch using Italian business surveys*, „MPRA Paper” 2018, No. 88839, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/88839/> [dostęp: 20.04.2021].
- Glass J.C., McKillop D.G., Rasaratnam S., *Irish credit unions: investigating performance determinants and the opportunity cost of regulatory compliance*, „Journal of Banking & Finance” 2010, Vol. 34, s. 67–76, <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2009.07.001>
- Global Economic Prospects, January 2021*, World Bank, Washington 2021, s. 21, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34710>
- Global Economic Prospects, June 2021*, World Bank, Washington 2021, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/35647>
- Golany B., Storbeck J.E., *A Data Envelopment Analysis of the operational efficiency of bank branches*, „Interfaces” 1999, Vol. 29(3), s. 14–26, <https://doi.org/10.1287/inte.29.3.14>
- Golędzinowski P., *Wpływ regulacji systemu bankowego na jego efektywność*, „Materiały i Studia NBP” 2009, z. 235, s. 1–43.
- Gopalan S., Sasidharan S., *Financial liberalization and access to credit in emerging and developing economies: a firm-level empirical investigation*, „Journal of Economics and Business” 2020, Vol. 107, <https://doi.org/10.1016/j.jeconbus.2019.105861>
- Grzeszak J., Leśniewicz F., Śliwowski P., Święcicki I., *Pandemics. Zestaw narzędzi fiskalnych i monetarnych w dobie kryzysów*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2020.

- Hale G., Arteta C., *Currency crises and foreign credit in emerging markets: credit crunch or demand effect?*, „European Economic Review” 2009, Vol. 53(7), s. 758–774, <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2009.03.001>
- Halkos G., Tzeremes N., *Estimating the degree of operating efficiency gains from a potential bank merger and acquisition: a DEA bootstrapped approach*, „Journal of Banking & Finance” 2013, Vol. 37, s. 1658–1688, <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2012.12.009>
- Hancock D., Wilcox J.A., *Has there been a „capital crunch” in banking? The effects on bank lending of real estate market conditions and bank capital shortfalls*, „Journal of Housing Economics” 1993, Vol. 3(1), s. 31–50, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S105113778371003X?via%3Dihub> [dostęp: 17.01.2021].
- Hempell H.S., Sorensen C.K., *The impact of supply constraints on bank lending in the Euro Area crisis induced crunching?*, „ECB Working Paper Series” 2010, No. 1262.
- Henneberg P., Mann C.L., *Negative real rates – central bank success or stagflation risk*, „Citi Research Economics” 2020, August 19.
- Henriques I.C., Sobreiro V.A., Kimura H., Mariano E.B., *Two-stage DEA in banks: terminological controversies and future directions*, „Expert Systems with Applications” 2020, Vol. 161, <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2020.113632>
- Informacja na temat sytuacji sektora bankowego w 2019 roku*, KNF, Warszawa, czerwiec 2020, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Informacja_na_temat_sytuacji_sektora_bankowego_w_2019_r.pdf
- Informacja na temat sytuacji sektora bankowego w 2020 r.*, UKNF, Warszawa, lipiec 2021, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Informacja_na_temat_sytuacji_sektora_bankowego_w_2020_roku.pdf
- Iwanicz-Drozdowska M., *Metody oceny działalności banku*, Poltext, Warszawa 1999.
- Iyer R., Peydró J.L., da-Rocha-Lopes S., Schoar A., *Interbank liquidity crunch and the firm credit crunch: evidence from the 2007–2009 crisis*, „The Review of Financial Studies” 2014, Vol. 27(1), s. 347–372, <https://doi.org/10.1093/rfs/hht056>
- Jaworski W.L., Zawadzka Z., *Bankowość*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2006.
- Jordà O., Singh S.R., Taylor A.M., *Longer-Run Economic Consequences of Pandemics*, Working Paper 2020–09, Federal Reserve Bank of San Francisco, <https://doi.org/10.24148/wp2020-09>
- Karkowska R., Pruszyńska M., *Rentowność europejskiego sektora bankowego w kontekście procesów globalizacji i liberalizacji finansowej*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Współczesne Finanse” 2018, nr 356, s. 47–53.
- Kenjegalieva K.A., Simper R., Weyman-Jones T.G., *Efficiency of transition banks: inter-country banking industry trends*, „Applied Financial Economics” 2009, Vol. 19, s. 1531–1546, <https://doi.org/10.1080/09603100902984343>

- Kisielewska M., Kozuń-Cieślak G., *Pojęcie i pomiar efektywności – studia literaturowe*, [w:] *Zarządzanie finansami firm – teoria i praktyka*, red. W. Pluta, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu” 2007, nr 1152, s. 295–301.
- Kitching J., Smallbone D., Xheneti M., *Have UK small enterprises been victims of the ‘credit crunch’?*, Small Business Research Centre. Kingston University. Paper to be presented at the XXIII RENT conference, Budapest 2009, November 19–20, <https://eprints.kingston.ac.uk/id/eprint/6916/2/Kitching-J-6916.pdf> [dostęp: 20.01.2021].
- Köhler-Ulbrich P., Hempell H.S., Scopel S., *The euro area bank lending survey*, „ECB Occasional Paper” 2016, Vol. 179, <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2843616>
- Komisja Nadzoru Bankowego, *Rekomendacja S dotycząca praktyk w zakresie ekspozycji kredytowych zabezpieczonych hipotecznie*, Biuro Polityki Nadzorczej GINB, Warszawa 2006.
- Kopiński A., *Analiza finansowa banku*, PWE, Warszawa 2008.
- Kopiński A., Porębski D., *Próba oceny efektywności banków komercyjnych za pomocą metody DEA*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2015, t. 49, <http://dx.doi.org/10.17951/h.2015.49.4.257>
- Kopiński A., Porębski D., *Próba oceny efektywności banków komercyjnych z uwzględnieniem dynamiki ich rentowności*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2018, nr 92, s. 83–94, <https://doi.org/10.18276/frfu.2018.92-06>
- Kose M.A., Nagle P., Ohnsorge F., Sugawara N., *Global Waves of Debt: Causes and Consequences*, World Bank, Washington 2020, <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1544-7>
- Kozińska M., *Banki centralne Unii Europejskiej jako element sieci bezpieczeństwa finansowego w czasie pandemii COVID-19*, CeDeWu, Warszawa 2021.
- KPMG, *Proposed bank levies – comparison of certain jurisdictions*, Issue 2, February 2011, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/pdf/2011/02/tax-alert-1102-02.pdf> [dostęp: 27.07.2021].
- Krajewski P., *Dekompozycja oddziaływania wydatków rządowych na PKB w Polsce*, „Ekonomista” 2019, nr 3, 273–290.
- Kudła J., *Struktury organizacyjne banków komercyjnych*, Twigger, Warszawa 2001.
- Kudła J., *Zmiany efektywności banków w Rosji po wprowadzeniu międzynarodowych sankcji w 2014 r.*, „Bank i Kredyt” 2017, nr 48(1), s. 97–117.
- Kurowski L., *Efektywność i opłacalność gospodarowania w okresie transformacji*, [w:] *Efektywność źródłem bogactwa narodów*, red. T. Dudycz, SWSPiZ w Łodzi, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Łódź–Wrocław 2006.
- Lin K., Doan A., Doong S., *Changes in ownership structure and bank efficiency in Asian developing countries: the role of financial freedom*, „International Review of Economics and Finance” 2016, Vol. 43, s. 19–34, <https://doi.org/10.1016/j.iref.2015.10.029>
- Lisowski M., *Metoda Data Envelopment Analysis (DEA) w ocenie efektywności podmiotów*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 343, s. 364–375.

- Mankowska R., *Credit crunch, spread i rating we włoskim języku ekonomii i finansów*, „Linguistische Treffen in Wrocław” 2019, Vol. 15(1), s. 319–327.
- Marcinkowska M., *Ocena działalności instytucji finansowych*, Difin, Warszawa 2007.
- Martysz C., Bartlewski B., *Podatek bankowy – koncepcja europejska i studium przypadków wybranych krajów UE*, „Studia BAS” 2018, nr 1(53), s. 101–133.
- Marzec J., Osiewalski J., *Pomiar efektywności kosztowej banków: zarys metodologii*, „Folia Oeconomica Cracoviensia” 1997, Vol. 39–40, s. 65–81.
- Mastalerz A., *Zastosowanie metody DEA do oceny efektywności wybranych banków w Polsce*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2017, nr 4(88), cz. 1, s. 313–322.
- Miller T., Kim A.B., Roberts J.M., *2021 Index of Economic Freedom*, The Heritage Foundation, Washington 2021, <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2013.04.030>
- Minsky H.P., *The financial instability hypothesis*, The Jerome Levy Economics Institute Working Paper 1992, No. 74, s. 1–10.
- Mizen P., *The credit crunch of 2007–2008: a discussion of the background, market reactions, and policy responses*, „Federal Reserve Bank of St. Louis Review” 2008, Vol. 90(5), s. 531–567.
- Mohd Noor N.H.H., Bakri M.H., Wan Yusof W.Y.R., Mohd Noor N.R.A., Zainal N., *The impact of the bank regulation and supervision on the efficiency of Islamic Banks*, „The Journal of Asian Finance, Economics, and Business” 2020, Vol. 7(11), s. 747–757, <https://doi.org/10.13106/jafeb.2020.vol7.no11.747>
- Mukherjee P., Roy Chowdhury S., Bhattacharya P., *Does financial liberalization lead to financial development? Evidence from emerging economies*, „The Journal of International Trade & Economic Development” 2021, s. 1–25, <https://doi.org/10.1080/09638199.2021.1948589>
- Nehls H., Schmidt T., *Credit crunch in Germany?*, „RWI Discussion Papers” 2003, No. 6, https://www.econstor.eu/bitstream/10419/18557/1/DP_03_006.pdf [dostęp: 15.04.2021].
- Nguyen H., Qian R., *Demand collapse or credit crunch to firms? Evidence from the World Bank’s financial crisis survey in Eastern Europe*, „Journal of International Money and Finance” 2014, Vol. 47, s. 125–144, <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2014.05.013>
- Norman J., Bar-Yam Y., Taleb N.N., *Systemic risk of pandemic via novel pathogens – Coronavirus: a note*, New England Complex Systems Institute (January 26, 2020), https://static1.squarespace.com/static/5b68a4e4a2772c2a206180a1/t/5e2efaa2ff2cf27efbe8fc91/1580137123173/Systemic_Risk_of_Pandemic_via_Novel_Path.pdf [dostęp: 18.01.2021].
- Nowak A.K., Matuszczyk A., *Wykorzystanie metody DEA do oceny efektywności banków komercyjnych*, „Bezpieczny Bank” 2012, nr 1 (46), s. 57–80.
- Osbert-Pociecha G., *Próba konceptualizacji efektywności organizacji z wykorzystaniem Mind-Mappingu*, [w:] *Efektywność źródłem bogactwa narodów*, red.

- T. Dudyc, SWSPiZ w Łodzi, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Łódź–Wrocław 2006.
- Pakiet Impulsów Nadzorczych na rzecz Bezpieczeństwa i Rozwoju*, KNF, marzec 2020, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Pakiet_Impulsow_Nadzorczych_na_rzecz_Bezpieczenstwa_i_Rozwoju_69277.pdf [dostęp: 22.07.2021].
- Parlament Europejski – Aktualności, <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/economy/20200513STO79012/koronawirus-plan-ue-na-ozywienie-gospodarki> [dostęp: 31.01.2021].
- Pasewicz W., Świtłyk M., *Zastosowanie DEA do oceny efektywności technicznej działalności dydaktycznej uczelni publicznych w 2005 roku*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica” 2010, nr 280 (59), s. 87–98.
- Pawłowska B., *Nieparametryczna a tradycyjna analiza efektywności banków komercyjnych*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów” 2007, z. 81, s. 167–182.
- Pawłowska M., *Wpływ zmian w strukturze polskiego sektora bankowego na jego efektywność w latach 1997–2002 (podejście nieparametryczne)*, „Bank i Kredyt” 2003, nr 34(11–12), s. 51–65.
- Pawłowska M., Kozak S., *Przystąpienie Polski do strefy euro. Efektywność, poziom konkurencji oraz wyniki polskiego sektora finansowego*, „Materiały i Studia NBP” 2008, z. 228, s. 1–54.
- Pazarbasioglu C., *A credit crunch? A case study of Finland in the aftermath of the banking crisis*, „IMF Working Paper” 1996, No. 135, s. 1–18.
- Perek A., *Wykorzystanie metody DEA do oceny banków spółdzielczych w Polsce*, *Economics and Management*” 2014, Vol. 6(3), <https://doi.org/10.12846/j.em.2014.03.15>
- PwC, *Being better informed FS regulatory, accounting and audit bulletin*, May 2013, https://www.pwc.com/im/en/publications/assets/being_better_informed_may_2013.pdf [dostęp: 27.07.2021].
- PwC, <https://www.pwc.pl/pl/pdf-nf/2020/formy-dofinansowania-dla-firm.pdf> [dostęp: 21.12.2020].
- Raport „Efekty Programu gwarancji Biznesmax z dotacją”*, grudzień 2020, https://www.bgk.pl/files/public/Grafika/Aktualnosci/Biznesmax/Raport_Biznesmax_2020.pdf [dostęp: 25.04.2021].
- Raport o stabilności system finansowego. Wydanie specjalne: skutki pandemii COVID-19*, czerwiec 2020, Departament Stabilności Finansowej NBP, Warszawa 2020, <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rsf062020.pdf> [dostęp: 17.01.2021].
- Raport o stabilności systemu finansowego. Ocena skutków pandemii COVID-19*, grudzień 2020, Departament Stabilności Finansowej NBP, Warszawa 2020, <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rsf122020.pdf> [dostęp: 17.01.2021].
- Raport Wpływ czynników regulacyjnych i fiskalnych na wyniki finansowe banków w I kwartale 2021 roku*, PAB Fundacji Warszawski Instytut Bankowości, czerwiec 2021, Sygn. WIB PAB 11/2021.

- Režňáková L., Kapounek S., *Is there a credit crunch in the Czech Republic?*, „Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis” 2015, Vol. 63(3), s. 995–1003, <http://dx.doi.org/10.11118/actaun201563030995>
- Roy S., Kemme D.M., *The run-up to the global financial crisis: a longer historical view of financial liberalization, capital inflows, and asset bubbles*, „International Review of Financial Analysis” 2020, Vol. 69, <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2019.101377>
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków (Dz.U. z 2019 r. poz. 520 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 stycznia 2021 r. w sprawie wsparcia uczestników obrotu gospodarczego poszkodowanych wskutek pandemii COVID-19 (Dz.U. z 2021 r. poz. 152).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 lutego 2021 r. w sprawie wsparcia uczestników obrotu gospodarczego poszkodowanych wskutek pandemii COVID-19 (Dz.U. z 2021 r. poz. 371).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wsparcia uczestników obrotu gospodarczego poszkodowanych wskutek pandemii COVID-19 (Dz.U. z 2021 r. poz. 713).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 575/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wymogów ostrożnościowych dla instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych, zmieniające rozporządzenie (UE) nr 648/2012 (Dz. U. UE L 176 z dn. 27.06.2013, s. 1–337).
- Rozwój system finansowego w Polsce w 2019 r.*, NBP, Warszawa 2020.
- Rozwój system finansowego w Polsce w 2020 r.*, NBP, Warszawa 2021.
- Rybacki W., *O wielostronności, relatywizmie i złożoności kategorii efektywności*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu” 2005, nr 1060, s. 358–382.
- Schaffnit C., Rosen D., Paradi J.C., *Best practice analysis of bank branches: an application of DEA in a large Canadian bank*, „European Journal of Operational Research” 1997, Vol. 98(2), s. 269–289, [https://doi.org/10.1016/S0377-2217\(96\)00347-5](https://doi.org/10.1016/S0377-2217(96)00347-5)
- Schmidt T., Zwick L., *In search for a credit crunch in Germany*, „Ruhr Economic Paper” 2012, Vol. 361, <http://dx.doi.org/10.4419/86788415>
- Sealey C.W., Lindley J.T., *Inputs, outputs and a theory of productions and cost at depository financial institutions*, „Journal of Finance” 1977, Vol. 32, s. 1251–1266, <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1977.tb03324.x>
- Silva A., *Financial constraints and exports: evidence from Portuguese manufacturing firms*, „International Journal of Economic Sciences and Applied Research” 2011, Vol. 4(3), s. 7–19.
- Siudek T., Drabarczyk K., *Wzrost i rozwój gospodarczy a efektywność finansowa banków komercyjnych w krajach Unii Europejskiej*, „Problems of World Agriculture/Problemy Rolnictwa Światowego” 2015, nr 15(30), s. 1–12.

- Solarz J.K., Waliszewski K., *Całościowe zarządzanie ryzykiem systemowym. Pandemia COVID-19*, edu-Libri, Kraków–Legionowo 2020.
- Stawska J., *Normy ostrożnościowe oraz działania antykrzysowe instytucji bezpieczeństwa finansowego a aktywność kredytowa banków*, [w:] *Finansowe determinanty wzrostu w gospodarce globalnej*, red. J.L. Bednarczyk, CeDeWu, Warszawa 2010, s. 195–206.
- Stępień K., *Dylematy pomiaru efektywności banków*, „Zarządzanie Finansami i Rachunkowość” 2015, nr 3(2), s. 87–98.
- Stola E., *Efektywność banków komercyjnych a ograniczenia działalności kredytowej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2010, t. 45, nr 2, s. 231–239.
- Studzińska E.A., *Metody pomiaru efektywności banków*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu / Research Papers of Wrocław University of Economics” 2012, nr 264, s. 413–431.
- Svitalkova Z., *Comparison and evaluation of bank efficiency in selected countries in EU*, „Procedia Economics and Finance” 2014, Vol. 12, s. 644–653, [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(14\)00389-X](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00389-X)
- Sytuacja na rynku kredytowym. Wyniki ankiety do przewodniczących komitetów kredytowych II kwartał 2021*, Departament Stabilności Finansowej, Warszawa 2021.
- Świat bankowości*, red. M. Zaleska, Difin, Warszawa 2018.
- Tahir I.M., Terengganu K., Bakar N.M.A., Haron S., Lumpur K., *Evaluating efficiency of Malaysian banks using Data Envelopment Analysis*, „International Journal of Business” 2009, Vol. 4(8), s. 96–106.
- Tarcza 4.0 z podpisem prezydenta RP*, 23.06.2020 r., <https://www.gov.pl/web/rozwoj-praca-technologie/tarcza-40-z-podpisem-prezydenta-rp2> [dostęp: 21.12.2020].
- Udell G., *How will a credit crunch affect small business finance?*, „Federal Reserve Bank of San Francisco Economic Letter”, 2009–09, s. 1–3.
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nadzorze makroostrożnościowym nad systemem finansowym i zarządzaniu kryzysowym w systemie finansowym* (Dz.U. z 2021 r. poz. 140, 680).
- Ustawa z dnia 17 września 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw* (Dz.U. z 2020 r. poz. 1639).
- Ustawa z dnia 9 grudnia 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw* (Dz.U. z 2020 r. poz. 2255).
- Waliszewski K., Solarz J.K., *Pandemia czy wojna pokoleń?*, „Finanse i Prawo Finansowe” 2020, nr 2(26), <https://doi.org/10.18778/2391-6478.2.26.07>

- Wędzki D., *Analiza wskaźnikowa sprawozdania finansowego*, t. 2, *Wskaźniki finansowe*, Wolters Kluwer Polska, Kraków 2009.
- Westermann F., *The credit crunch: a comparison of Germany and Japan*, „CESifo forum” 2003, No. 1, s. 36–41.
- Wiatr M.S., Niedziółka P., *Bankowość korporacyjna*, [w:] *Świat bankowości*, red. M. Zaleska, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2018, s. 146–176.
- Wpływ COVID-19 na finanse. Polska perspektywa*, red. M. Zaleska, Difin, Warszawa 2021.
- Zalecenie Europejskiej Rady ds. Ryzyka Systemowego z dnia 4 kwietnia 2013 r. w sprawie celów pośrednich i instrumentów polityki makroostrożnościowej*, ERRS/2013/1, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013Y0615\(01\)&from=PL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013Y0615(01)&from=PL) [dostęp: 17.01.2021].
- Zavhorodniy V., Kudła J., *Zmiany efektywności banków w Rosji po wprowadzeniu międzynarodowych sankcji w 2014 r.*, „Bank i Kredyt” 2017, nr 1, s. 97–117.
- Zdzienicka A., *A re-assessment of credit development in European transition economies*, „Economie Internationale” 2011, No. 4, s. 33–51, <https://www.cairn.info/revue-economie-internationale-2011-4-page-33.htm> [dostęp: 17.01.2021].
- Zhang D., *Do credit squeezes influence firm survival? An empirical investigation of China*, „Economic Systems” 2020, Vol. 44(3), <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2020.100790>
- Zygierewicz M., *Regulacje ostrożnościowe krajowe oraz sposób implementacji przepisów unijnych do polskiego systemu prawnego w zakresie regulacji ostrożnościowych*, [w:] *Polityka państwa wobec sektora bankowego w Polsce. Konsekwencje sektorowe i makroekonomiczne*, red. L. Kurkliński, B. Lepczyński, Alterum Ośrodek Badań i Analiz Systemu Finansowego, Warszawa 2019, s. 11–30.
- https://ec.europa.eu/growth/access-to-finance/data-surveys_en [dostęp: 22.07.2021].
- <https://taxtracker.eu/bank-profiles> [dostęp: 22.07.2021].
- <https://www.heritage.org/index/about> [dostęp: 22.07.2021].

Źródła danych statystycznych

- Dane statystyczne – Komisja Nadzoru Finansowego (https://www.knf.gov.pl/?articleId=56224&p_id=18), pliki „Dane miesięczne sektora bankowego”.
- EBA Risk Dashboard, Q2 2020, https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Risk%20Analysis%20and%20Data/Risk%20dashboard/Q4%202020/972092/EBA%20Dashboard%20-%20Q4%202020%20-%20footnote%20%281%29.pdf?retry=1 [dostęp: 19.07.2021].
- ECB Statistical Data Warehouse, consolidated banking data; <https://sdw.ecb.europa.eu/> [dostęp: 26.07.2021].
- FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis; <https://fred.stlouisfed.org>
- Tax Foundation: <https://taxfoundation.org/bank-taxes-in-europe-2021/> [dostęp: 26.07.2021].
- Transparency International EU: <https://taxtracker.eu/bank-profiles> [dostęp: 26.07.2021].

UKNF, *Informacja o sytuacji banków spółdzielczych i zrzeszających po I kwartale 2020 r.*, Warszawa, wrzesień 2020, s. 10.

https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/naleznosci.html, plik dane_sektora_bankowego.xls [dostęp: 26.07.2021].

https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/nal_zobow.html), plik NALEZ_ZOBOW_BANKI.xlsx [dostęp: 26.07.2021].

Program Analityczno-Badawczy przy Fundacji WIB powstał w 2019 roku jako odpowiedź na potrzeby sektora bankowego w zakresie analizy zjawisk, tworzenia opracowań i porządkowania wiedzy w obszarach cyberbezpieczeństwa i nowych technologii, a także szeroko rozumianego otoczenia sektora bankowego, kształtującego warunki działania banków w Polsce. Prace analityczno-badawcze w ramach programu realizowane są pod kątem możliwości praktycznego wykorzystania ich wyników w celu rozwoju sektora bankowego, podnoszenia poziomu bezpieczeństwa usług oraz kreowania wartości dla klientów bankowości. PAB WIB kładzie duży nacisk na rozwój współpracy ze środowiskami akademickimi i eksperckimi, poszukując synergii w zakresie zainteresowań badawczych autorów oraz potrzeb rozwojowych sektora bankowego.

W ramach programu realizowane są analizy i badania w następujących obszarach:

Nowe technologie i cyberbezpieczeństwo

Zdolność banków do finansowania gospodarki

Bankowość spółdzielcza

Rynek nieruchomości

Zielony ład i finansowanie energetyki odnawialnej

Finansowanie projektów innowacyjnych

Więcej na www.pab.wib.org.pl

Głównym celem opracowania jest analiza dostępności kredytowej. Do podjęcia tego tematu Autorów skłoniły nowe przesłanki związane ze zmianą warunków działania podmiotów gospodarczych w następstwie wybuchu pandemii COVID-19. W połowie roku 2020 zaobserwowano w Polsce, po raz pierwszy od 2009 roku, występowanie takich zjawisk, jak: spadek zadłużenia kredytowego sektora przedsiębiorstw niefinansowych, większy niż w okresie globalnego kryzysu finansowego, deklaracja sektora bankowego dotycząca zaostrzenia polityki kredytowej. W takich okolicznościach powstało pytanie o możliwość nadmiernego ograniczania podaży kredytu przez banki. Efekty pandemii zwiększają prawdopodobieństwo wystąpienia problemów związanych z terminową obsługą zadłużenia. Tendencja ograniczania podaży kredytu określana jest nazwą *credit crunch*. Odpowiedzi na pytanie badawcze, czy w Polsce występuje zagrożenie *credit crunch*, poszukiwano na podstawie przeglądu literatury oraz badań empirycznych. Wnioski wynikające z przedstawionego materiału analitycznego dają podstawę do stwierdzenia, że zjawisko *credit crunch* w Polsce nie występuje. Przeprowadzone rozważania teoretyczne oraz analiza empiryczna działalności kredytowej w Polsce nie potwierdziły obaw dotyczących załamania na rynku podaży kredytów. Sytuacja sektora bankowego w połowie roku 2021 wyglądała dość optymistycznie w krótkim terminie (oprócz nierozwiązanej kwestii mieszkaniowych kredytów walutowych i związanych z nią konsekwencji), ale w perspektywie długoterminowej istotną rolę będzie odgrywać zdiagnozowana pułapka niskiej strukturalnej dostępności kredytowej i chronicznie słabego ukredytowania polskiej gospodarki. W połączeniu z niską rentownością sektora, wynikającą głównie z wysokich obciążeń fiskalnych, będzie to stanowić istotny czynnik hamujący rozwój sektora bankowego w Polsce.

Publikacja powstała na podstawie raportu przygotowanego w ramach współpracy z Programem Analityczno-Badawczym Warszawskiego Instytutu Bankowości

Książka dostępna również
jako e-book

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

 wydawnictwo.uni.lodz.pl
 ksiegarnia@uni.lodz.pl
 (42) 665 58 63

ISBN 978-83-8220-777-4

